

Opmuntre de nordiske systemer 60-74-årige til at arbejde?

Opmuntrer de nordiske systemer

60-74-årige til at arbejde?

'Opmuntrer de nordiske systemer 60-74-årige til at arbejde?' kan bestilles hos:

Schultz Information
Herstedvang 12
DK-2620 Albertslund
Tlf.: +45 70 26 26 36
Fax: +45 43 63 62 45
E-mail: schultz@schultz.dk
Eller på: www.nom-nos.dk

Referencegruppen for

Opmuntrer de nordiske systemer 60-74-årige til at arbejde?

Danmark

Arne Madsen
Indenrigs- og Socialministeriet
Socialøkonomi
Holmens Kanal 22
DK-1060 København K
Tlf. +45 33 92 47 10
E-mail: arm@ism.dk

Danmark

Hanne Rasmussen
Pensionsstyrelsen
Landemærket 11
DK-1119 København K
Tlf. +45 33 95 16 19
E-mail: har@penst.dk

Færøerne

Michael H. Feldballe Hansen
Almannamálaráðið
(Socialministeriet)
Eiragarður 2
FO-100 Tórshavn
Tlf. +298 30 40 00
Fax +298 35 40 46
E-mail: michael.feldballe@amr.fo

Island

Kristinn Karlsson
Hagstofa Íslands (Islands Statistik)
Borgartúni 21A
IS-150 Reykjavík
Tlf. +354 5 28 10 60
Fax +354 5 28 11 99
E-mail: kristinn.karlsson@hagstofa.is

Norge

Ole Christian Lien
Arbeids- og velferdsdirektoratet
Postboks 5 St. Olavs Plass
N-0130 Oslo
Tlf. +47 21 07 02 03
Fax +47 21 07 00 06
E-mail: ole.christian.lien@nav.no

Danmark

Lis Witsø-Lund
Beskæftigelsesministeriet
Ved Stranden 8
DK-1060 København K
Tlf. +45 72 20 51 92
E-mail: lwl@bm.dk

Finland

Teemu Hänninen
Aktuaari- ja tilasto-osasto
P.O. Box 450
00101 Helsinki
Tlf. +358 20 63 41360
E-mail: teemu.hanninen@kela.fi

Finland

Eero Siljander
Social och hälsovårdsministeriet
P.B. Box 33
00023 Statsrådet
FI-00171 Helsinki
Tlf. +358 9 160 738 41
Fax +358 9 160 738 24
E-mail: eero.siljander@stm.fi

Island

Stefán Ólafsson
Háskóli Íslands (Islands Universitet)
School of Social Sciences
Sudurgata
IS-101 Reykjavík
Tlf. +354 525 4520
Fax +354 553 6806
E-mail: olafsson@hi.is

Norge

Øystein Haram
Arbeids- og inkluderingsdepartementet
Postboks 8019 – Dep.
N-0030 Oslo
Tlf. +47 22 24 47 12
Fax +47 22 24 27 68
E-mail: oh@aid.dep.no

Norge

Arne Magnus Christensen
Arbeids- og inkluderingsdepartementet
P.O. Box 8019 - Dep.
N-0030 Oslo
Tlf. +47 22 24 86 10
Fax +47 22 24 95 38
E-mail: amc@aid.dep.no

Sverige

Leif Johansson
Statistika Centralbyrån
Postboks 24 300
S-104 51 Stockholm
Tlf. +46 8 786 90 00
Fax +46 8 411 27 80
E-mail: leif.johansson@scb.se

Projektledeelse

Torben Heien Nielsen
SFI – Det Nationale Forskningscenter for velfærd
Herluf Trolles gade 11
DK- 1052 København K
Tlf. +45 33 48 09 51
E-mail: thn@sfi.dk

Projektledeelse

Connie Nielsen
SFI – Det Nationale Forskningscenter for velfærd
Herluf Trolles gade 11
DK- 1052 København K
Tlf. +45 33 48 09 27
E-mail: cni@sfi.dk

Sverige

Annica Wallerå
Statistika Centralbyrån
Postboks 24 300
S-104 51 Stockholm
Tlf. 019 17 62 38
E-mail: annica.wallerå@scb.se

Sverige

Bengt Eklind
Socialdepartementet
S-103 33 Stockholm
Tlf. +46 8 405 17 04
Fax +46 8 411 90 98
E-mail: bengt.eklund@social.ministry.se

NOSOSKO

Johannes Nielsen
NOSOSKO's sekretariat
Islands Brygge 67
DK-2300 København S
Tlf. +45 72 22 76 25
Fax +45 32 95 54 70
E-mail: mail@nom-nos.dk

© Nordisk Socialstatistisk Komité
København 2009

Omslag: Sisterbrandt designstue

Layout og grafik: Tenna B. Christiansen og
Gry Metz Meiller

Tryk: AN:Sats

ISBN 978-87-90248-41-3

Forord

Nordisk Socialstatistisk Komité (NOSOSKO) er en permanent komité under Nordisk Ministerråd og Nordisk Socialpolitisk Komité, der har til formål dels at koordinere de nordiske landes statistik på det sociale område, og dels at foretage sammenlignende udredninger og beskrivelser af de sociale tryghedsforanstaltningers indhold og omfang.

Komitéen er sammensat således, at hvert land har tre repræsentanter og et antal suppleanter. Formandskabet går på skift landene imellem. Der skiftes formand hvert tredje år. I perioden 2008-2010 er det Sverige, der har formandskabet.

NOSOSKO offentliggør sine resultater vedrørende den løbende udvikling i de sociale forhold i rapporten *Social tryghed i de nordiske lande*.

Rapporten *Opmuntret de nordiske systemer 60-74-årige til at arbejde?* er tema rapport for 2009 udgivet af NOSOSKO. På sit årlige plenarmøde i august 2008 besluttede NOSOSKO at temaet i 2009 skulle være en opfølgning på temaet i 2008, der omhandlede de Nordiske landes pensionssystemer. Det er et faktum, at befolkningen på 65 år og derover i alle de nordiske lande vil vokse betydeligt med dermed følgende stigende udgifter til indkomstoverførsler samt social service til den ældste del af befolkningen. I alle landene er der dog bestræbelser i gang for at stimulere den ældre del af befolkningen til at forblive længere tid på arbejdsmarkedet, men hvorvidt disse initiativer er ensartede vides ikke, hvorfor det var tanken, at temaet i 2009 skulle udrede dette nærmere.

NOSOSKO har nedsat en referencegruppe i forbindelse med udarbejdelsen af denne temarapport. Referencegruppen har på et antal referencegruppemøder drøftet detailindholdet af rapporten og været ansvarlig for at levere data i form af råtekster, talmateriale og resultater.

Torben Heien Nielsen og Connie Nielsen fra SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd i Danmark, har som konsulenter forestået projektledelsen i temarapporten og har således samlet bidrag fra de enkelte lande og sammenskrevet rapporten på baggrund af det leverede data. Referencegruppen har i løbet af og efter sammenskrivningsprocessen haft lejlighed til at korrigere og rette rapportens indhold.

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1. Indledning.....	9
Kapitel 2. Afgrænsning.....	17
Kapitel 3. Muligheder for tilbagetrækning i de nordiske lande	18
Pensionssystemer.....	19
Tilbagetrækningsruter i de enkelte lande.....	24
Andre ordninger, der kan påvirke tilbagetrækningen.....	38
Pligtmæssig fratræden og retten til at arbejde.....	39
Skattebegunstigelser	40
Formue og ejerbolig	40
Fordele for pensionerede boligejere.....	41
Boligtilskud	41
Transport- og forbrugstilskud samt andre fordele.....	42
Ekstra ferie	42
Ordninger på efterspørgselsiden	43
Opsummering.....	44
Kapitel 4. Anvendelsen af de nordiske tilbagetrækningsordninger	46
Alderspension.....	47
Tidlig tilbagetrækning.....	53
Opsummering.....	61
Kapitel 5. Indkomstdækning ved tilbagetrækning og arbejde	62
Indledning.....	62
Typepersonernes egenskaber.....	63
Disponibel indkomst som pensionist.....	65
Pensionisters dækningsgrad.....	68
Opsummering.....	82
Kapitel 6. Sammenfatning.....	84
Appendiks 1: <i>Anvendelsen af tilbagetrækningsordninger uanset om personen har trukket sig helt eller delvist tilbage</i>	86
Appendiks 2: <i>Beregningsforudsætninger til kapitel 5</i>	90
Appendiks 3: <i>Dækningsgrader ved fuld eller delvis tilbagetrækning</i>	96
Publikationer udgivet af NOSOSKO efter 2000.....	99

Kapitel 1

Indledning

Den demografiske udvikling i de nordiske lande er en udfordring for de offentlige budgetlæggere, da der skal findes finansiering til de flere pensionister, der lever i længere tid. I en komparativ analyse belyste NOSOSKO tema 2008 *Ålderspensionssystem i Norden* de nordiske alderspensionssystemer og sammenlignede fremtidige offentlige udgifter i disse. Middellevetidsberegninger viser, at ældre borgere i de nordiske lande vil leve i længere tid. Dette er medvirkende til, at pensionsbudgetterne i de nordiske lande er sat under stærkere pres, og at der har været behov for pensionsreformer. Middellevetiden måler, hvor lang tid en person på et givet alderstrin i gennemsnit kan forvente at leve. De senere års udvikling i middellevetiden i de nordiske lande fremgår af tabel 1.1.

Tabel 1.1 Middellevetiden 1996-2007

Alder	Mænd		Kvinder	
	65	80	65	80
Danmark				
1996-2000	14,8	6,6	18,0	8,4
2004/05	16,0	7,0	19,0	8,8
2006/07	16,2	7,1	19,1	8,8
Finland				
1996-2000	15,0	6,6	19,1	8,1
2005	16,7	7,4	20,7	9,1
2007	16,9	7,5	21,0	9,3
Færøerne				
1996-2000	15,3	6,9	19,5	8,8
2005	16,9	7,7	19,4	8,7
2007	16,8	7,4	19,7	9,1
Island				
1996-2000	16,7	7,3	19,6	8,6
2004/05	18,0	7,7	20,7	9,4
2006/07	18,3	7,8	20,6	9,6
Norge				
1996-2000	15,7	6,7	19,5	8,5
2005	17,1	7,3	20,6	9,3
2007	17,4	7,4	20,6	9,2
Sverige				
1996-2000	16,4	7,0	19,9	8,8
2005	17,4	7,4	20,6	9,3
2008	17,9	7,7	20,8	9,3
Kilder:	De Statistiske Centralbureauer			

Tabel 1.1 viser den forventede restlevetid for forskellige alderstrin på forskellige tidspunkter. Overordnet viser tabellen, at middellevetiden for de 65- og 80-årige stiger med tiden i alle lande. Med øgede middellevetider stiger presset på de offentlige budgetter.

Men samtidig er en voksende middellevetid en indikation på, at helbreds-tilstanden er blevet bedre i de nordiske lande. Med flere år med godt helbred kan det tænkes, at de ældre har mulighed for og lyst til at arbejde længere, når pensionsalderen er nået, eller at de ældre får lyst til at arbejde igen, efter at de er blevet pensioneret.

Denne rapport spørger: Opmuntrer de nordiske systemer de 60-74-årige til at arbejde? For denne aldersgruppe er alternativet til arbejde tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet – enten helt eller delvist. Derfor er fokus i rapporten muligheder for tilbagetrækning. Vi besvarer spørgsmålet ved at kigge på typiske tilbagetrækningsruter, deres anvendelse, og hvordan forskellige *typepersoner* kompenseres ved hel eller delvis tilbagetrækning. Sidstnævnte er en afgørende brik til forståelsen af det incitament, der er for tilbagetrækning – og dermed besvarelse af rapportens hovedspørgsmål.

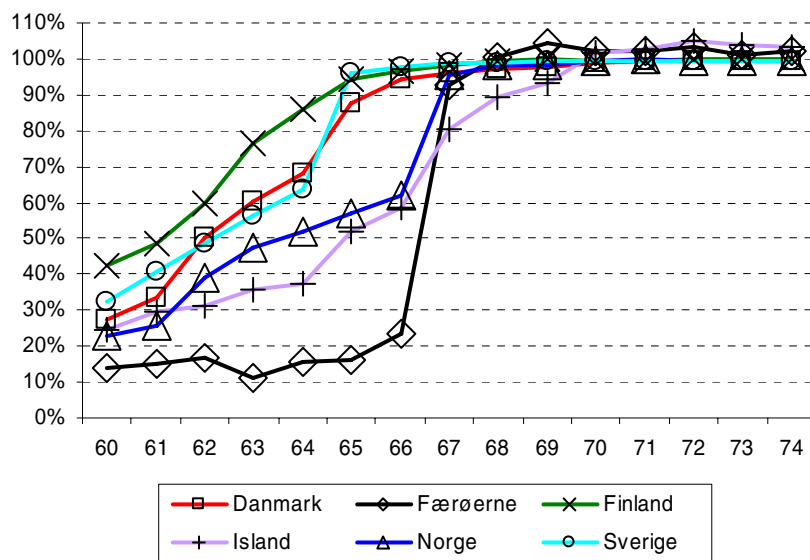
Formålet med denne rapport er at beskrive iværksatte initiativer, der kan påvirke arbejdsudbuddet blandt de ældre, samt hvilke konsekvenser de har og får for forskellige typepersoner i de enkelte nordiske lande.

I denne forbindelse er der behov for en analyse af, hvilken tilskyndelse de ældre borgere i de nordiske lande har til at arbejde. For at give empirisk førstehåndsindtryk af tilbagetrækningsmønstrene viser figur 1.1.a og 1.1.b¹, hvor stor en andel af befolkningen på alderstrinene 60-74 år der oppebærer nogen form for pensionsydelse for henholdsvis mænd og kvinder.

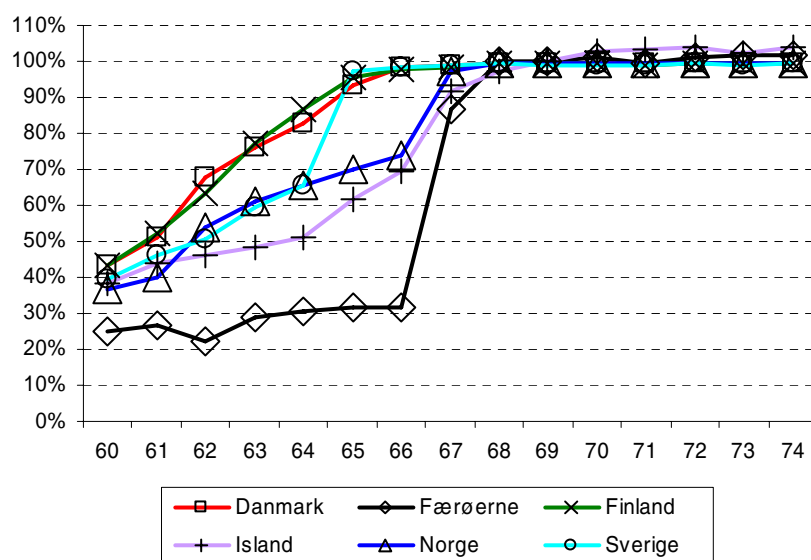
---

¹ Islands andele går nogle steder over 100 pct. Dette skyldes, at det i beregningerne for Island ikke har været muligt at udelade udenlandsislændinge, der modtager pensionsoverførsler i beregningerne.

Figur 1.1.a Andelen af mænd på en form for pensionsordning i 2008

Figur 1.1.b Andelen af kvinder på en form for pensionsordning i 2008

Figurerne er overordnet udtryk for, at de officielle alderspensionsaldrer for de garanterede pensionsordninger (folke/garantipension) i dag ligger på 65 år i Danmark, Finland og Sverige og 67 år på Færøerne, i Island og Norge. Særlige ordninger inden for nogle landes alderspensionssystemer og tilbagetrækningsordninger muliggør tidligere tilbagetrækning.

I Danmark kan man gå på *efterløn* og/eller udtrække sin arbejdsmarkeds-pension fra 60-års-alderen. I Finlands *arbetspension* er det muligt at modtage deltidspension fra 58-års-alderen. Alderspension (både arbejds-pension og folkepension) kan modtages nedsat fra 62-års-alderen. I Island kan *arbejds-markedspensionen* udbetales fra 65-67-års-alderen. For en stor andel af arbejdstagerne i Norge er det muligt at gå på pension som 62-årig med den *aftalefæstede pension*. Fra 2011 bliver det i Norge muligt at gå på pension som 62-årig fra *folketrygden* (den offentlige alderspension i Norge). I Sverige kan man modtage *inkomst- og premiepension* fra 61 år. Fælles for de tidlige tilbagetrækningsordninger er dog, at jo længere tid man venter med at gå på pension, desto højere er kompensationen. Designet af tilbagetrækningsmulighederne medvirker til at forklare billedet i figur 1.1.a og 1.1.b.

I kapitel 3 beskriver vi nærmere, hvilke tilbagetrækningsmuligheder borgerne har i de enkelte lande. I kapitel 4 ser vi på omfanget af ordningernes anvendelse. Den gruppe af ældre, der er på en tilbagetrækningsordning, ville man normalt betegne som en gruppe, der ikke er til rådighed for arbejdsmarkedet. Resten af de ældre vil være til rådighed enten som lønmodtagere, selvstændige eller arbejdsløse. Men dette er en sandhed med modifikation, for i de enkelte tilbagetrækningsordninger er der muligheder og incitamenter til at arbejde ved siden af. Derfor ser vi i kapitel 4 også på, hvor store andele af befolkningerne der oppebærer en tilbagetrækningsordning, men arbejder ved siden af.

Overordnet set er der forskel på, om elementerne i de enkelte landes systemer er tilsagns- eller bidragsbaseret². Med tilsagnsbaseret menes, at den enkelte borger får et tilsagn om en pension beregnet ud fra fx livsindkomsten. I bidragsbaserede ordninger bestemmer bidrag som for eksempel pensionsindbetalinger til en opsparing, hvor meget der i sidste ende udbetales. Gennem et arbejdsliv optjener en person rettigheder til et pensionstilsagn eller foretager eventuelt en obligatorisk opsparing. Timing af, hvornår og hvordan personen trækker sig tilbage, afhænger af den kompensation, en person opnår på forskellige alderstrin. Ved at sammenligne dækningsgrader

---

² Den engelske betegnelse for tilsagnsbaseret er *defined benefit*. Den engelske betegnelse for bidragsbaseret er *defined contribution*.

i de nordiske lande ved hel eller delvis tilbagetrækning på forskellige alderstrin ser vi i kapitel 5 på, hvilken tilskyndelse den ældre har til at arbejde.

Pensionsreformer i Norden – under stadig udvikling

Den demografiske udvikling har været medvirkende årsag til, hvordan pensionssystemerne ser ud, som de gør i dag (for nøjere beskrivelse, se NO-SOSKO tema 2008), og at systemerne stadigvæk er under forandring. Medvirkende årsag hertil er, at de enkelte lande har bestræbelser i gang for at stimulere den ældre del af befolkningen til at forblive længere tid på arbejdsmarkedet. Det har ligeledes medført pensionsjusteringer og -reformer i samtlige nordiske lande.

Nyere tids reformering af det **danske** pensionssystem har fundet sted siden 1987 med fælleserklæringen mellem arbejdsmarkedets parter og regeringen, der besluttede at udvikle de overenskomstbestemte obligatoriske kollektive pensionsopsparinger til at dække både det private og offentlige arbejdsmarked. Dette system er i udgangspunktet bidragsbaseret. Således afhænger fremtidens danske pensionsindkomster i høj grad af obligatoriske pensionsopsparinger. Med nye beregningsregler for tilsagn tilskynder efterlønsreformen fra 1999 (gennemført fra 2004), at 60-65-årige bliver længere tid på arbejdsmarkedet. Som del af efterlønsreformen nedsattes folkepensionsalderen fra 67 til 65 år. Folkepensionen, den universelle garanterede pensionsordning i Danmark, udbetaler et fast beløb til alle, men indkomstreguleres. Med indførelsen af *opsat pension* i 2004 blev det muligt at udskyde folkepensionen i op til 10 år. Ved at give afkald på folkepensionen for en tid og arbejde i stedet modtager den tilmeldte til opsat pension højere udbetalinger fra folkepensionen den dag, han endelig trækker sig tilbage. Ved at lade pensionstilsagn afhænge positivt af arbejde efter 65-årsalderen fjerner ordningen således barrierer for, at personen ikke fortsætter med at arbejde. Med *Velfærdsforliget* fra 2006 besluttedes det gradvist at øge efterlønsalderen fra 2019 og folkepensionsalderen fra 2024. Efterlønsreformen, opsat pension og velfærdsforliget har alle blandt andet haft til hensigt at tilskynde øget arbejde blandt de ældre borgere. Endelig er førtidspensionssystemet i Danmark reformeret i 2003.

I 2005 gennemførtes en reform af **Finlands** tilsagnsbaserede system. Som del af reformen beregnes tilsagnene ud fra livstidsindkomst i stedet for de seneste 10 års lønindkomst op til pensionsalderen. Ved reformen introduceres endvidere, at tilbagetrækningstidspunktet i alderspensionen var fleksibelt mellem 63 og 68 år. Endvidere blev pensionsberegningen korrigeret for middellevetidens udvikling. Desuden er den finske regering og arbejdsmar-

kedets partnere kommet overens med, at finnernes arbejdskarrierer skal forlænges i perioden 2010-2025. Det skal ske gennem en forhøjelse af den gennemsnitlige pensionsalder med 3 år til 62,4 år fra det nuværende 59,4 år. Tiltag til at opnå dette mål vil blive behandlet i en arbejdsgruppe, hvor alle arbejdsmarkedets parter er repræsenteret. Arbejdsgruppen skal komme frem med forslag om tiltag i slutningen af år 2009.

Pensionsspørgsmål behandles også i den såkaldte SATA-kommitté, som planlægger reformer under *Social- och hälsovårdsministeriets styrelse och ledning* og skal komme frem med forslag om revisioner til det nuværende *socialskyddssystemet* i Finland i slutningen af 2009 (eller senest starten af 2010).

På *Færøerne* er en embedsmandsgruppe under Finansministeriet i juni 2009 fremkommet med en rapport med forslag til reformering af alderspensionssystemet. Det overordnede mål med rapporten er at foreslå tiltag, der skal reducere de fremtidige omkostninger til alderspensionen som følge af forventet øgning i den ældre befolkningsgruppe. Blandt forslagene er regler for tvungen opsparring til pension, større modregning i ydelser til alderspensionister og fremskrivning af pensionsalderen. Det er foreslået, at pensionsalderen bliver øget med ½ år hvert 5. år fra nuværende 67 år og til og med 71 år. Den efterfølgende politiske behandling af forslaget sigter mod et bredt forlig, hvilket kan medføre, at en del af forslagene enten udskydes eller gennemføres i en anden udformning.

I *Norge* gennemføres en reform af folketrygden (den offentlige alderspension i Norge) fra 2011. I stedet for, at pensionen beregnes ud fra de bedste 20 indkomstår, vil den fremover blive beregnet ud fra den samlede livsindkomst. De nye optjeningsregler vil fases ind gradvist. Personer født i 1953 eller tidligere underlægges dagens optjeningsregler. Personer født i perioden 1954-1962 vil få deres pension beregnet som et gennemsnit mellem dagens og de nye optjeningsregler, så de nye regler får gradvist øget vægt. Personer født i 1963 eller senere vil blive omfattet fuldt ud af de nye optjeningsregler. Det bliver desuden muligt at udtage sin pension fra 62 år fra 2011, om end kompensationen stiger, hvis man venter. Den fleksible pension vil gælde både for dagens optjeningsregler og nye optjeningsregler. Der indføres også levealdersjustering af pensionen for nye alderspensionister fra 2011 – både for dem, som omfattes af dagens optjeningsregler, og dem, som omfattes af nye optjeningsregler. I tillæg indføres en ny regulering af pensionen for alle alderspensionister. I dag reguleres alderspensionen årligt i takt med lønstigninger, mens den fra 2011 vil blive reguleret i takt med lønstigninger og derefter fratrækkes 0,75 pct.

I *Sverige* er det offentlige pensionssystem reformeret og trådt i kraft på alle områder i 2003. Den primære ændring var at lade udbetalingerne afhænge af indbetalinger til ordningen i stedet for en procentdel af lønnen. I mange år har den minimale pensionsgaranti været relativt høj i *Island*. 1. januar 2009 er denne garanti øget med næsten 20 pct. Dette er sket uden fortilfælde og sigter mod at sikre lavindkomstpensionister imod den dybe recession, landet for tiden befinder sig i.

Med en pensionsberegning, der i dag afhænger af livsindkomsten i Finland, Norge og Sverige, er systemerne gået mod en højere grad af bidragsbaseret system frem for tilsagnsbaseret. Tilmed tager pensionsberegningerne også højde for middellevetidsudviklingen, der gør systemerne robuste over for den demografiske udvikling. I Danmark har udbygningen af arbejdsmarkedspensionerne gjort, at den fremtidige pensionsindkomst i højere grad afhænger af de indbetalinger, man har foretaget gennem overenskomsten, og er således ligesom Finland, Norge og Sverige gået mod et bidragsbaseret system.

Inden for de rammer af de nye pensionsreformer, der er gennemført og forventes gennemført, skal personer i de nordiske lande tage stilling til, hvordan de vil planlægge deres liv, når de en dag trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet. I løbet af de seneste to årtier er det blevet almindeligt at have den opfattelse, at det ikke er tilstrækkeligt at leve af den universelle alderspension, som findes i alle nordiske lande. For at anskueliggøre problemstillingen kan den enkelte borger vurdere, hvordan dækningsgraden af den samlede pensionsindkomst vil blive i forhold til den arbejdsindkomst, personen har haft i livet. Hvis helbredet og lysten er til det, er en mulighed at arbejde samtidig med, at man modtager pension. I dette tema sammenholder vi de nordiske tilbagetrækningssystemer og vurderer, hvordan dækningsgraden i tilbagetrækningsåret påvirkes af systemerne ved fuld eller delvis tilbagetrækning på forskellige alderstrin.

Rapportens struktur

Rapportens videre struktur er som følger: Kapitel 2 gennemgår rapportens afgrænsninger. Kapitel 3 beskriver tilbagetrækningsruter i de nordiske lande for personer mellem 60 og 74 år. Kapitel 4 beskriver, hvor stor en andel af forskellige alderskohorter der oppebærer forskellige pensionsordninger. Der vises også, hvor mange der arbejder ved siden af og således er på delvis tilbagetrækning. I kapitel 5 sammenholdes, hvilke dækningsgrader forskellige typer personer i de nordiske lande kan forvente ved tilbagetrækning som

63-, 65- og 67-årige. Desuden illustrerer kapitlet de dækningsgradsgevinster, forskellige typepersoner opnår ved at arbejde ved siden af pensionen.

Kapitel 2

Afgrænsning

Overordnet afgrænsning

På referencegruppemødet den 30. oktober 2008 blev det vedtaget, at rapporten fokuserer på aldersintervallet 60-74 år. Dette aldersinterval blev valgt, fordi de fleste stadig har en 'normal' tilknytning til arbejdsmarkedet frem til 60-års-alderen, mens næsten alle er trådt tilbage som 75-årige. Rapporten ser på de tilbagetrækningsforhold, det giver en person født i 1980. Dette gælder dog ikke for Danmark og Færøerne, hvor der ses på de tilbagetrækningsforhold, der gælder for en person, der trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet i 2008 (Se appendiks 1 for landenes beregningsforudsætninger). Der foretages i kapitel 5 typetilfældeberegninger for denne person givet forskellige tilbagetrækningstidspunkter.

Tal til figurer i kapitel 4 er opgjort primo 2008 for Sverige, Danmark og Færøerne og ultimo for Norge, Island og Finland. Det er således tal, der vedrører de nuværende pensionssystemer, der opgøres tal for.

I rapporten er der vedlagt tre appendiks: Et, der tilknyttes sig til kapitel 4. Et, der gennemgår de detailberegningforudsætninger for de enkelte lande, som ikke fremgår direkte af teksten i kapitel 5, og et, der lister dækningsgrader ved fuld eller delvis tilbagetrækning for en række typepersoner. De to sidste appendiks knytter sig til kapitel 5.

I rapporten beskæftiger vi os i udgangspunktet med de systemer, der findes i de enkelte lande på nuværende tidspunkt, og for Norges vedkommende den reform, der træder i kraft i 2011.

Ved valutaomregninger er følgende kurser anvendt: Danmark og Færøerne 1€ = 7,45 DKK, Island 1€ = 127,46 ISK, Norge 1€ = 8,01 NOK og Sverige 1€ = 9,25 SEK. Omregning fra de enkelte landes valutaer til EURO er foretaget på baggrund af et årligt gennemsnit af kurser taget fra Danmarks Statistik, Statistikbanken, for SEK, NOK og DKK i 2008. Omregningen fra ISK til EURO er foretaget på baggrund af oplysninger fra den Islandske Centralbanks (Sedlabanki Islands) hjemmeside.

Kapitel 3

Muligheder for tilbagetrækning i de nordiske lande

NOSOSKO's tema 2008 *Ålderspensionssystem i Norden* beskæftigede sig overordnet med lighedspunkter og forskelligheder mellem de nordiske lande inden for alderspensionssystemerne, og hvordan den demografiske udvikling kunne forventes at påvirke offentlige udgifter i fremtiden. I dette tema er fokus på den enkelte borgers incitament for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Det er klart, at borgerens tilbagetrækningsbeslutning afhænger af det system, der er til rådighed for den enkelte borger. Derfor giver dette kapitel et overblik over de vigtigste mulige tilbagetrækningsruter for de 60-74-årige i de nordiske lande.

Der kan både være tale om en frivillig og en ufrivillig tilbagetrækning, når en person forlader arbejdsmarkedet. Ved frivillig tilbagetrækning menes, at personen selv har truffet et aktivt valg om at trække sig tilbage, givet normer, præferencer for fritid og den økonomiske compensation, der kan opnås. Ved en ufrivillig tilbagetrækning menes, at en person trækker sig tilbage på grund af fx dårligt helbred eller invaliditet. Arbejdsløshed er for det meste også ufrivillig og kan bane vejen til tilbagetrækning.

Opbygningen af kapitlet er som følger: Først gennemgås de overordnede strukturer for pensionssystemerne, herpå går vi i detaljen med tilbagetrækningsruter i de enkelte systemer. Herefter ser vi på andre ordninger, der kan tænkes at påvirke tilbagetrækningsadfærden i de nordiske lande. Endelig opsummerer vi kapitlet.

Pensionssystemer

I de enkelte landes pensionssystemer er der indbygget forskellige mulige tilbagetrækningsruter fra arbejdsmarkedet. Det følgende afsnit giver en overordnet oversigt over disse pensionssystemer.

Da strukturen af pensionssystemet i hvert land er afgørende for forståelsen af de tiltag, der er foretaget i de enkelte lande, vil vi indlede med en oversigt over de institutionelle forhold, der påvirker tilbagetrækningsbeslutningen. Vi ser først på alderspensionerne, herunder gevinster ved at udskyde tilbagetrækningen i disse ordninger og derefter på førtidspensioner, arbejdsrelaterede pensioner og individuelle pensioner.

Alderspension

Alle de nordiske lande har en alderspension, der giver personer ret til udbetaling, når de er fyldt 65, hvis de bor i Danmark, Finland eller Sverige, mens man på Færøerne, i Island eller Norge skal være fyldt 67 år. I Norge bliver der dog fra 2011 introduceret en fleksibel alderspension, der gør det muligt at trække sig helt eller delvist tilbage fra 62-års-alderen. I Finland er arbejdspensionsalderen efter reformen i 2005 fleksibel fra 63 til 68 år.

I Danmark er der vedtaget et *Velfærdsforlig*, der øger pensionsalderen til 67 år fra 2024 til 2027 og derefter i takt med, at levealderen stiger. Ser man i Sverige bort fra garantipensionen, kan man udtage sin livsindkomstafhængige indkomst- og præmiepension helt eller delvist fra 61-års-alderen.

Den finske arbejds pension, den norske folketrygden og svenske indtægts-pension optjenes på grundlag af pensionsgivende indtægt i arbejdslivet. Den pensionsgivende indtægt kan i alle lande både omfatte lønindtægt og ydelser som dagpenge, sygepenge og rehabiliteringspenge mv. Hvis personen fortsætter med at arbejde helt eller delvist, sparer personen stadig op til pension. I Sverige kan man begynde at udtage sin pension, fra man er fyldt 61 år, hvor man i Finland og Norge skal være fyldt 62 år for at få udbetalt sin pension.

Gevinsten ved at udsætte alderspensionen

De enkelte nordiske lande har iværksat ordninger, der sigter direkte mod at fastholde ældre længere på arbejdsmarkedet gennem fleksibel tilbagetrækning.

Timing af tilbagetrækningen har betydning for tilsagnetenes størrelse i Sverige, Norge, Finland og til dels i Danmark. Overordnet er princippet, at

jo længere man er villig til at udskyde tilbagetrækningen, desto højere udbetalinger kan man forvente at få. I Norge³ og Sverige beregnes den samlede alderspension på baggrund af optjente tilsagn i løbet af arbejdslivet. Således vil den samlede pensionsret stige med øget arbejde. I Sverige og Norge beregnes det årlige alderspensionstilsagn ved at dividere den samlede pensionsret med et delingstal. Delingstallet er mindre, jo længere tid man venter med at trække sig tilbage på. På denne måde er der indbygget et yderligere incitament til at udskyde tilbagetrækningen. Alderspensionen i Finland beregnes i princippet også ud fra livsindkomsten. Fra 18-53-års-alderen optjenes hvert år en ret på 1,5 pct. af den pensionsgivende løn. Denne procentsats stiger 1,9 pct. frem til 63-års-alderen. Fra 63-68-års-alderen bliver det muligt at tage sin alderspension ud, men til gengæld stiger optjeningssatsen til 4,5 pct. om året, hvilket skaber incitament til at blive længere på arbejdsmarkedet. Hvis alderspensionen udskydes yderligere efter det fyldte 68. år, forhøjes pensionen med 0,4 pct. hver måned (4,8 pct. om året).

Konsekvensen af pensionsreformen i Norge fra 2011 bliver altså en fleksibel pension i *folketrygden* for aldersgruppen 62-75 år. Ordningen vil være neutralt udformet, således at den årlige pensionsudbetaling forøges desto længere tid, man venter med at udtage sin pension. Der bliver også indført levealdersjustering af pensionen fra 2011, således at den årlige pension for nye pensionister vil reduceres noget for en givet pensionsalder, forudsat at levealderen fortsætter med at stige. Tilsagnene for en person fra 1949-kohorten, der venter med at trække sig tilbage som 65-årig, vil være 15 pct. højere end for den nordmand, der trækker sig tilbage som 62-årig. Venter nordmanden med tilbagetrækning, til han bliver 67 år, får han 28 pct. mere og hele 53 pct. mere, hvis han venter med at trække sig tilbage til han bliver 70 år.

I Danmark afhænger folkepensionsretten ikke af livsindkomsten. Til gengæld indtægtsreguleres udbetalingen med anden indkomst ved siden af folkepensionen. Princippet er, at hvis man har høj indkomst fra for eksempel arbejde eller pensionsopsparing, så bliver ens folkepension lavere. Til gengæld afhænger folkepensionstilsagnene positivt af arbejdsindsats, efter man bliver 65 år. Man kan udtage *folkepensionen* fra 65 år, men udskyder man udbetalingerne og arbejder i stedet for, får man forhøjet folkepensionen med en faktor, den såkaldte venteprocent. Denne beregnes ud fra antallet af måneder, en person har haft folkepensionen opsat, og divideres med middellevetiden i måneder på tilbagetrækningstidspunktet. Ud fra 2008-satser bevir-

---

³ Givet regelværket efter 2011-reformen i Norge.

ker venteprocenten, at en dansker, der venter med at trække sig tilbage til 67-års-alderen, kan forvente folkepensionsudbetalinger, der er 12 pct. højere, end hvis han trak sig tilbage som 65-årig. Venter danskeren, til han bliver 70 år, kan han forvente folkepensionsudbetalinger, der er 36 pct. højere, end hvis han trak sig tilbage som 65-årig. I Danmark er det en betingelse for opsat folkepension, at personen har indtægt ved personligt arbejde i mindst 1.000 timer hvert kalenderår. I Danmark er det endvidere muligt at opsætte ATP, arbejdsmarkedspensioner og individuelle pensioner.

På *Færøerne* kan pensionsalderen inden for den offentlige sektor udskydes fra 67 år til 70 år, men det medfører ikke mulighed for opsætning af folkepensionen. Hvis man ikke modtager folkepension i alderen mellem 67 år og 70 år, er man berettiget til at modtage et årligt skattefradrag. Retten til dette fradrag opretholdes, selv om personen modtager den særlige solidariske arbejdsmarkedsefterløn.

Efter en person fylder 67 år i *Island* og frem til 72 år, stiger folkepensionstilsagnene 0,5 pct. for hver måned, man udskyder udbetalingerne. Stigningen i folkepensionstilsagnene grundet udskydelse kan således maksimalt blive 30 pct. Muligheden for at udskyde tilbagetrækningen har ikke kun effekt på folkepensionerne. Tilsagn fra arbejdspensionerne bliver også højere.

Den økonomiske compensation, man opnår ved tilbagetrækning på forskellige alderstrin, udgør således et vigtigt incitament i alle nordiske lande. Dog lægger særligt det norske, finske og svenske an på, at arbejde, før pensionen er vigtig for den endelige pensionsudbetaling. I Danmark har arbejdsmarkedshistorien først indflydelse på alderspensionen fra 65-års-alderen. I *Island* og *Færøerne* får det betydning fra 67-års-alderen.

Førtidspension

Alle de nordiske lande har førtidspensionsordninger⁴, hvis en person bliver syg før alderspensionsalderen. Det er et gennemgående træk i alle lande, at man kan blive berettiget til førtidspension på grund af nedsat arbejdsevne. I Danmark kan personer med en grad af nedsat arbejdsevne, som ikke kan opnå eller fastholde tilknytning til arbejdsmarkedet på normale vilkår, få mulighed for beskæftigelse i et *fleksjob*. Er arbejdsevnen imidlertid varigt nedsat i et sådant omfang, at personen ikke er i stand til at være selvforsørgende, kan der søges om *førtidspension*.

⁴ Førtidspensionsordningerne er beskrevet i NOSOSKO rapport (30:2007, kap. 6)

I Norge har en person ret til *uførepensjon* og i Finland til *invaliddepension*, hvis der er medicinske grunde til, at personen ikke kan arbejde til alderspensionsalderen.

I Sverige findes begrebet førtidspension ikke længere. I stedet kan en person, der er mindst 30 år, blive berettiget til ”sjukersättning”. Baggrunden for dette skift er, at personerne nærmere skal betragtes som syge end som pensionerede, da der er håb om, at de kan lade sig rehabiliter og vende tilbage i arbejde igen.

I Island og på Færøerne findes der ingen tidlige tilbagetrækningsordninger ud over henholdsvis uføre- og førtidspension. Dog er berettigelsen som i de øvrige nordiske lande underlagt en medicinsk test, der er barriere for, at ordningen kan virke som en tidlig tilbagetrækningsordning.

Arbejdsrelaterede pensioner

Arbejdsrelaterede pensioner er obligatoriske pensionsordninger, der fastsættes i forbindelse med en ansættelse. Arbejdsrelaterede pensioner har som funktion at sikre en yderligere indkomstdækning ved pensionering, som alderspensionerne ikke har kunnet tilvejebringe.

Alle arbejdstagere i Norge har en arbejdsmarkedsrelateret pension, omtalt som *tjenestepensjon*, gennem den virksomhed, de arbejder i. Denne pensionsordning er finansieret af indskud fra den enkelte arbejdstager og arbejdsgiver. Offentligt ansatte har længe haft dette, mens det blev obligatorisk for den private sektor fra 2006. Arbejdsmarkedspensionsordningerne i Norge har for tiden en lovbestemt nedre aldersgrænse på udbetalingerne på 67 år. Dette vil senere kunne blive ændret i forbindelse med, at aldersgrænsen for folketrygden reduceres til 62 år fra 2011. Det skal dog bemærkes, at der endnu ikke er fremlagt forslag til lovændring om dette.

I Danmark indbetaler personer ansat i et overenskomstdækket job til en kollektiv pensionsopsparing. Indbetalingsdelen administreres af arbejdsgiveren. I virksomheder, der ikke er dækket af overenskomsten, er der oftest lignende firmapensionsordninger. Oftest betaler arbejdsgiver 2/3 af indskuddene, mens lønmodtageren betaler en 1/3 selv. Samlet set betaler en industriarbejder ca. 12 pct. af sin løn, og en offentligt ansat funktionær indbetaler typisk 17 pct.⁵ I Danmark kan de arbejdsgiveradministrerede ordninger samt de individuelle pensionsordninger udbetales, fra man er 60 år. I sam-

⁵ I Danmark er et faldende antal personer ansat som tjenestemænd i den offentlige sektor. Tjenestemænd modtager den særlige tilsagnsbaserede tjenestemandspension.

menligning med de andre nordiske lande, findes arbejdsmarkedsrelaterede pensioner kun i beskedent omfang i Finland og på Færøerne.

Sveriges avtalspension komplementerer alderspensionen, men aftalen om denne pension er indgået mellem arbejdsmarkedets parter. Ordningen varierer i de forskellige aftaleområder. For privatansatte kommer arbejdsgiveren fra 2012 til at indbetale 4,5 pct. af lønnen til en pensionsordning af de første 7,5 indkomstbasisbeløb, som i 2008 svarer til SEK 360.000 (€38.919). Af indkomst herover indbetales 30 pct.

I Island har der siden 1970'erne været bidragsbaserede arbejdsmarkeds-pension, hvor en person som led i en ansættelse indbetaler 4 pct. af sin løn til en pensionsfond, mens arbejdsgiveren betaler 6 pct.

Individuelle pensioner tilskyndet af gunstige skatteregler

Alle nordiske lande har mulighed for, at borgere kan oprette en pensionsopsparing på eget initiativ, hvor der er gunstige skatteregler. Der er imidlertid forholdsvist få individuelle pensioner i Finland, hvilket også var tilfældet i Island, indtil skattereglerne blev ændret i 1997, hvor der kom nye aftaler på arbejdsmarkedet, der muliggjorde frivillige skattefradragberettigede pensionsopsparinger. I Sverige og Norge kan der tegnes skattefradragberettigede pensionsforsikringer.

I Danmark er indbetalinger til privat pensionsopsparing (kapital- og ratepensioner samt de forsikringsbaserede livrenter) fradragberettiget i indkomstskatten. Kapitalpensionsindbetalinger er dog kun fradragberettiget op til DKK 46.000 (€6.174) og kan ikke fradrages ved beregning af topskatten. Udbetalinger fra ratepensioner og livrenter betragtes som skattepligtig indkomst. Udbetalingen fra kapitalpension beskattes med 40 pct. på udbetalingstidspunktet. I Sverige kan man tegne private pensionsforsikringer, hvor den indbetalte præmie op til 12.000 kr./år (€1.297) er fradragberettiget ved beregning af den skattepligtige indkomst.

Tilbagetrækningsruter i de enkelte lande

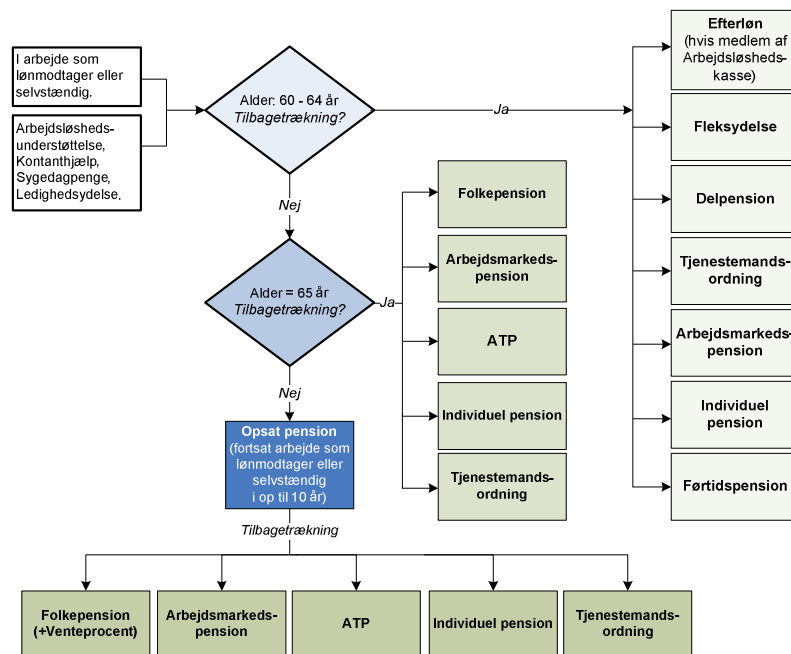
I de enkelte lande findes et komplekst sæt af tilbagetrækningsmuligheder for de 60-74-årige, der har betydning for, hvor længe landets borgere bliver på arbejdsmarkedet.

I det følgende afsnit gennemgås de mulige tilbagetrækningsruter, der gør, at man enten ufrivilligt eller frivilligt ønsker at gå på pension før folkepensionsalderen på den ene side og det, der kan skabe incitamenter for at blive længere på arbejdsmarkedet på den anden side. Dette foretages separat for de enkelte lande med udgangspunkt i et rutediagram over tilbagetrækningsmuligheder.

Danmark

Der er flere tilbagetrækningsmuligheder for de 60-74-årige i Danmark. Ordningerne er illustreret i Figur 3.1.

Figur 3.1 Diagram over tilbagetrækningsruter i Danmark

Figuren viser tilbagetrækningsmulighederne for en person, der, inden vedkommende bliver 60 år, er i arbejde eller selvstændig, modtager arbejdsløshedsunderstøttelse, kontanthjælp, sygedagpenge eller ledighedsydelse. Af frivillige tilbagetrækningsordninger findes efterlønsordningen (hvis personen er medlem af en arbejdsløshedskasse), fleksydelse (efterløn for personer i fleksjob), delpension (hvis personen er født før 1. januar 1959 og ikke er berettiget til efterløn) eller tjenestemandordningen (særlig pensionsordning for personer med særlig ansættelse i den offentlige sektor). Derudover har personen mulighed for at begynde udbetalingen fra sin eventuelle arbejdsmarkedspensionsordning og individuelt tegnede pensioner fra 60-årsalderen. Af ufrivillige tilbagetrækningsordninger findes førtidspensionen for uarbejdsdygtige personer.

Som 65-årig bliver personen berettiget til folkepension og arbejdsmarkedets tillægspension (ATP). Men denne tilbagetrækningsalder kan udskydes gennem *opsat pension*. Med undtagelse af tjenestemandspension, arbejdsmarkedspension og individuelle pensioner bortfalder de øvrige tilbagetrækningsmuligheder.

Den skattefinansierede *folkepension* består af et grundbeløb, et pensions-tillæg og et supplerende pensionstillæg. Folkepensionen afhænger ikke af tidligere arbejdsmarkedsdeltagelse. Det årlige grundbeløb på ca. DKK 63.000 (€8.456) aftrappes gradvist med 30 pct. ved indkomster fra personligt arbejde over 267.800 kr. (€35.946). Pensionstillægget er på ca. DKK 63.500 (€8.523) om året for enlige og ca. DKK 30.000 (€4.027) for personer i parforhold. Pensionstillægget aftrappes med 30 pct. for indkomster fra andre pensioner, rente- og arbejdsindkomster over ca. DKK 60.000 (€8.054) for enlige og DKK 120.000 (€16.107) for personer i parforhold (hvor begge personers indkomst tæller med, men hvor aftrapningen er på 15 pct.). Folkepensionister med særlig lav indkomst modtager yderligere et supplerende pensionstillæg på ca. DKK 10.000 (€1.342) om året.

Personer, der er i beskæftigelse, hvad enten det er som lønmodtager eller selvstændig, og som opfylder kravet om en nærmere bestemt tilknytning til arbejdsmarkedet (beskæftigelseskravet), er berettiget til sygedagpenge ved uarbejdsdygtighed på grund af sygdom. Der er ikke i sygedagpengeloven regler om fradrag for en social pensionsudbetaling (folkepension).

Ønsker personen at arbejde ud over 65-årsalderen, har personen mulighed for at tilmelde sig *opsat folkepension*. Hvis personen arbejder mindst 1.000 timer om året (svarende til ca. 19 timer om ugen), kan han frasige sig folkepensionen og få den udbetalt senere med højere tilsagn resten af livet.

ATP er en lovpligtig pensionsopsparing. Alle lønmodtagere fra 16 år til folkepensionsalderen indbetaler et fast mindre beløb (offentligt ansatte: DKK 90 (€12), DKK 180 (€24) eller DKK 270 (€36) om måneden) afhængigt af det arbejdede antal timer. Modtagere af delpension, fleksydelse og efterløn samt førtidspensionister, der har fået tilkendt førtidspension efter regler gældende før 1. januar 2003, har mulighed for frivilligt at indbetale bidrag til ATP.

Arbejdsmarkedspensionerne er opsparingsbaserede pensionsordninger, hvor indbetalingsprocenten er fastsat af arbejdsmarkedets parter og administreret i kollektive pensionskasser. En håndværks- eller industriarbejder indbetaler ca. 12 pct. af sin løn til en arbejdsmarkedspension. En offentligt ansat funktionær indbetaler ca. 17 pct. Typisk betaler arbejdsgiveren 2/3 af indbetalingerne, mens arbejderen betaler 1/3. Arbejdsmarkedspensionerne kan udbetales i forbindelse med tilbagetrækning fra 60-års-alderen.

Der kan endvidere tegnes *individuelle pensionsopsparinger*, hvor indbetalingerne er fradagsberettiget i indkomstskatten, men hvor udbetalingerne er skattepligtig indkomst (med undtagelse af de *lump sum* udbetalte kapitalpensioner, der beskattes med 40 pct. på udbetalingstidspunktet). I det følgende beskrives ordningerne om efterløn, fleksydelse og opsat pension nærmere.

Efterløn er en tilbagetrækningsydelse, der kan udbetales til medlemmer af en arbejdsløshedskasse, hvis de har været medlem af arbejdsløshedskassen i en årrække, og hvis de har indbetalt efterlønsbidrag. Efterlønsordningen gør det muligt at trække sig gradvist tilbage fra arbejdsmarkedet før folkepensionsalderen, fordi det er tilladt at arbejde ubegrænset som lønmodtager, som dog giver et fradrag i efterlønnen. Hvis der er tale om selvstændig næringsvirksomhed samtidig med modtagelse af efterløn, skal der opnås tilladelse til det i arbejdsløshedskassen. Det er muligt at gå på efterløn ved det fyldte 60. år, når man har fået sit efterlønsbevis, men der er flere økonomiske fordele ved at blive længere på arbejdsmarkedet. Ved udskydelse af overgang til efterløn i 2 år efter efterlønsbevisdatoen, og hvis man i denne periode har arbejdet i mindst 3.120 timer, får man en højere efterløn og et lempeligere pensionsfradrag. Desuden optjener man til en skattefri præmie, hvis man opfylder 2-års-reglen og udskyder eller helt undlader at gå på efterløn. Den skattefri præmie er på maksimalt DKK 135.720 (€18.217) i 2009. Fra 2019 og frem til 2022 bliver efterlønsalderen gradvist hævet til 62 år.

Fleksydelse er en tilbagetrækningsydelse, man kan få udbetalt, hvis man er visiteret til et fleksjob og tilmeldt fleksydelsesordningen og ønsker at trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet før folkepensionsalderen. Ordningen bliver

administreret af kommunen. Fleksydelse svarer til efterløn for personer i fleksjob, og eventuelle perioder, hvor der er betalt efterlønsbidrag til arbejdsløsheds-kassen, tæller med som anciennitet i fleksydelsesordningen. På nuværende tidspunkt kan man tidligst gå på fleksydelse ved det fyldte 60. år. Fra 2019 og frem til 2022 bliver fleksydelsesalderen gradvist hævet til 62 år.

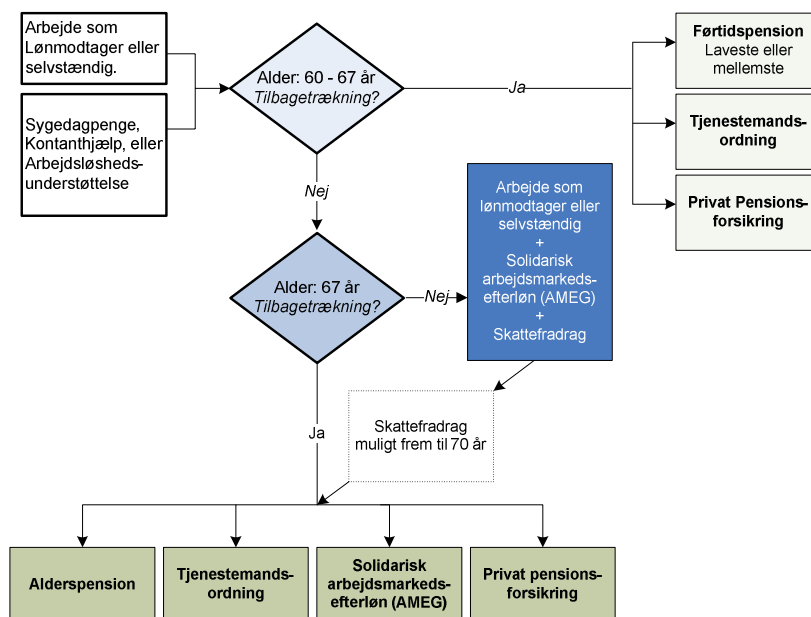
Delpension er en mulighed for gradvis tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet for 60-64-årige. For at kunne blive omfattet af ordningen skal man være født før den 1. januar 1959 og være uden mulighed for at gå på efterløn. Ordningen gælder både lønmodtagere og selvstændige, der har en længerevarende og aktuel tilknytning til det danske arbejdsmarked. Ved overgangen til delpension skal arbejdstiden nedsættes, så timetallet årligt svarer til en gennemsnitlig arbejdstid på mindst 12 timer og højst 30 timer om ugen. Ordningen benyttes af ganske få personer.

Opsat folkepension og ATP. Når en person fylder 65 år, får personen udbetalt sin folkepension og ATP, medmindre der er et ønske om at opsætte pensionen. Folkepensionen og ATP kan opsættes i op til 10 år.

Ved den jobplan, der blev vedtaget i foråret 2008, er der indført større økonomiske incitamentter til at udskyde tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet og for folkepensionister til at arbejde. For folkepensionister drejer det sig om et reduceret beskæftigelseskrav ved opsat pension og et særlige bundfradrag for arbejdsindtægter ved opgørelsen af indtægtsgrundlaget for indtægtsregulering af folkepension.

Færøerne

Figur 3.2 Diagram over tilbagetrækningsruter på Færøerne

På Færøerne kan man som udgangspunkt være aktiv på arbejdsmarkedet som lønmodtager eller selvstændig. For personer, der ikke er i arbejde, kan modtagelse af overførselsindkomst være et udgangspunkt. Der kan her være tale om sygedagpenge, arbejdsløshedsdagpenge eller anden forsorgsydelse. Er personen mellem 60 og 66 år, er det muligt at modtage helbredsbetingsbetaget førtidspension, hvis personen er uarbejdsfør (mellemste førtidspension), eller sociale omstændigheder medfører støtte til ophold (laveste førtidspension). For tjenestemænd er det ligeledes muligt at modtage tjenestemandspension fra det 60. år. Personer med pensionsopsparing kan udtage denne som enten kapital-, rate- eller livslang pension fra 60-årsalderen.

Den almindelige pensionsalder på Færøerne er 67 år. På dette tidspunkt kan man søge om alderspension og påbegynde udbetaling af personlig pensionsopsparing. Når man er fyldt 67 år, vil man modtage solidarisk arbejdsmarkedsefterløn.

Personer bosiddende uden for Færøerne kan søge om at modtage denne efterløn, hvis de har været bosiddende og registreret i det færøske folkeregister i mindst 3 år i alderen 15-67 år. Modtagere af alderspension kan fort-

sætte med at arbejde, men vil blive modregnet i skattepligtig indtægt, når denne når et årligt fastsat niveau.

Det er muligt at udsætte alderspensionering efter 67 år. Pensionsalderen på offentlige arbejdspladser er op til 70 år. Det medfører retten til et ekstra personligt fradrag afhængig af civilstand. Hovedparten af de berettigede vælger dog at modtage folkepensionen.

Retten til sygedagpenge i forbindelse med tilknytning til arbejdsmarkedet bortfalder ved 70 år. Det indebærer, at alderspensionister og andre over 67 år fortsat har ret til sygedagpenge, så længe de har tilknytning til arbejdsmarkedet. Denne ret opretholdes ved sammenlagt mindst 20 timers lønnet arbejde i en periode på 5 uger.

Finland

Figur 3.3 illustrerer tilbagetrækningsmuligheder i Finland. Pensionssystemet består af *arbetspensionssystem* (AP), *folkepensionssystem* (FPA) og særlige lovmæssige pensioner, der retter sig mod specielle risici (*SOLITA*), dvs. *trafikforsäkringslagen*, *lagen om olycksfallsförsäkring*, *lagen om skada ådragen i militärtjänst* og *lagen om olycksfall i militärtjänst*. Man bliver berettiget til hvert af de tre elementer, jf. beskrivelse nedenfor. Af frivillige tilbagetrækningsordninger gælder det, at hvis man er berettiget til Arbejspension, kan man trække sig tilbage på deltidspension fra 58-67-års-alderen, og i 62-års-alderen kan man trække sig tilbage på förtida ålderspension. Fra 63-68-års-alderen kan man på eget initiativ trække sig tilbage på alderspensionen uden førtidsmindskning af pensionen. Berettigelse til Folkpension giver ikke mulighed for deltidspensionen, men tidlig tilbagetrækning kan finde sted fra 62-64-års-alderen via førtidig alderspensionering.

Desuden findes andre tilbagetrækningsordninger såsom private pensionsforsikringer, og endelig har landbrugsansatte særlige ordninger. Af ufrivillige ordninger kan man modtage invalidepension eller arbejdsløshedspension frem til 63-års-alderen, hvis man er berettiget til Arbejspension, og til 65-års-alderen, hvis man er berettiget til folkepension.

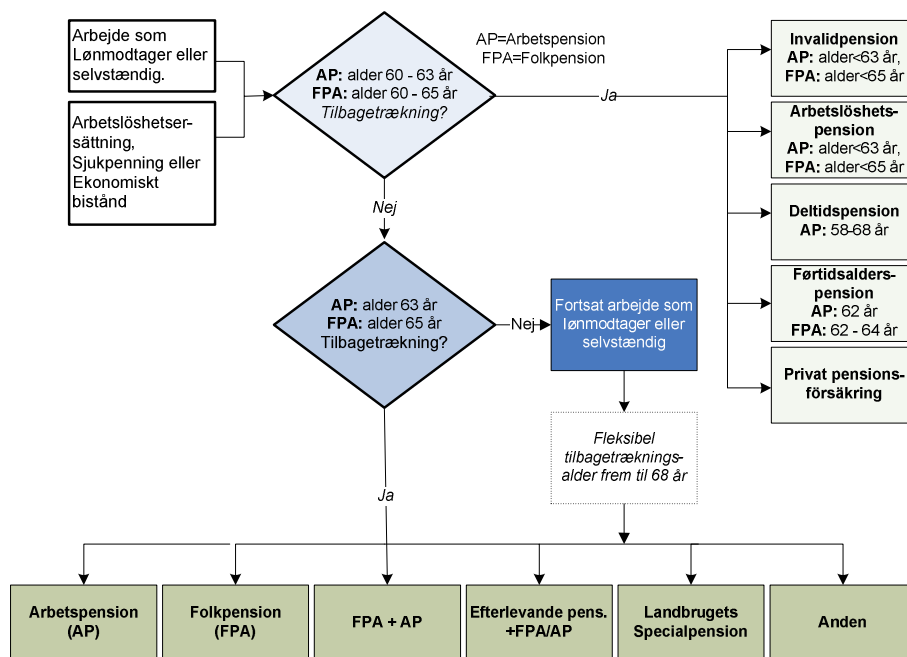
Alle indkomster af arbejde i alderen 18-68 år giver ret til arbejds-pension. Arbejds-pensionens størrelse beror på årsindkomsterne og den aldersbetingede indtjeningsprocent. Hovedreglen er, at pension indtjenes som 1,5 pct. af årsindkomsterne. Indtjeningsprocenten stiger, når arbejdstageren eller den selvstændige bliver ældre. Efter det fyldte 53. år optjenes pension som 1,9 pct. af årsindkomsten og efter 63-års-alderen med 4,5 pct. om året. Hvis en

pensionstager, som ikke er fyldt 68 år, udfører erhvervsarbejde, optjener vedkommende ny pension med 1,5 pct. af arbejdsindkomsten.

Ifølge *folkpensionslagstiftningen* har den, som er bosat i Finland, ret til folkpension, hvis vedkommende efter 16-års-alderen har boet mindst 3 år i Finland. Invalidepension kan bevilges en person, som mister arbejdsevnen, inden han fylder 21 år og er bosat i Finland, også selv om han blot har boet i Finland en kortere tid. Pensionstagerens egne arbejds pensioner indvirker på folkpensionens beløb og med de jævnførbare tidligere erstatninger.

I slutningen af år 2008 fik 93 pct. af alle pensionstagere arbejds pension, og halvdelen af alle pensionstagere fik pension gennem folkpensionssystemet. 43 pct. af pensionstagerne fik pension fra både folkpensionssystemet og arbejds pensionssystemet samtidigt.

Figur 3.3 Diagram over tilbagetrækningsruter i Finland

Tilbagetrækningsordninger inden for alderspension

Invalidpension kan inden for arbejds pensionssystemet bevilges til 18-62-årige og inden for folkpensionssystemet til 16-64-årige, hvis de har en sygdom, som nedsætter deres arbejdsevne. I bedømmelsen af retten til pension for en

person, som er fyldt 60 år, og som har udført erhvervsarbejde længe, vil typen af erhvervsarbejds natur betones.

Invalidpension kan enten bevilges varigt eller som rehabiliteringsstøtte på bestemt tid. Rehabiliteringsstøtte bevilges, hvis man kan antage, at arbejdsevnen mindst delvist kan genvindes gennem behandling eller rehabilitering. Udbetalingsbeløbet til invalidpension kan bevilges op til fuld pension eller delpension. Fuld invalidpension bevilges, når arbejdsevnen anses for at være nedsat med mindst $3/5$, delinvalidpension, når arbejdsevnen anses for at være nedsat med $2/5$ – $3/5$. Delpension udgør halvdelen af fuld invalidpension. Invalidpension i form af folkepension bevilges ikke som delpension. En person, som oppebærer fuld invalidepension, kan højst opnå 40 pct., og en person, som oppebærer delinvalidpension, kan højst opnå 60 pct. af den tidligere stabiliserede indkomst.

Avträdelsestöd kan bevilges landmænd, som permanent afstår fra kommercialt land- og skovbrug, eller rensdyrholdere, som permanent afstår fra rensdyrshold. Ved hvilken alder, landmanden kan få avträdelsestöd på, afhænger af tilbagetrækningsmåden og året for tilbagetrækningen. Den yngre mage kan få såkaldt hvilende pensionsret.

Deltidspension bevilges kun inden for arbejds-pensionssystemet. Deltidspension kan bevilges arbejdstagere, som er fyldt 58 år, og som ikke har anden egen pension, og som overgår fra heltidsarbejde til deltidarbejde. Indkomsten vil udgøre 35-70 pct. af den tidligere stabiliserede indkomsten. Personer, som er født i 1947 eller senere, kan gå på deltidspension frem til 68-årsalderen, og personer, som er født før 1947, kan gå på deltidspension frem til 65-årsalderen.

I begyndelsen af 2011 stiger den nedre aldersgrænse for deltidspension til 60 år, og pensionstilvæksten på basis af indkomstbortfald ved deltidspension afskaffes. Ændringerne i deltidspensionen gælder for dem, som er født i 1953 eller senere.

Arbetslöshetspension bevilges ikke længere til personer, som er født i 1950 eller senere. Arbetslöshetspension kan bevilges til personer, som er født før 1950, som er fyldt 60 år og er langtidsarbejds-løse. Desuden forudsættes det, at personen har fået arbetslöshetsdagpenning før maximumtiden, har arbejdet i mindst 5 år af de seneste 15 år og ikke kan anvise et sådant arbejde, som han eller hun ikke kan udføre uden at tabe sin ret til arbetslöshetsdagpenning.

Island

Det islandske pensionssystem består af tre søjler, der påvirker tilbagetrækningsadfærden.

Første søjle består af et tilsagnsbaseret skattefinansieret pay-as-you-go og universelt folkepensionssystem. Systemet dateres tilbage til 1946. Man har inkorporeret en signifikant anvendelse af indkomstregulering. Folkepensionen har en universel dækning, men selve udbetalingerne var typisk meget lave i ordningens første årtier. Dette bevirkede et stigende behov for "yderligere pensioner", som med tiden førte til det islandske pensionssystems anden søjle.

Anden søjle er et bidrags- og opsparingsbaseret arbejdsmarkedspensionssystem (pensionsfonden) dateret tilbage til 1969. I systemets begyndelse bidrog lønmodtageren med 4 pct. af sin løn og arbejdsgiveren 8 pct. I dag er det samlede bidrag 12 pct. (4 pct. fra arbejdstageren og 6 pct. fra arbejdsgiveren). Arbejdsmarkedspensionerne blev obligatoriske for alle arbejdstagere i 1974, og i 1980 blev også alle selvstændigt erhvervsdrivende dækket. Selvom systemet er bidragsbaseret, garanterer det 56 pct. af en gennemsnitlig karrieres indtægt som et minimum. Bidrag er fradragberettiget i skatten, men der betales fuld skat af udbetalingerne. Arbejdsmarkedspensionernes fonde er administreret af arbejdsmarkedets parter, dvs. Arbejdstager- og arbejdsgiverorganisationer.

Tredje søjle består af individuelle pensionsopsparinger. Lovgivningen herfra stammer fra 1997. Dette er frivillige bidragsbaserede pensionskonti. Beskæftigede pensionsopsparere kan indbetale 4 pct. af deres løn skattefrit (på indbetalingsdelen) og har endvidere en ret til 2 pct. ekstra bidrag fra arbejdsgiveren. Det bevirker et samlet skattefradrag på 6 pct. Skatten falder på udbetalingen. De individuelle pensionsordninger er enten administreret af arbejdsmarkedspensionsfondene, banker eller investeringsfonde og er ligesom arbejdsmarkedspensionsfondene underlagt offentlig bevågenhed fra The Financial Supervisory Authority.

Island har i mange år haft en høj effektiv tilbagetrækningsalder. Dette skyldes hovedsageligt gode jobmuligheder, en positiv indstilling til arbejde samt incitament i pensionssystemet til senere tilbagetrækning, fordi de, der trækker sig tilbage senere, øger deres pensionstilsagn betydeligt.

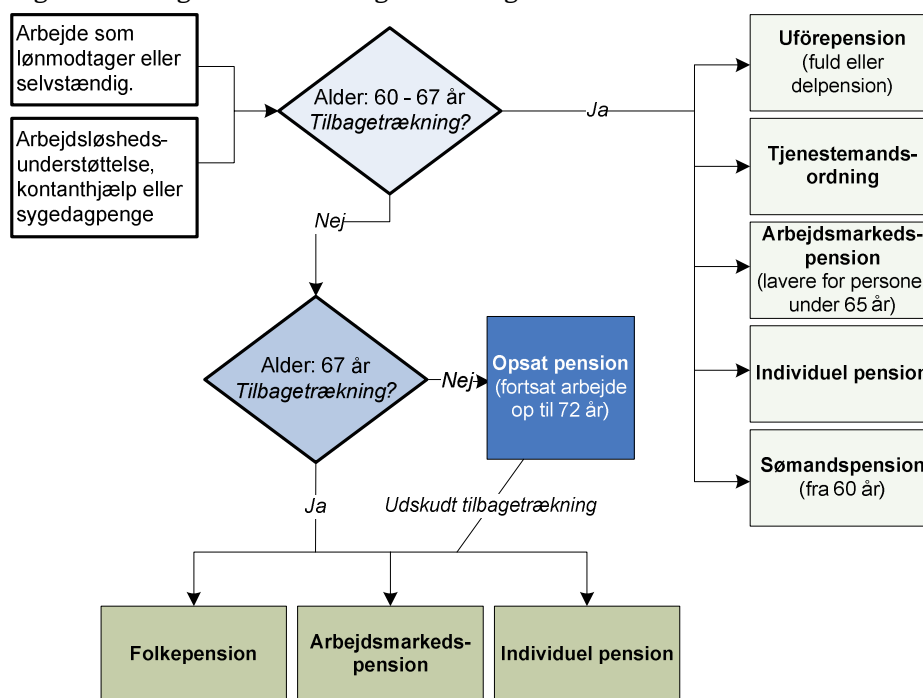
Efter en person fylder 67 år og frem til 72-årsalderen, stiger folkepensionstilsagnene 0,5 pct. for hver måned, man udskyder udbetalingerne. Stigningen i folkepensionstilsagnene grundet udskydelse kan således maksimalt blive 30 pct. Der er en generel regel i arbejdsmarkedspensionerne, at ud-

skudte udbetalinger kan finde sted fra 67-70-års-alderen, som pensionister hverken skulle vinde eller tabe ved. Gevinsten ved udskydelse skulle således svare til tabte udgifter. Tidligere udbetaling er også mulig fra 62 år og er underlagt tilsvarende betingelser som udskydelse af udbetalingerne. Betingelserne kan dog variere fra pensionskasse til pensionskasse.

Et andet vigtigt faktum er, at antallet af uførepensionister fra 16-67-års-alderen er ganske lavt i Island. Dette hænger sammen med en relativt lav arbejdsløshedsrate og en lav andel af uførepensionister, der ganske vist er steget kraftigt siden de tidlige 1990'ere. Der findes ikke noget særligt pensionsprogram for tidlig tilbagetrækning. Derfor er den eneste rute ud af arbejdsmarkedet førtidspension ud over arbejdsløshedsunderstøttelse.

Figur 3.4 Diagram over tilbagetrækningsruter i Island

Figur 3.4 illustrerer tilbagetrækningsruter i Island. De primære tilbagetrækningsruter for personer under 67 år er følgende: uførepension, ældre tjenestemænd arbejdsmarkeds-pensioner (en tilbagetrækningsmulighed for særlige beskæftigelsesgrupper i den offentlige sektor, særligt embedsmænd), arbejdsmarkeds-pensioner (fra 65 år, men muligt med nedsatte tilsagn fra 62

år), og endelig har fiskere en særlig ret til tilbagetrækning fra 60-års-alderen (kun 3 pct. af arbejdsstyrken tilhører denne beskæftigelsesgruppe). De, som har akkumuleret opsparing i en individuel pensionsopsparing, har mulighed for at frigive årlige summer fra 60-67-års-alderen. Men da ordningen først er igangsat i 1997, er det kun ganske få, der kan ernære sig substantielt fra sådanne typer af ordninger i dag.

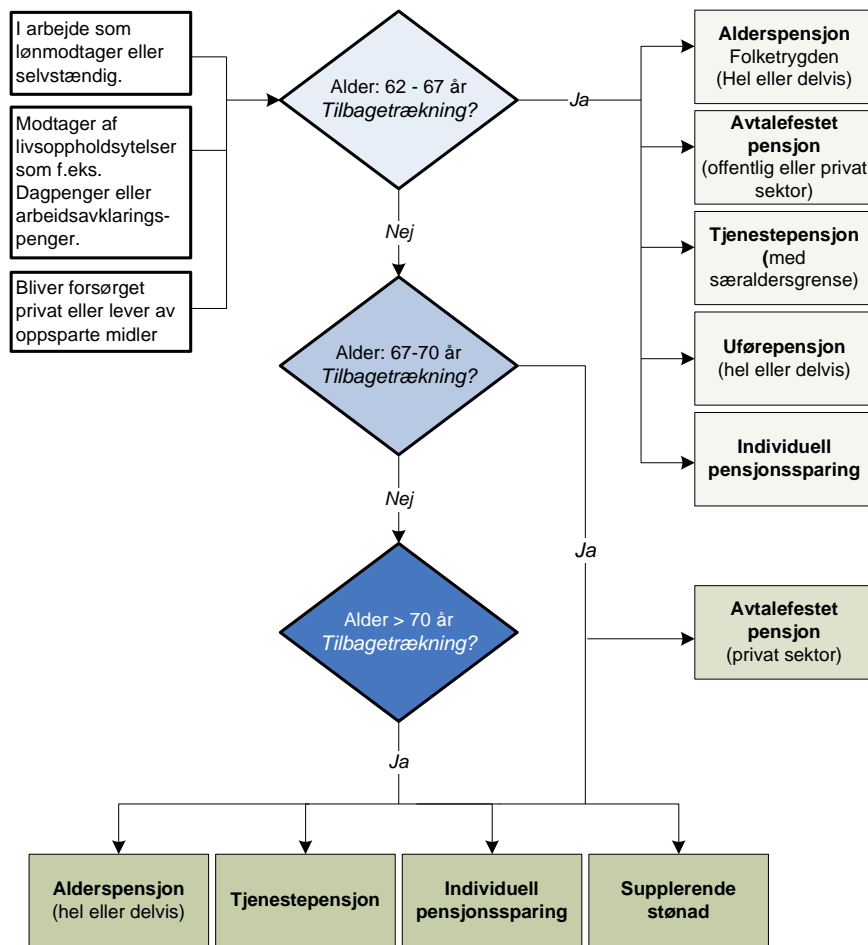
Da der ikke findes en formel tidlig tilbagetrækningsordning i Island er uførepension klart den primære tilbagetrækningsrute for personer, der trækker sig tilbage før 67-års-alderen. Denne mulighed afhænger dog af, om man kan blive tilkendt ydelsen på baggrund af en funktionsnedsættelsestest, hvilket således er en barriere for tilkendelsen. Tilkendelsen baserer sig på medicinske test (seneste version er fra 1999 og er baseret på den britiske personlige førlighedstest). Til trods for, at antallet af personer, der modtager uførepension, er steget fra begyndelsen af 1990'erne, er anvendelsen stadig forholdsvis lav. Uførepensionen er dog tydeligvis den vigtigste rute til fuldtidstilbagetrækning for personer på 65-67 år.

En anden tilbagetrækningsrute i diagrammet henviser til offentligt ansatte. For disse er der to begrænsede muligheder for tidlig tilbagetrækning. For det første kan den offentlige arbejdsmarkedspension udbetales fra 62-års-alderen som en del af en fleksibel tilbagetrækningsmulighed med delvis pension og delvis arbejde. Pensionens størrelse vil så afhænge af en akkumuleret pensionsret op til tilbagetrækningstidspunktet. Den anden tilbagetrækningsmulighed er den såkaldte *95-års-regel*. Dette refererer til muligheden for tilbagetrækning på baggrund af individets livsalder plus antallet af år, personen har bidraget til en offentlig pensionsfond (antallet af år i fuldtidsbeskæftigelse i den offentlige sektor), som svarer til 95 år. Således kan personen trække sig fuldt tilbage fra det tidspunkt, hvor 95-års-grænsen er nået. Denne tilbagetrækningsrute er mere effektiv, jo højere alder efter 60 år der nås. De fleste brugere er 65 år eller ældre.

Norge

Figur 3.5 viser de tilbagetrækningsruter, som er mulige i Norge fra det fyldte 62. år, givet regelværket fra 2011.

Figur 3.5 Diagram over tilbagetrækningsruter i Norge (regelværk gældende fra 2011)

I udgangspunktet kan en person enten være i arbejde, leve af privat forsørgelse eller modtage en form for offentlig *livsoppholdsytelse* som fx *dagpenger* (ydelse ved arbejdsledighed), *sykepenger* eller *arbejdsavklaringspenger* (svarende til den svenske sjuk- og aktivitetsersättning). Disse ordninger regnes ikke som tilbagetrækningsruter, da de er ment som værende midlertidige.

Dagpenger gives til arbejdsledige i op til 2 år, men personer over 64 år kan modtage denne ydelse uafbrudt til det fyldte 67. år. Dagpenger kan dermed i praksis være en tilbagetrækningsrute for denne aldersgruppe. Sykepenger

kan gives i op til et år ved midlertidig ”tap av arbeidsevne på grund av sykdom eller skade”. *Arbeidsavklaringspenger* er en midlertidig ydelse, som gives til personer, som for en noget længere periode har mistet deres arbejdsevne på grund af helbredsproblemer, men som har en reel mulighed for at komme tilbage i arbejde⁶.

Ved det fyldte 62. år kan man fra 2011 helt eller delvist tage sin alderspension fra folketrygden ud, eventuelt i kombination med fortsat arbejde. Men for at kunne tage sin alderspension ud før 67-års-alderen, skal man have optjent en pension af en vis størrelse. Den optjente alderspension skal være tilstrækkelig til at pensionen mindst svarer til det garanterede mindste pensionsniveau, når vedkommende fylder 67 år. I Norge findes allerede i dag ”avtafefestede” pensionsordninger, som dækker aldersgruppen 62-66 år, og som omfatter omkring 70-80 pct. af befolkningen. Denne vil fra 2011 blive omdannet til et supplement til ”folketrygden” i den private sektor, og vil ”bli utbetalt som en livsvarig ytelse”.

I den offentlige sektor vil den ”avtafefestede” pension fortsat være en tidsbegrænset ydelse, som kan tages ud mellem 62 og 67 år. De, som ”tar ut avtafefestet pensjon i offentlig sektor kan først ta ut sin alderspension fra folketrygden fra 67-års-alderen”.

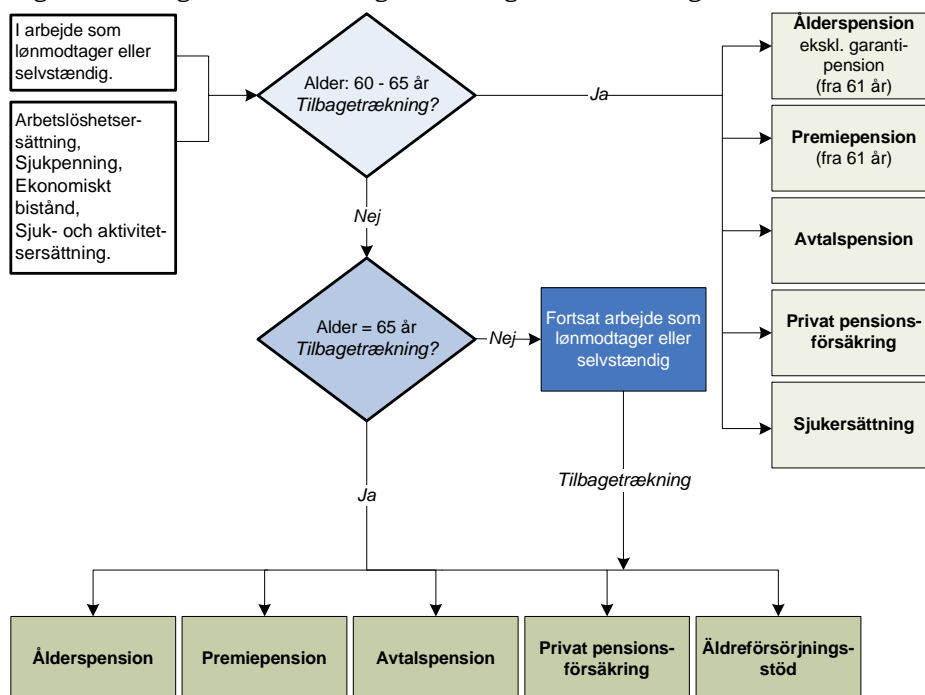
Personer, som helt eller delvis har varigt svækket arbejdsevne på grund af sygdom eller skade, kan modtage hel eller delvis ”uførepensjon”. Man får derefter ”alderspension” fra det fyldte 67. år. ”Uførepensjon” kan tages ud fra det 18. år.

Tjenestepensjon (arbejdsmarkedspension) er en arbejdsmarkedsrelateret ydelse, som tages ud i tillæg til alderspensionen. ”Tjenestepensjon” er en del af de samlede løn- og arbejdsvilkår på den enkelte virksomhed, og der er derfor stor variation i udformningen af ”tjenestepensjonen”. Men der er visse lovbestemte minimumskrav til ”tjenestepensjonen”. Ifølge dagens regelværk kan ”tjenestepensjon” først tages ud fra det fyldte 67. år, men det vurderes at ændre aldersgrænsen til 62 år som en del af pensionsreformen. Personer, som arbejder i visse sektorer med særlig helbredsrisiko (fx ansatte i politiet og Forsvaret) kan tage deres ”tjenestepensjon” ud ved en særaldersgrænse. Denne kan i visse tilfælde tages ud så tidligt som ved 57 år. I en del tilfælde er der for disse sektorer også pligt til at fratræde stillingen ved en vis aldersgrænse.

⁶ Arbejdsavklaringspenger indføres 1. marts 2010, ved at tre tidligere ydelser slås sammen: Rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrænset uførestønad.

Sverige

Figur 3.6 Diagram over tilbagetrækningsruter i Sverige

I udgangspunktet kan en person arbejde som enten lønmodtager eller selvstændig. Hvis personen ikke er i arbejde, er det muligt at modtage andre erstatninger som fx *arbejdsløshedsunderstøttelse*, *sjukpenning*, *sjuk- og aktivitetssersætning* eller *økonomisk bistånd*. Fra og med 61-års-alderen kan man begynde at udtage sin pension. I visse aftaleområder findes der aftaler, som siger, at man kan gå på delpension fra 61-års-alderen. I staten kan man fx efter arbejdsgiverens beslutning få delpension på maksimalt 50 pct. med pension på 60 pct. af lønnen på pensionsdelen. Ved fx 40 pct. delpension indebærer dette, at indkomsten bliver 84 pct. $(0,6 + 0,6 \cdot 0,4)$ af den løn, indkomsten blev beregnet ud fra. I praksis varierer dette dog meget. I Sverige er det muligt at tage sin pension ud uden at nedsætte sin arbejdstid, således at man stadig fortsætter med at optjene rettigheder til sin pension.

Hvis man går på pension før 65-års-alderen, modtager man *indkomst/tillægs-pension*, men ikke *garantipension*. Sidstnævnte kan først udbe-

tales fra 65-års-alderen. Herudover kan man udtage *premiepension*, *avtalspension* og *privat pensionsopsparing*. ”Avtalspensionen” er udformet forskelligt alt afhængigt af, hvilket aftaleområde der er tale om, men den kan for det meste tages ud fra 55-års-alderen. Har man en privat pensionsopsparing, er det muligt at tage den ud fra 55-års-alderen. Hvis ens arbejdsevne er vedvarende nedsat af sundhedsmæssige årsager, kan man få *sjukersättning*. Fra 2009 er det muligt at oparbejde en indkomst på op til SEK 42.800 (€4.627) per år, uden at ”sjukersättningen” mindskes. Således opmuntres der til arbejde ved siden af ”sjukersättningen”.

Den almindelige pensionsalder er 65 år, men alle har ret til at fortsætte med at arbejde, til man fylder 67 år. Derefter kan man fortsætte med at arbejde, hvis man ønsker, og hvis arbejdsgiveren og arbejdstageren er enige om dette.

I den offentligt pension stiger pensionsrettighederne for alt betalt arbejde. Overordnet set beregnes arbejdspension som summen af pensionsrettigheder divideret med den forventede tilbageværende levetid (delingstallet). Ved lave indkomster komplementeres den offentlige arbejdspension med garantipension, samt ”bostadstillägg” og ”særskilt bostadstillägg”. Sidstnævnte har stor betydning for pensionsindkomsten.

De fleste (ca. 90 pct.) har en arbejdsrelateret *avtalspension*. ”Avtalspensionen” varierer fra aftaleområde til aftaleområde, men lighederne er ganske store. Typisk stiger pensionsrettighederne for arbejde ikke efter 65-års-alderen.

Der er ikke en øvre grænse for, hvor længe man kan fortsætte med at arbejde. Hvis man er fyldt 65 år og ikke har sine grundlæggende behov for forsørgelse tilgodeset, er det muligt at få offentlig hjælp til forsørgelse gennem *äldreförsörjningsstöd*. Det er for eksempel en mulighed for en person, der ikke har kunnet optjene ret til pension, der giver et tilstrækkeligt grundlag for en forsørgelse.

Andre ordninger, der kan påvirke tilbagetrækningen

Der er andre institutioner, der påvirker såvel udbuddet og efterspørgslen efter arbejdskraft blandt de ældre. I det følgende beskrives en række foranstaltninger, som kan spille en væsentlig rolle for den enkeltes overvejelser om tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet.

Pligtmæssig fratræden og retten til at arbejde

En essentiel grund til tilbagetrækning kan skyldes en eventuel pligtmæssig fratræden.

Med undtagelse af enkelte kollektive og individuelle aftaler om pligtmæssig fratræden som 70-årig findes der i Danmark ikke generelle regler, der regulerer hvornår den enkelte pligtmæssigt *skal* gå på pension. I forbindelse med gennemførelsen af EU's direktiv om ligebehandling på arbejdsmarkedet, der indeholder et forbud mod forskelsbehandling på grund af alder, blev der i Danmark indført to særregler om aldersgrænser i henholdsvis individuelle og kollektive aftaler. Forskelsbehandlingsloven fastsætter, at forbuddet mod forskelsbehandling på grund af alder ikke er til hinder for aldersgrænser i kollektive overenskomster, der er indgået før lovens ikrafttræden under forudsætning af, at aldersgrænserne er objektivt begrundet i et legitimt formål inden for rammerne af dansk ret. Det følger ligeledes af forskelsbehandlingsloven, at forbuddet mod forskelsbehandling på grund af alder ikke er til hinder for kollektive eller individuelle aftaler om pligtmæssig fratræden på grund af alder ved det 70. år. Der er således mulighed for, at arbejdsgiveren og lønmodtageren som en del af ansættelsesforholdet aftaler, at ansættelsen ophører på grund af alder, dog ikke før det 70. år. Ansættelsesforholdet ophører således normalt ikke ved det fyldte 70. år.

I Norge regnes alder som saglig grund for opsigelse fra det fyldte 70. år som følge af arbejdsmiljøloven. Dette giver rigtignok ingen pligt for den, som skal fratræde sin stilling, til at tage sin pension ud, men det vil normalt blive konsekvensen. I forbindelse med den norske pensionsreform, hvor den øvre aldersgrænse for udtagning af alderspension hæves til 75 år, vurderes for tiden en lovændring på dette punkt.

I Sverige er den almindelige pensionsalder 65 år, men alle har ret til at fortsætte med at arbejde til man fylder 67 år. Derefter kan man fortsætte arbejdet, hvis man ønsker det, hvis arbejdsgiveren og -tageren bliver enig om dette. Finland har regler svarende til Sverige blot med den forskel, at retten til at arbejde fortsætter til 68-års-alderen.

På Færøerne er pensionsalderen 67 år. Inden for offentlig ansættelse anvendes en aldersgrænse for fratrædelse, som er 70 år, men denne aldersgrænse er kun fastsat ved lov gældende for tjenestemænd.

Skattebegunstigelser

I Sverige kan personer med *lön-* eller *företagarinkomster* få en særskilt skatte-reduktion, som de, der udelukkende modtager transfereringsindkomster, ikke kan få. Reglerne er særligt gunstige for personer, der er over 65 år gamle.

På Færøerne giver pensioneringsalderen på 67 år ret til særligt personligt fradrag på henholdsvis DKK 16.200 (€2.174) per år for enlige og DKK 10.200 (€1.369) per år for ægtefæller. Dette fradrag opnås, hvis man undlader at modtage alderspension. De færreste modtager dette fradrag, da alderspensionens skattefri grundbeløb er tre gange større end fradraget, hvorfor det for de fleste kan betale sig at modtage alderspension.

De færøske lønmodtagere indbetaler en fast procentandel (1,75 pct. fra 2008) af deres løn til en fond for solidarisk arbejdsmarkedsefterløn. Indbetaling til fonden bortfalder imidlertid ved 67-års-alderen. Sidstnævnte regel er uafhængig af, om man forbliver på arbejdsmarkedet. Tilsvarende skal personer fra 67-års-alderen ikke indbetale tilskud til barsels- eller arbejdsløshedsordningen.

I Norge findes der særligt gunstige skatteregler for alderspensionister, som er fyldt 67 år, og for modtagere af aftalefæstet pension, som er fyldt 64 år. Disse skatteregler gælder ikke for personer, som fortsætter i fuldtidsarbejde. Således betaler pensionister i Norge generelt lavere skat end arbejdsaktive på samme indtægtsniveau. Dette sker både ved, at mindstepensionen er fritaget fra beskatning, og at pensionister på højere indtægtsniveau har lavere beskatning end arbejdsaktive som følge af lavere ”trygdeafgift” og et særfradrag for alder.

Formue og ejerbolig

En stor personlig formue kan give den enkelte ekstra økonomiske mulighed for tidlig tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Friværdien i ejerboliger og andelsboliger spiller en væsentlig rolle, idet salg af boligen eller optagelse af nedsparingslån kan frigive de opsparede formuer, som kan medvirke til at finansiere pensionisttilværelsen. I Danmark er beboeres fortjeneste ved salg af deres ejerbolig eller andelsbolig skattefri. Renter på nedsparingslån kan fradrages i indkomsten ved beregning af bundskat og kommuneskat.

Fordele for pensionerede boligejere

I de nordiske lande er der ordninger, der tilgodeser forholdene for pensionerede boligejere.

I Danmark kan ejere af ejerboliger (herunder sommerhuse), der er fyldt 65 år eller får førtidspension, efterløn eller delpension, få lån af kommunen til betaling af ejendomsskatter, samt udgifter til tilslutning til kollektive anlæg i tilfælde, hvor der er tilslutningspligt. En person, der ejer to eller flere ejendomme, kan kun opnå lån til én af ejendommene⁷. Derudover kan personer, der er fyldt 65 år, få et nedslag i den beregnede ejendomsværdiskat på 4 promille af den ejendomsværdi, der er fastsat for den pågældende ejendom. Nedslaget, som afhænger af indkomsten, er dog begrænset til maksimalt DKK 6.000 (€805) for helårshuse og DKK 2.000 (€268) for sommerhuse. I Sverige tages der hensyn til lave indkomster, når ejendomsvurderingerne stiger, for personer, som er 66 år eller ældre, samt for personer med *sjuk-* og *aktivitetsersättning*. Dette har indflydelse på beregningen af ejendomsværdiskatterne i Sverige.

I Danmark må sommerhuse ikke anvendes til overnatning i perioden fra 1. oktober til 31. marts bortset fra kortvarige ferieophold mv. Pensionister derimod har lov til at anvende sommerhuset til helårsbeboelse, når de har ejet ejendommen i 8 år. Ved pensionister forstås alle 65+-årige, 60+-årige, der oppebærer pension, efterløn eller fleksydelse, samt førtidspensionister. Muligheden for helårsbeboelse i sommerhus er særdeles populær blandt mange sommerhusejere, der nærmer sig pensionsalderen. I 2006 benyttede ca. 7.600 pensionister og efterlønnere sig af pensionistreglen til at bo hele året i deres sommerhus.

Boligtilskud

Der er i nogle nordiske lande særlige tilskud til at dække boligomkostninger. I Danmark kan folke- eller førtidspensionister modtage boligstøtte, der gives både til lejere, andelshavere og ejere. Lejere får boligstøtte som et tilskud, der ikke skal betales tilbage. Som ejer eller andelshaver tildeles boligstøtte

⁷ Lånebeløbet med tilskrevne renter forfalder til betaling, når ejendommen skifter ejer. Lånet forrentes med en årlig rente svarende til halvdelen af Nationalbankens diskonto den 1. oktober det foregående år (2 pct. i 2008). Til gengæld er renterne ikke fradragsberettigede ved skatteberegningen. I 2007 havde kommunerne tilsammen et tilgodehavende på ca. DKK 4,8 mia. (€0,64 mia.). Antallet af personer, der har fået lån til indefrysning af ejendomsskatter, opgøres ikke på landsplan.

helt eller delvist som et lån, der skal tilbagebetales ved fraflytning. Boligstøtten beregnes ud fra husstandens indkomst, huslejens størrelse og boligens størrelse.

I Sverige kan pensionister få et *bostadstillägg* (BTP). For at forøge incitamentet til at arbejde, tages kun 50 pct. af arbejdsindkomsten og 80 pct. af "avtalspensionerne" med i beregningen af den bidragsberettigede indkomst. I Norge kan man modtage bostøtte. Denne afhænger ikke kun af husholdningens indtægt og formue, men også blandt andet af, hvilken kommune i Norge man bor i, størrelsen af lejligheden, boligtype og lejeomkostninger. I Finland findes der også boligstøtteordninger. FPA sikrer en minimumsydelse for pensionister, som ikke har en rimelig "arbets- eller foretagarpension".

Til FPAs pensionstryghed hører også "bostadsbidrag" for pensionstagere, omsorgsbidrag for pensionstagere, et børne- og "fronttillæg". Disse ydelser kan også bevilges pensionister, som ikke får folkepension fra FPA.

Transport- og forbrugstilskud samt andre fordele

I Danmark og Sverige tilbyder de regionale trafikselskaber pensionistkort og efterlønskort til stærkt nedsatte priser⁸. Tilsvarende gælder også i Finland og Norge for "alders- og uførepensionister". På Færøerne anvender transportselskaberne særlige pensionistpriser. Alderspensionister får udleveret dokumentation fra den færøske socialforvaltning, der giver adgang til disse rabatordninger. I Danmark har pensionister, der har en likvid formue på mindre end 59.900 kr. (pr. 1. januar 2008) også mulighed for at modtage helbredstillsæg til bl.a. medicin, tandproteser, briller, fysioterapi mv. Derudover tilbydes pensionister i Danmark også gratis influenzavaccination.

Ekstra ferie

I Norge har arbejdstagere, som er fyldt 60 år, ret til én uges ekstra ferie.

⁸ For eksempel tilbyder Moviatrafik i hovedstadsområdet i Danmark et pensionistkort til 65+-årige og førtidspensionister til 465 kr. i kvartalet, hvilket svarer til 13 pct. af den ordinære pris for et periodekort til alle zoner. Til efterlønsmodtagere og modtagere af fleksydelse tilbydes et månedskort til 413 kr., hvilket svarer til 35 pct. af den ordinære pris. Dog kan der være visse begrænsninger i brugen af kortet i myldretiden.

Ordninger på efterspørgselssiden

Der findes ordninger, der engagerer virksomheder til at have særlige forhold for ældre medarbejdere, som fastholder dem på arbejdsmarkedet. Det kan enten ske på virksomhedens eget initiativ eller gennem tilskyndelser gennem det offentlige system..

I Danmark har 1/3 af virksomhederne en seniorpolitik, som er oprettet på virksomhedens eget initiativ. Seniorpolitiske ordninger er særligt udbredte i offentlige virksomheder, idet 58 pct. af de offentlige virksomheder har en sådan ordning.

I Sverige er arbejdsgiverafgifterne betydeligt lavere for personer, som er mindst 65 år. År 2007 mindskedes den særlige *löneskatten (arbetsgivaravgift)* for pensionister for derpå at ophøre helt i år 2008, hvilket gør det billigere at ansætte ældre arbejdskraft.

Norge havde også tidligere reduceret arbejdsgiverafgift for personer over 62 år, men denne ordningen blev ophævet i 2007.

Opsummering

Kapitel 3 gennemgik tilbagetrækningsruter i de nordiske lande og viste, at alle lande har alderspensionsordninger, dog med forskellige tilbagetrækningsstidspunkter. Tilbagetrækningsalderen er i udgangspunktet 65 år i Danmark og Sverige. I Norge, Færøerne og Island er udgangspunktet for alderspensioneringen 67 år. I Finland kan man trække sig tilbage i ”arbejds-pension” mellem 63 og 68 år og folkepension ved 65-års-alderen. I flere lande er pensionssystemerne under udvikling, hvorfor de nævnte tilbagetrækningsaldrer med tiden ændres. I Danmark, Norge, Sverige og Finland er der særligt fokus på at justere pensionsalderen afhængigt af middellevetiden.

Flere lande har fleksible tilbagetrækningsordninger på de offentlige pensioner. Således vil timingen af tilbagetrækning på offentlige alderspensionsordninger i Norge og Finland kunne ske fra 62 år og i Sverige fra 61-års-alderen. Men da tilsagnsberegningerne i disse lande afhænger positivt af arbejdsmarkedshistorien – livsindkomsten – har nordmænd, finner og svenskere en tilskyndelse til at blive længere på arbejdsmarkedet for at få forhøjet deres pensionstilsagn. Jo længere tid en person bliver på arbejdsmarkedet i disse lande, desto højere bliver pensionstilsagnene. I Danmark, Island og på Færøerne afhænger de offentlige pensionsudbetalinger ikke direkte af fortidens indkomst. De offentlige pensionstilsagn indtægtsreguleres (aftrappes) dog i selve pensionsudbetalingsåret, hvorfor obligatoriske eller frivillige pensionsordninger indbetalt i løbet af arbejdskarrieren får indflydelse på den offentlige pensionsudbetalings størrelse. Muligheden for opsat folkepension i Danmark, rykker det danske pensionssystem tættere på dem, vi ser i Norge, Finland og Sverige, idet pensionsudbetalingerne afhænger af arbejdsmarkedshistorien, fra personen bliver 65 år og fremad. Udskydes pensioneringen i Danmark til fordel for arbejde, så belønnes personen med højere folkepensionsudbetalinger. I Island forøges folkepensionstilsagnene en halv procent for hver måned, man udskyder udbetalingerne. Ud over forskellige konkrete beregningsformler for pensionstilsagnene, som varierer fra land til land, adskiller Danmark og Island sig fra Finland, Sverige og Norge ved, at beregningen af den offentlige pension kun afhænger af arbejdsmarkedsdeltagelse fra henholdsvis 63-, 65- og 67-års-alderen, mens beregningerne afhænger af hele arbejdslivet i de øvrige lande.

Ønsker en person at trække sig tilbage, før vedkommende når alderspensionsalderen, kan danskeren trække sig tilbage på efterløn fra 60-års-alderen. På Færøerne og i Island er der ikke mulighed for at trække sig tilbage på en offentligt subsidieret pensionsordning, før personen når 67 år. Landene har

dog som de øvrige nordiske lande førtids- og uførepensionsordninger, der er medicinsk begrundet.

I Sverige mister en person sin ret til at arbejde som 67-årig. I Finland kan man efter aftale med en arbejdsgiver arbejde efter 68 år, men man optjener ikke længere pension. I Norge bevirker arbejdsmiljøloven, at en medarbejder kan opsiges, når han bliver 70 år. 1/3 af de danske virksomheder har en seniorpolitikordning, der er med til at fastholde de ældre på arbejdsmarkedet.

Store dele af de nordiske borgere er dækket af arbejdsrelaterede pensionsordninger, der påvirker tilskyndelsen til at trække sig tilbage på forskellige tilbagetrækningstidspunkter. Herudover findes der omfordelende subsidier i overførsels- og skattesystemerne, der tilgodeser særlige grupper i samfundet. Således findes der i de fleste nordiske lande tilskudsordninger til pensionister, der bor i lejeboliger, der findes særlige pensionistordninger i boligskatten for boligejere, flere steder ydes der støtte til transportudgifter, og i flere lande tilskyndes pensionsopsparingsindbetalinger igennem skattesystemet. Endelig har Sverige, Norge og Færøerne særlige skatteregler for den ældre del af befolkningen.

Kapitel 4

Anvendelsen af de nordiske tilbagetrækningsordninger

Dette kapitel giver et overblik over, hvor mange personer der har trukket sig helt eller delvist tilbage i alderskohorterne fra 60-74 år i de nordiske lande i 2008⁹. Formålet med kapitlet er at give et overblik over, hvornår mænd og kvinder typisk trækker sig tilbage, og hvor mange der arbejder ved siden af. Kapitlet tilvejebringer med andre ord statistik, der viser, hvilke af de tilbagetrækningsruter, der blev skitseret i kapitel 3 i de enkelte lande, der er typiske.

I kapitel 1 viste figur 1.1.a og b andelen af mænd og kvinder, der oppebærer en eller anden form for pensionsordning i 60-74-års-alderen. Figurerne viste, at andelen af befolkningerne, der er på en eller anden form for tilbagetrækningsordning, stiger hen mod de almindelige alderspensionstidspunkter i hvert land. Andelen af kvinder, der er på en pensionsordning er højere end for mændene i alle de nordiske lande. Færøerne skilte sig ud med en særlig lille andel af befolkningen på alderspension frem til 67-års-alderen. Den primære grund hertil er, at førtidspension er den eneste mulighed for tidlig tilbagetrækning, inden alderspensionsalderen nås på Færøerne. Derfor er det en relativt lille andel af befolkningen, der har trukket sig helt eller delvist tilbage som 60-66-årige.

Sammenlignes Danmark, Sverige og Norge alene, viser figur 1.1.a endvidere, at andelen af svenske og danske mænd på en form for pensionsordning generelt ligger højere end andelen for norske mænd. Med til denne historie hører, at figuren ikke medtager personer på ordninger uden for pensionssystemet, dvs. personerne kan være på andre ordninger inden for de sociale sikringssystemer, som figuren ikke fanger, men som ikke officielt, men de facto virker som en tilbagetrækningsordning, eksempelvis arbejdsløshedsunderstøttelse.

---

⁹ Det skal bemærkes, at tallene er opgjort primo 2008 for Danmark, Sverige og Færøerne og ultimo 2009 for Island, Norge og Finland. Der er således et års forskel i opgørelsen af tallene mellem nogle af landene. Men det forventes ikke, at der er sket store ændringer i løbet af et år.

For kvinderne i Danmark, Sverige og Norge anvendes tilbagetrækningsordninger i alderstrinene 60 til 64 år i højere grad i Danmark end i de øvrige lande. Ved 65-års-alderen når andelen af de svenske kvinder på en tilbagetrækningsordning op på niveau med de danske kvinder.

I dette kapitel kigger vi nærmere på, hvilke specifikke ordninger nordens ældre oppebærer, og undersøger, hvor stor en andel af de forskellige aldersgrupper der har trukket sig fuldt eller delvist tilbage.

Først undersøger kapitlet tilbagetrækning til alderspensionsordningerne for de 60-74-årige. Herpå ses der på anvendelsen af tidlige tilbagetrækningsmuligheder for de 60-64-årige. Disse kan forventes at have større betydning i Danmark og Norge end i de øvrige lande. Grunden hertil er, at alderspensionen i disse lande ikke kan udtrækkes, før personen er 65 år, mens alderspensionen kan udtrækkes mere fleksibelt i Finland og Sverige. Flexibel timing af udtrækningen af alderspensionen i Norge bliver dog mulig efter reformen i 2011.

I appendiks 1 er vedlagt figurer, der viser andelen af personer på hvert alderstrin, der modtager de specifikke ydelser uanset om de har trukket sig helt eller delvist tilbage.

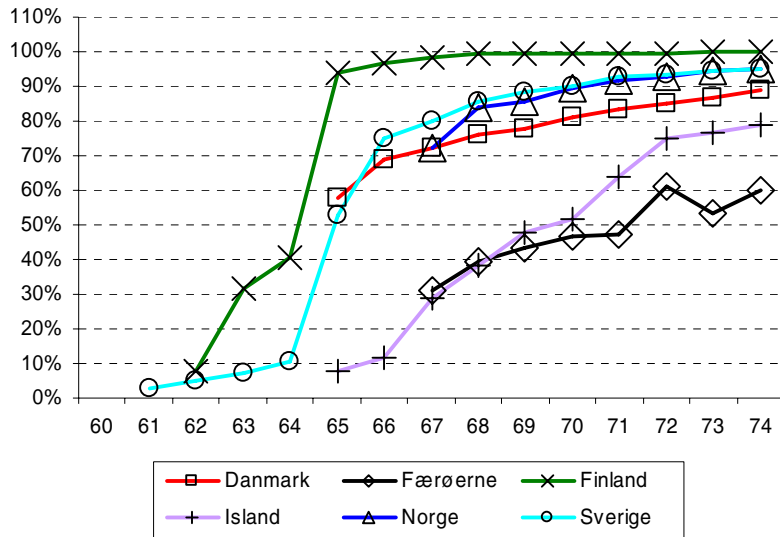
Alderspension

I dette afsnit ser vi på anvendelsen af alderspensionerne i de nordiske lande. Først ser vi på, hvor stor en andel af alderstrinene 60-74 år der er på alderspension ”på fuld tid” og altså modtager alderspension uden arbejde ved siden af. Herpå ser vi på andelen af alderstrinene, der modtager alderspensionsydelser og har arbejde ved siden af.

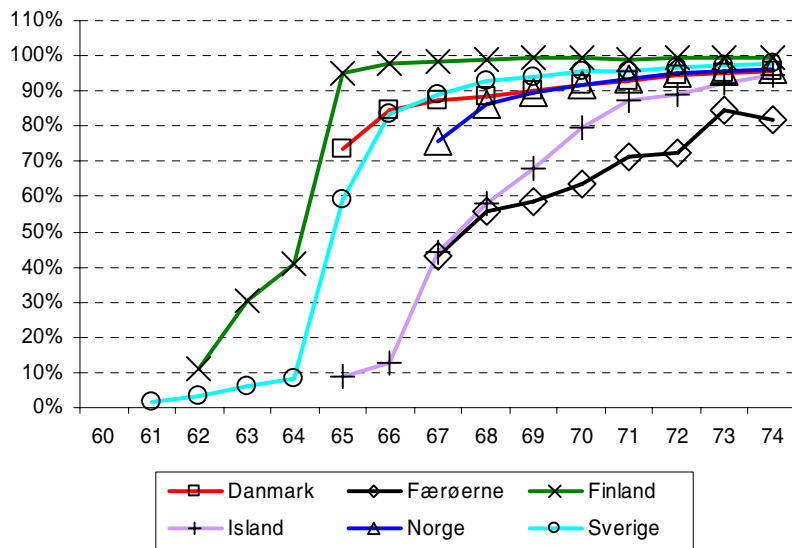
Alderspension på fuld tid

Timing af, hvornår man med fordel kan udtrække sin alderspension, varierer fra land til land. Tilbagetrækningsaldersgrænserne i alderspensionerne kommer også til udtryk i figur 4.1.a og b, der henholdsvis viser andelen af mænd og kvinder i alderskohorterne 60 til 74 år i 2008, der har trukket sig helt tilbage på alderspension og ikke arbejder.

Figur 4.1.a Andelen af mænd på fuldtids alderspension 2008

Figur 4.1.b Andelen af kvinder på fuldtids alderspension 2008

Det skal bemærkes, at det i figurerne er vanskeligt at sammenligne tallene fra Finland og Færøerne med de øvrige lande.

For Finland skyldes dette, at det ikke er muligt at adskille personer, der har arbejde ved siden af pensionen, fra personer, der har trukket sig helt tilbage. Personer, der arbejder ved siden af pensionen i Finland er inkluderet i figur 4.1.a og b for Finland. Figurerne viser, at op mod 8 pct. af de finske mænd og 11 pct. af de finske kvinder modtager alderspension, når de bliver 62 år. Herpå stiger andelen op mod 31 og 40 pct. som 63- og 64-årig for både mænd og kvinder. Som 65-årige er stort set alle finner på alderspension.

Færøerne skiller sig ud med en mindre andel af både mænd og kvinder på fuld alderspension uden arbejde ved siden af. Det skyldes, at det ikke er muligt at adskille arbejdsindtægt og pensionsindtægt i forbindelse med opførelse af skattepligtig indtægt for folkepensionister. For at kompensere for dette er anvendt en laveste grænse for indtægt ved siden af alderspensionen på op til DKK 25.000 (€3.356) årligt. Folkepensionister med årsindtægt under denne grænse er anført som pensionister på fuld alderspension i figur 4.1.a og b. Derfor ligger graferne i figurerne niveaumæssigt lavt.

Graferne for Sverige, Norge og Danmark er lettere at sammenligne.

Alderspensionen kan i *Sverige* udtages fra 61 år, men det er ved 65-årsalderen, at andelen af personer på fuldtids alderspension stiger kraftigst. Andelen af mænd og kvinder på fuldtids alderspension stiger fra et par pct. for de 61-årige til omkring 10 pct. for de 64-årige mænd og kvinder. Fra 65-årsalderen accelererer tilvæksten af svenskerne på fuldtids alderspensionen. Cirka halvdelen af de svenske mænd er på fuldtids alderspension som 65-årig og 59 pct. af kvinderne. To væsentlige grunde til, at tilvæksten af fuldtids alderspensionister er størst ved 65 år, er for det første, at det er på dette alderstrin, at garantipensionen kan udbetales, og for det andet, at rettighederne i den arbejdsmarkedsrelaterede "tjänstepension" optjenes frem til dette alderstrin. Fra 67-årsalderen er tilvæksten langsommere.

58 pct. af mændene i *Danmark* er på fuldtids alderspension som 65-årige, som er det første mulige alderdomspensionsalderstrin i Danmark¹⁰. Inden 65-årsalderen har det for en stor dels vedkommende været muligt at trække sig tilbage på efterløn. Som 65-årige har 75 pct. af de danske kvinder truk-

¹⁰ Det skal dog bemærkes, at man først modtager folkepension den 1. i måneden, efter man fylder 65 år. Da opgørelsen for Danmark beror på data opgjort 31. december i året, vil personer født i december ikke tælle med, før de fylder 66. Derfor undervurderes andelen af personer, der reelt trækker sig tilbage på folkepension som 65-årige.

ket sig fuldt tilbage. Herefter ligger andelen af danske mænd på alderspension ca. 9 procentpoint lavere end for svenskerne.

I Norge har 72 pct. af mændene trukket sig fuldt tilbage på alderspension som 67-årige. Det svarer til den danske andel. Alderstrinnet efter når den norske andel den svenske og følger svenskerne på de resterende alderstrin.

I Norge, Sverige, Danmark og på Færøerne ligger andelen af kvinder på fuld alderspension generelt højere end mændene. En forklaring herpå kan ligge i ægteskabsmønstre. Hvis kvinder typisk er gift med en mand, der er et par år ældre, og parret ønsker at trække sig tilbage samtidig, må dette bevirke, at andelen af kvinder på pension på et givet alderstrin vil ligge højere end mændene.

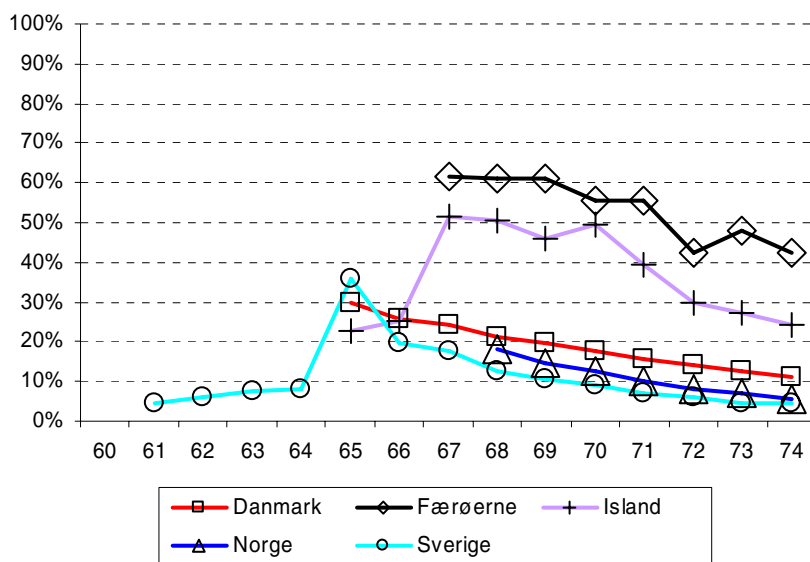
I Island er det ikke muligt at modtage alderspension fra folkepensionen, før man bliver 67 år, medmindre man er dækket af arbejdsmarkedspensionen, der muliggør tilbagetrækningsordning ved 65-års-alderen (men med nedsat tilsagn). Som følge heraf stiger anvendelsen af alderdomspensionerne kraftigt ved 67-års-alderen. Herefter er der i forhold til de øvrige lande en moderat stigning i andelen af personer, der har trukket sig tilbage på de efterfølgende alderstrin.

Alderspension med arbejde ved siden af

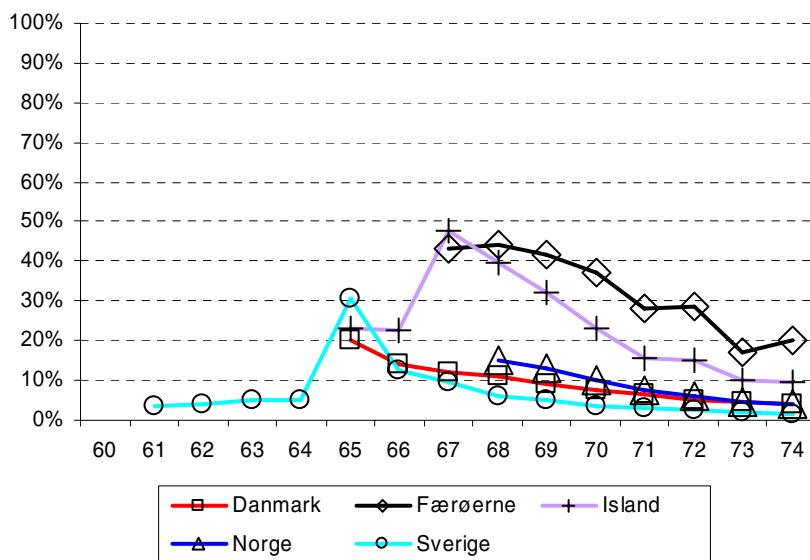
I dette afsnit ser vi på, hvor store andele af alderstrinene 60-74 år, der modtager alderspension, men også udfører arbejde ved siden af. Vi kvantificerer ikke, hvor mange timers arbejde en pensionist udfører, men måler blot, om personen arbejder ved siden af pensionen eller ej.

Figur 4.2.a og b angiver andelen af mænd og kvinder, der oppebærer alderspension og arbejder ved siden af.

Figur 4.2.a Andelen af mænd på deltids alderspensions 2008

Figur 4.2.b Andelen af kvinder på deltids alderspensions 2008

Det skal bemærkes, at der ikke er inkluderet en graf for Finland. Grunden hertil er som tidligere nævnt, at det i Finland ud fra data ikke er muligt at foretage sondringen mellem personer, der er på pension på fuldtid og deltid. Personer, der har arbejde ved siden af pensionen, er talt med i figur 4.1.a og b.

Det er endvidere vanskeligt at foretage meningsfulde sammenligninger mellem Færøerne og de øvrige lande. Det skyldes, at det ikke er muligt at adskille arbejdsindtægt og pensionsindtægt i forbindelse med opgørelse af skattepligtig indtægt for folkepensionister. For at kompensere for dette er anvendt en laveste grænse for indtægt ved siden af alderspensionen på op til DKK 25.000 (€3.356) årligt. Folkepensionister med årsindtægt under denne grænse er anført som pensionister på fuld alderspension i figur 4.1a og b. Derfor ligger graferne for Færøerne niveaumæssigt højt i figur 4.2.a og b.

Lidt over 35 pct. af de svenske¹¹ og ca. 30 pct. af de danske mænd arbejder ved siden af, at de modtager alderspension. Denne andel falder til 20 pct. i Sverige for de 66-årige. Herefter falder andelen ca. 2 procentpoint for hvert alderstrin i Sverige. I Danmark er der ikke det samme markante fald fra 65-66-års-alderstrinet som i Sverige. Til gengæld falder andelen af mænd, der arbejder ved alderspensionen med ca. 2 pct. for hvert alderstrin frem til 74-års-alderen. Fra 68-års-alderen ligger det norske niveau mellem det danske og svenske.

Omkring 30 pct. af de svenske og 20 pct. af de danske kvinder arbejder og modtager alderspension som 65-årige. For begge landes kvinder falder andelen til ca. 15 pct. for de 66-årige og falder stødt herefter med et par procentpoint om året. Dog er faldet en anelse større i Sverige end i Danmark. Cirka 15 pct. af de norske kvinder arbejder og modtager folkepension som 67-årig og ligger dermed en anelse højere end både Danmark og Sverige. På de efterfølgende alderstrin falder andelen stødt, så andelen af norske kvinder, der arbejder ved siden af pensionen, er på niveau med Danmark, dvs. omkring 4 pct.

I Island er andelen af personer, der modtager alderspension og arbejder ved siden af, relativt høje. Modsat så vi, at andelen, der havde trukket sig fuldt tilbage, var relativt lave. Umiddelbart kunne sidstnævnte skyldes, at udskudte pensionsudbetalinger havde ført til højere pensionstilsagn. Men

---

¹¹ Der skal dog tages det forbehold for de svenske tal, at de er opgjort på årsbasis. Derfor vil en række personer kunne trække sig tilbage i den måned, vedkommende fylder 65 år, men alligevel blive registreret som en person, der arbejder ved siden af pensionen, da han har haft arbejdsindkomst i løbet af tilbagetrækningsåret, inden han trak sig tilbage. Tallet for personer, der arbejder ved siden af pensionen, er derfor overvurderet for de 65-årige svenskere.

som vi kan se, har 40 pct. af de 68-årige islændinge trukket sig fuldt tilbage, og 50 pct. har trukket sig tilbage med arbejde ved siden af, dvs. at den lave andel af personer, der har trukket sig fuldt tilbage, ikke skyldes gevinsten ved at udskyde pensionsudbetalingerne, men snarere en præference for arbejde og ønsket om en højere indtægt.

Tidlig tilbagetrækning

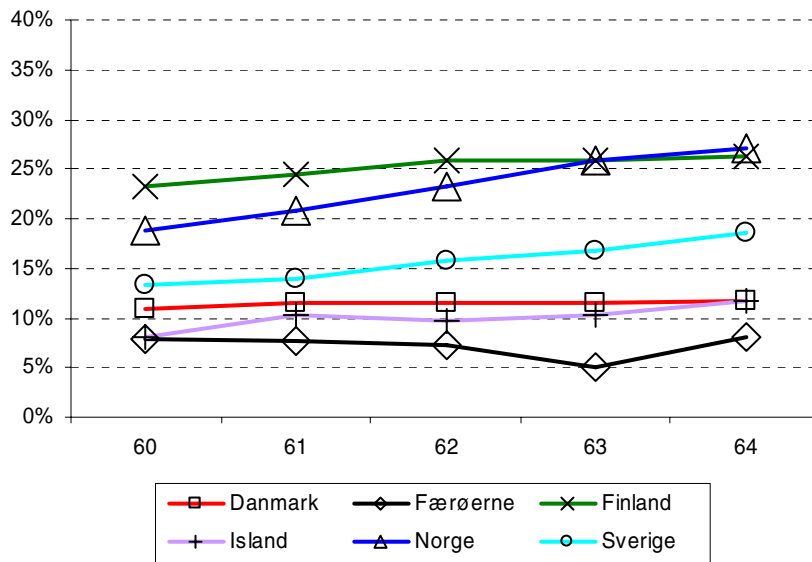
I dette afsnit ser vi på tidlig tilbagetrækning til andre ordninger end alderspensionerne for de 60-64-årige. I kapitel 3 sondrede vi mellem ufrivillige og frivillige tilbagetrækningsordninger. I første del af dette afsnit ser vi på anvendelsen af de *ufrivillige* ordninger. I Norge og Island drejer dette sig om uførepensionen, og i Danmark, Finland og på Færøerne drejer det sig om førtidspensionen, mens der i Sverige er tale om "sjukersättning". Disse ordninger er kendetegnet ved, at man berettiger sig til dem, hvis man har en funktionsnedsættelse, der vanskeliggør muligheden for at varetage et arbejde. I dette kapitel betegnes disse ordninger fremover førtidspension.

Af *frivillige* tidlige og betydelige tilbagetrækningsordninger findes i Danmark efterlønnen, i Finland findes den specielle pension for landmænd og deltidspensionen, som er mulig fra 58-års-alderen. I Norge drejer tidlige frivillige tilbagetrækningsordninger sig om den "Avtalefestede" pension og "etterlattepension". I Sverige kan man som bekendt tage sin alderspension ud fra 61-års-alderen. Ud over dette kan man have "avtalspension" eller en privat pensionsforsikring som anden tidlig tilbagetrækningsordning. Da det er højest usædvanligt, at personer udtager en af de sidstnævnte uden også at modtage sin alderspension, er grafer for Sverige ikke inddraget. På Færøerne og i Island findes der ingen tidlige tilbagetrækningsordninger for personer under 67 år, hverken på fuld tid eller deltid.

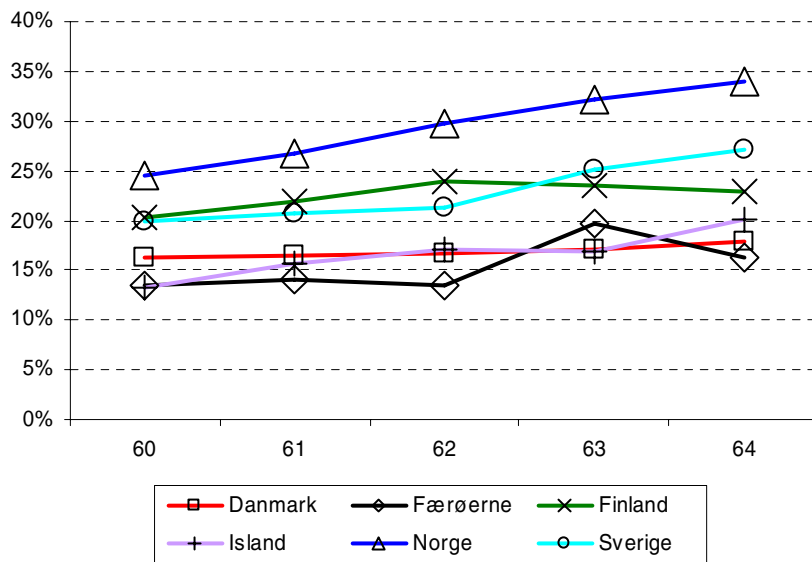
Førtidspension på fuld tid

I dette afsnit ser vi på, hvor stor en andel af alderstrinene fra 60-64 år, der modtager en førtidspension og ikke har noget arbejde ved siden af.

Figur 4.3.a Andelen af mænd på fuldtids førtidspension 2008

Figur 4.3.b Andelen af kvinder på fuldtids førtidspension 2008

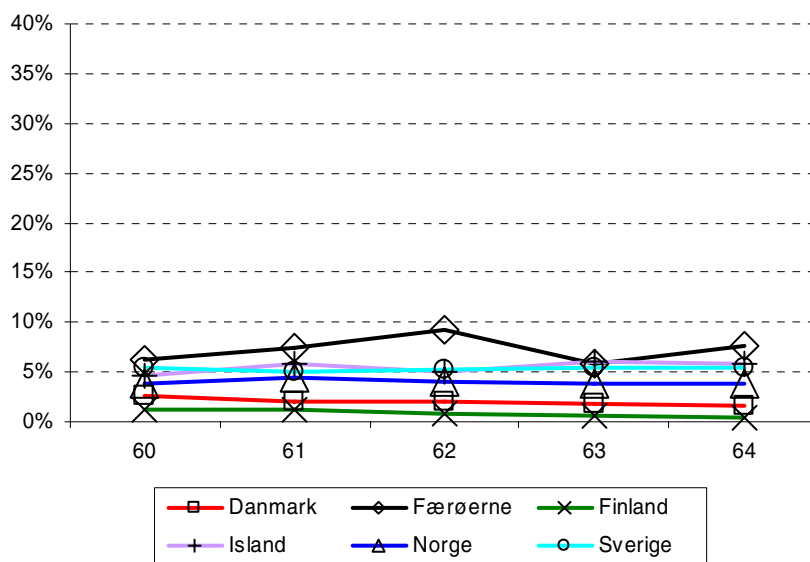
Figur 4.3.a og b viser andelen af 60-64-årige, der er på førtidspension og ikke arbejder ved siden af. For mændenes vedkommende er denne højst i Finland for de 60-62-årige, hvor 23 pct. af de 60-årige mænd er på førtidspension uden at arbejde ved siden af. For de 63- og 64-årige ligger andelen på 26 pct. Herefter følger Norge med omkring 19 pct. af de 60-årige norske mænd på "uførepension" og 27 pct. af de 64-årige. Norge har således den højeste andel for de 64-årige. I Sverige er 13 pct. af de 60-årige på førtidspension stigende til 19 pct. af de 64-årige. Omkring 10 pct. af de islandske og lidt over 10 pct. af de danske 60-64-årige mænd er på førtidspension. Den laveste andel af mænd på fuldtids førtidspension findes på Færøerne.

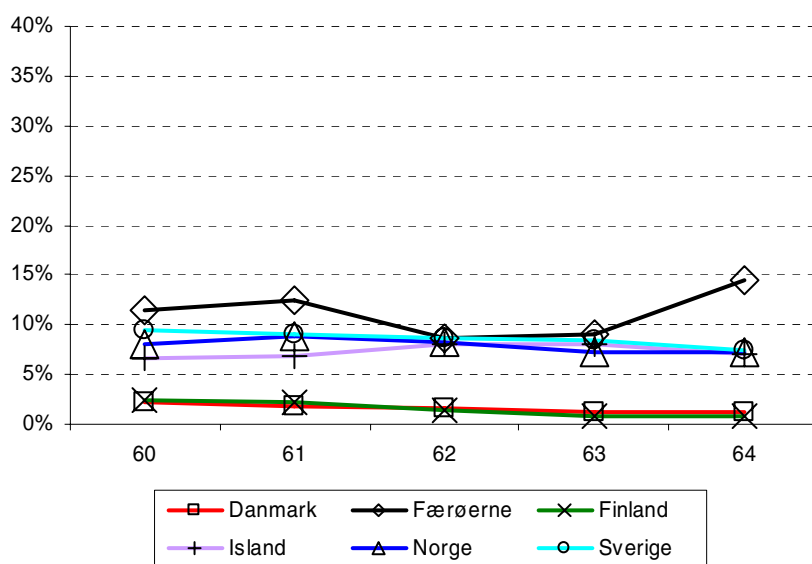
Med undtagelse af Finland ligger andelen af kvinder på førtids- eller "uførepension" generelt 5-8 pct. højere end mændene.

Førtidspension med arbejde ved siden af

Figur 4.4.a og b viser andelen af mænd og kvinder i 2008 60-64-års kohorterne, der modtager førtidspension og arbejder ved siden af. Andelen ligger generelt lavere end de førtidspensionister, der ikke arbejder ved siden af.

Figur 4.4.a Andelen af mænd på deltids førtidspension 2008

Figur 4.4.b Andelen af kvinder på deltidspension 2008

Hvor Færøerne lå lavest i Norden i andelen af personer, der er på førtidspension uden arbejde ved siden af, ligger Færøerne højest, når vi ser på personer, der har arbejde ved siden af førtidspensionen. Selv om man er berettiget til førtidspension af helbredsmæssige grunde, kan en grund til, at Færøerne ligger højest i figur 4.4.a og b, være, at der ikke findes nogen alternative tilbagetrækningsordninger for personer i 60-64-årsalderen. Færøerne ligger med de højeste andele for både mænd og kvinder. Andelen svinger dog meget fra kohorte til kohorte, hvilket formentlig skyldes, at der numerisk set er tale om en meget mindre befolkning end de øvrige nordiske lande. Således skyldes udsvingene på Færøerne formentlig ikke institutionelle forskelle inden for gruppen af 60-64-årige.

Island, der heller ikke har tidlige tilbagetrækningsordninger ud over førtidspensionen, ligger dog ikke højere end et land som Sverige i andelen af personer på førtidspension. Det er derfor ud fra disse figurer vanskeligt at konkludere, at blot fordi et land ikke har tidlige tilbagetrækningsmuligheder, så bliver muligheden for førtidspension hyppigere anvendt.

Blandt de øvrige lande ligger Sverige og Norge højest i andelen af personer, der modtager førtidspension og arbejder ved siden af. Nederst ligger Finland og Danmark. Danmark ligger lavt, fordi det i Danmark tilstræbes,

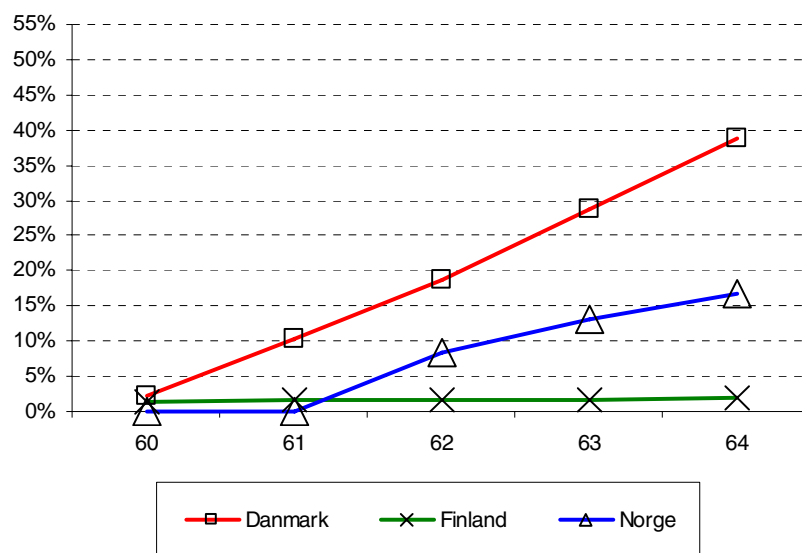

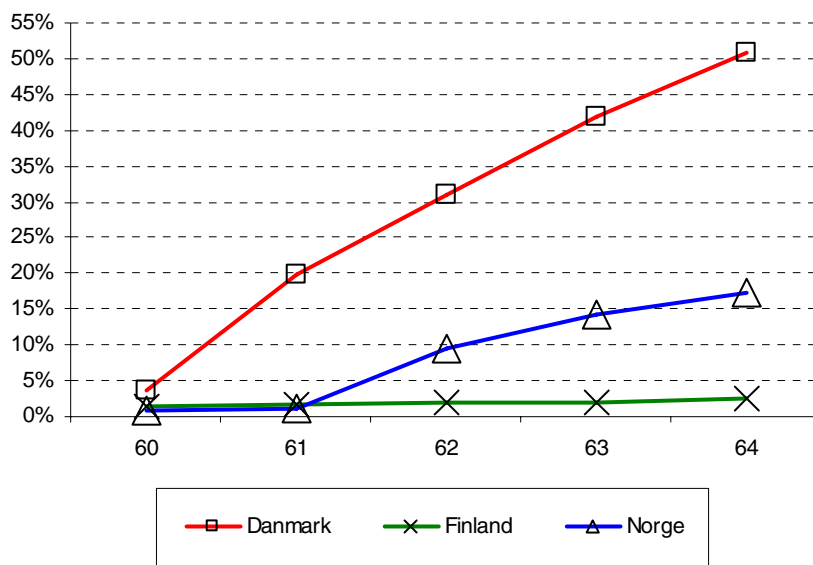
at man først og fremmest forsøger at give borgeren et fleksjob, og kun hvis borgeren ikke er i stand til at tage et sådant, tildeles førtidspensionen.

Andre tidlige tilbagetrækningsordninger på fuld tid

I dette afsnit ser vi på anvendelsen af andre tidlige tilbagetrækningsordninger i de nordiske lande. Af frivillige, tidlige og betydelige tilbagetrækningsordninger findes i Danmark efterlønnen, i Finland findes den specielle pension for landmænd. I Norge drejer det sig om den aftalefæstede pension og ”etterlattepension”. I Sverige kan man som bekendt tage sin alderspension ud fra 61-års-alderen. Ud over dette kan man have ”avtalspension” eller en privat pensionsforsikring som anden tidlig tilbagetrækningsordning. Da det er højest usædvanligt, at personer udtager en af de sidstnævnte uden også at modtage sin alderspension, er der ikke inkluderet grafer for Sverige. På Færøerne og i Island findes der ingen tidlige tilbagetrækningsordninger for personer under 67 år, hverken på fuld tid eller deltid. Derfor er der heller ingen grafer for Færøerne og Island i dette afsnit.

Figur 4.5.a Andelen af mænd på tidlig fuldtids tilbagetrækningsordning 2008

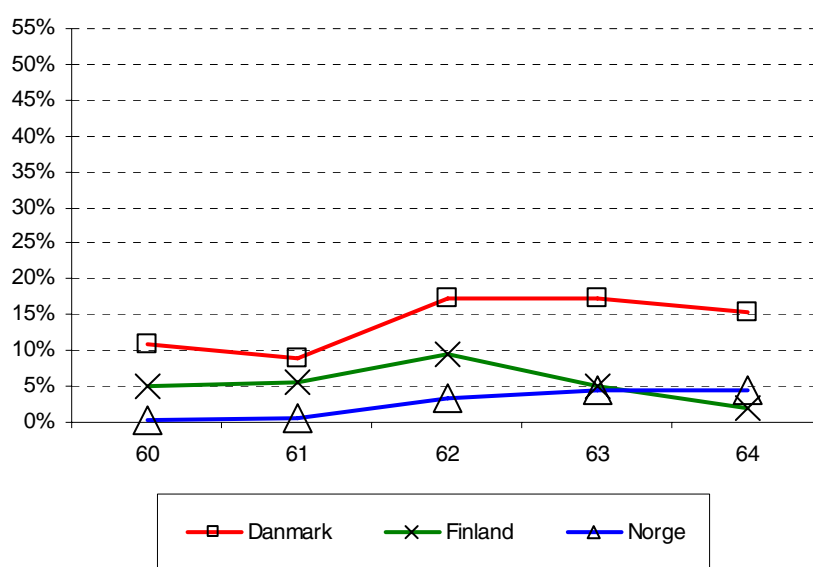
Figur 4.5.b Andelen af kvinder på tidlig fuldstids tilbagetrækningsordning 2008

Figur 4.5.a og b viser andelen af alderskohorterne 60-64 år i 2008, der har trukket sig fuldt tilbage fra arbejdsmarkedet på en tidlig frivillig pensionsordning. Andele er ganske små for Finland, hvilket skyldes at det i Finland er muligt at udtrække sin alderspension allerede fra 62-års-alderen (endvidere landmændenes mulighed for "avträdelsetöd"). Det er i Norge og især Danmark, at tidlige alternative tilbagetrækningsordninger bliver brugt hyppigst. Det kommer til udtryk ved, at omkring 10 pct. af de danske mænd og lige under 20 pct. af kvinderne har trukket sig fuldt tilbage på efterløn som 61-årig. Som 62-årig er 19 pct. af mændene og 31 pct. af kvinderne på efterløn på fuld tid. Tilsvarende er 9 pct. af mændene og 10 pct. af kvinderne i Norge på den "avtalefæstede" pension eller "etterlattepension" som 62-årige. Som 64-årige er halvdelen af de danske kvinder på efterløn uden at arbejde ved siden af, mens den tilsvarende andel er en 1/3 for mændene. I Norge er ca. 17 pct. af både mændene og kvinderne på den aftalefæstede pension eller "etterlattepension" som 64-årig.

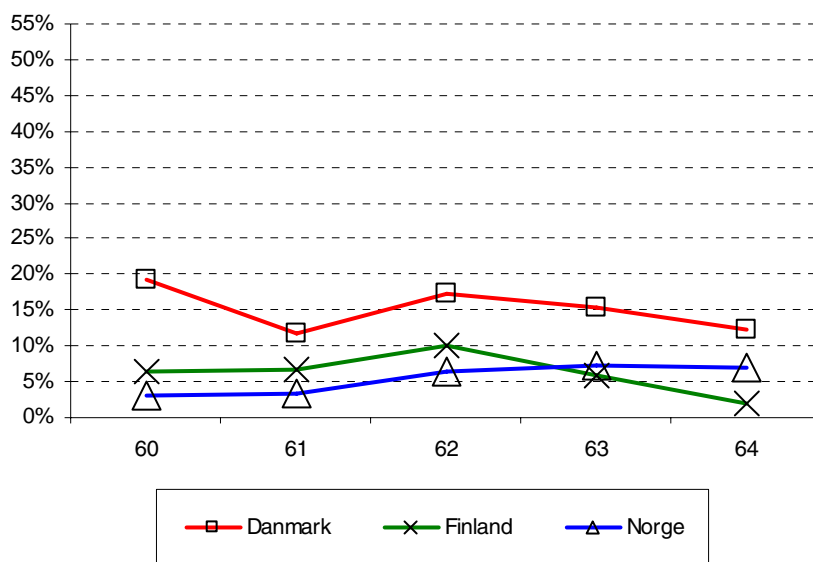
Andre tidlige tilbagetrækningsordninger på deltid

I efterlønnen i Danmark kan man op til en vis indtægtsgrænse arbejde i nogle timer om ugen uden at få nedskrevet efterlønnen. Indkomst over denne grænse bliver modregnet i efterlønnen time for time¹². I Finland findes muligheden for deltidspension. I Norge kan man modtage delvis aftalefæstet pension eller ”etterlattepension”, hvis man ønsker at arbejde ved siden af pensionen.

Figur 4.6.a Andelen af mænd på tidlig deltids pensionsordning 2008

¹² Denne time for time modregning i efterlønnen påvirker incitamentet til at arbejde ved siden af efterlønnen forskelligt for forskellige indkomstgrupper og analyseres nærmere i kapitel 5.

Figur 4.6.b Andelen af kvinder på tidlig deltids pensionsordning 2008

Figur 4.6.a og b viser andelen af 2008 60-64-års kohorterne, der er på en tidlig tilbagetrækningsordning med arbejde ved siden af. Figurerne viser, at denne andel er størst i Danmark. 11 pct. af alle danske mænd i 60-årsalderen arbejder ved siden af efterlønnen. Det tilsvarende tal for kvinderne er 20 pct. I Norge er andelen henholdsvis 6 og 3 pct. for kvinderne samt 5 og 0,5 pct. for mændene.

Andelen er 9 pct. for de danske 61-årige mænd. Men for de 62-64-årige er andelen oppe på 12-17 pct. for de danske mænd. At graferne topper for de 60- og 62-årige i Danmark kan skyldes, at tilgangen til efterlønsordningen netop er størst ved disse alderstrin. I Finland topper andelen af mænd og kvinder på en anden tidlig tilbagetrækningsordning med arbejde ved siden af for de 62-årige. Her ligger andelen på ca. 10 pct. Tilsvarende er andelen ca. 2 pct. for de 64-årige.

Opsummering

Kapitel 4 gav deskriptiv statistik over anvendelsen af forskellige tilbagetrækningsordninger i de nordiske lande.

Det overordnede billede er, at kvinderne trækker sig tidligere tilbage end mændene inden for de enkelte lande. Ikke overraskende er der en stigning af den samlede anvendelse af mulige pensionsordninger frem mod udgangspunktet for alderspensionsalderen (65- og 67-års-alderen).

Anvendelsen af alderspensionsordningerne sker i høj grad ved 63- og 64-års-alderen i Finland og ved 65-års-alderen i Sverige, selv om tilbagetrækningen på alderspension er mulig i nogen form fra henholdsvis 58 og 61 år i det observerede år (2008). I de øvrige lande bliver de offentlige alderspensionsordninger i høj grad anvendt på det alderstrin, hvor de muliggøres.

På alderstrinene, før borgerne når alderspensionsordninger, er det i særlig grad efterlønnen, der anvendes i Danmark. Størstedelen af dem, der har valgt efterløn, arbejder ikke ved siden af. I Norge stiger anvendelsen af den "avtalefestede" pension fra 62-64-års-alderen, både hvad angår personer, der har trukket sig helt tilbage eller har arbejde ved siden af. Andelen af de personer, der anvender denne tilbagetrækningsmulighed, er dog væsentligt lavere end den danske andel, der er på efterløn.

På Færøerne, i Finland og Norge samt i nogen grad Sverige er en stor andel af de 60-64-årige på de medicinsk begrundede førtidspensioner, "uførepensioner" eller "sjukersättning". Umiddelbart kan den store anvendelse af førtidspension med arbejde ved siden af på Færøerne formentlig forklares ved, at der ikke findes alternative tidlige tilbagetrækningsordninger. Men modsat er dette forhold også tilfældet i Island, men her er anvendelsen ikke anderledes end i de øvrige nordiske lande. Derfor kan det ikke konkluderes, at blot fordi der ikke findes tidligere tilbagetrækningsordninger, så bliver førtidspension i højere grad anvendt. Snarere skyldes forskellene mellem landene formentlig forskellige tilkendelseskriterier inden for ordningerne.

I de nordiske lande finder vi endvidere, at en ikke uvæsentlig andel af forskellige kohorter arbejder samtidig med, at de oppebærer en pension. Andelen af personer, der gør dette, falder ikke overraskende med alderen. Muligheden bliver hyppigst brugt i forbindelse med alderspensionen i Island.

Kapitel 5

Indkomstdækning ved tilbagetrækning og arbejde

Indledning

Der kan være flere grunde til, at 60-74-årige trækker sig helt tilbage fra arbejdsmarkedet. Foruden at særlige alderstrin som fx alderspensionsalderen kan virke som en motiverende norm for tilbagetrækningen, påvirker præferencer for fritid, ændret helbred, eventuelle problemer med at finde et passende arbejde og naturligvis de økonomiske muligheder, man opnår på forskellige pensionsordninger, tilbagetrækningsbeslutningen. Nogle ældre vælger ikke at arbejde, fordi den økonomiske vinding ved at arbejde er for lille. Som kapitel 4 imidlertid viste, er der dog en del ældre, der arbejder ved siden af pensionen. Med udgangspunkt i simulerede dækningsgrader for en række typepersoner undersøger dette kapitel for det første den økonomiske tilskyndelse til at trække sig tilbage som 63-, 65- og 67-årig og for det andet ændringer i dækningsgraden ved at arbejde ved siden af pensionen på forskellige alderstrin.

Vi undersøger incitamentet til tilbagetrækning og arbejde ud fra dækningsgraden.

Dækningsgraden måler den simulerede indkomst ved tilbagetrækning relativt til indkomsten før pensioneringen. Vi kigger på nettodækningsgrader, dvs. dækningsgrader af den disponible indkomst efter skat, pensioner og tilskud. En præcisering af hvilke pensioner, tilbagetrækningsordninger og tilskud der indgår i analysen, fremgår af næste afsnit. Vi ser på, hvor meget dækningsgraden ændrer sig, hvis en person vælger, at arbejde 1 eller 3 dage om ugen ved siden af pensionen. Dette udtrykker den gevinst i den disponible indkomst, en person opnår ved at arbejde et par dage om ugen, når han har besluttet sig for at modtage en pensionsordning. Når vi derfor varierer antallet af ugedage, typepersonerne arbejder efter pensioneringen, viser vi, hvordan dækningsgraderne ændrer sig ved øget arbejde.

Vi ser alene på dækningsgraden omkring tilbagetrækningstidspunktet, men ikke på eventuelle konsekvenser øget arbejde har på den totale pensionsindkomst i restlevetiden efter tilbagetrækningstidspunktet. Den enkelte person, der vælger at arbejde et år ekstra, kan forvente at optjene en højere samlet pension afhængigt af pensionssystemets indretning. Denne overvejelse kan have særlig betydning for eksempelvis Norge og Sverige. Selvom man opnår ”fuld dækning” ved tilbagetrækning nu og her i disse lande, vil det være sådan, at hvis en person tager sin pension tidlig ud, så vil kompensationsgraden på lang sigt falde. For eksempel hvis en person arbejder ved siden af pensionen fra 65 år til 67 år og opnår en total dækning på 100 pct., vil pensionen fra 67 år være permanent lavere end hvis personen havde ventet med at tage sin pension ud til 67 år. Endvidere betyder et års hel eller delvis udskudt pension, at der vil være brug for mindre opsparing for at opnå en ønsket indkomst, når man trækker sig tilbage.

Typepersonernes egenskaber

For at illustrere, hvordan pensionssystemet og beskatningen påvirker forskellige typer af personer, har vi valgt at tage udgangspunkt i nogle konkrete typepersoner, som vi beskriver i dette afsnit. Vi tager udgangspunkt i enlige personer uden børn, der kan gå på pension som 63-, 65- eller 67-årig.

Da pensionstilsagnene inden for nogle pensionsordninger afhænger af, hvor stor en indkomst personen har haft på arbejdsmarkedet, definerer vi fire forskellige indkomstniveauer i forhold til målet for en gennemsnitsarbejder (AW¹³), der har arbejdet fuld tid med en gennemsnitlig løn gennem arbejdskarrieren. De fire niveauer er følgende:

- I. 67 pct. AW
- II. 100 pct. AW
- III. 150 pct. AW
- IV. 200 pct. AW

I beregningerne antager vi, at personen har været i arbejde siden det fyldte 25. år for at sikre, at typepersonen har ret til de mest almindelige pensioner. Et typisk livsindkomstforløb vil bevirke, at 150 pct. AW eller 200 pct. AW sjældent har haft en høj løn over hele livsforløbet. Derimod vil disse perso-

¹³ ”AW” er den engelske forkortelse for gennemsnitsarbejder, average worker (AW). Målet er givet ud fra OECD’s definitioner.

ner typisk have haft stigende indkomster gennem livet. Derfor antages følgende standardiserede lønprofiler for de fire indkomstgrupper livsfase:

67 pct. AW profil:

67 pct. AW fra det fyldte 25. år til tilbagetrækning.

100 pct. AW profil:

100 pct. AW fra det fyldte 25. år til tilbagetrækning.

150 pct. AW profil:

100 pct. AW fra det fyldte 25. år til og med 47 år.

150 pct. AW fra det fyldte 48. år til og med pensionsalderen, der kan være 63 år, 65 år eller 67 år.

200 pct. AW profil:

100 pct. AW fra det fyldte 25. år til og med 39 år.

150 pct. AW fra det fyldte 40. år til og med 54 år.

200 pct. AW fra det fyldte 55. år til og med pensionsalderen, der kan være 63 år, 65 år eller 67 år.

For typepersoner med 67 pct. og 100 pct. indkomst af AW antages det, at de har haft dette lønniveau hele livet.

De indkomster, som typepersonerne kan modtage uden for arbejdsmarkedet efter pensionsalderen, som fx alderspensioner, arbejdsrelaterede eller individuelle pensioner, vil imidlertid afhænge af de muligheder, der er i de enkelte nordiske lande. Det gælder også forskellige typer af transfereringer, som fx boligtilskud.

Nedenstående tabel viser, hvilke ordninger der er inddraget for hvert land ved beregningerne af pensions- og tilbagetrækningsindkomst ved tilbagetrækning som 63-, 65- og 67-årig.

Tabel 5.1 Ordninger inddraget i beregningerne for hvert land

	Danmark	Færøerne	Finland	Island	Norge	Sverige
63 år	Efterløn Bostøtte	-		-		Indkomst- pension Aftalepensi- on Bostøtte
65 år	Folkepension Arbejdsmar- kedspension ATP Bostøtte	-	Arbetspen- sion Folkepension Bostøtte	Arbejdsmar- kedspension	Folketrygden Aftalsfestet pension Tjeneste- pension Bostøtte	Indkomst- pension Aftalepensi- on Garanti- pension Tillægs- pension Bostøtte
67 år	Folkepension Arbejdsmar- kedspension 2 års opsat pension ATP Bostøtte	Folkepension Solidarisk ar- bejdsmar- kedsefterløn (AMEG)		Grundpen- sion Arbejdsmar- kedspension		

For at gøre beregningerne sammenlignelige og for at tage højde for for nylig gennemførte reformer, der gør, at pensionsniveauet og kompensationsgrader i Norge, Sverige og Finland afhænger af nye beregningsmetoder, er beregningerne foretaget for en person født i 1980. I Danmark beror beregningerne på en person, der trækker sig tilbage i 2008. Beregninger for Norge beror på det system, der indføres fra 2011.

Alle typetilfælde er beregnet under antagelse om konstante priser og lønninger, således at der ikke er inflation eller reallønsstigninger. Yderligere landespecifikke forudsætninger, som beregningerne beror på, findes i rapportens appendiks 2.

Disponibel indkomst som pensionist

Ved at sammenligne disponible indkomster for de enkelte typepersoner i de nordiske lande, giver vi her et billede af indkomstniveauet for en person, der trækker sig tilbage på forskellige alderstrin givet de tilbagetrækningsordninger, der fremgår af tabel 5.1. Den disponible indkomst defineres som bruttoindkomsten fratrukket udbetaling til skat.

Tabel 5.2 er en oversigt over de disponible indkomster afhængigt af, om personen er en 67, 100, 150 eller 200 pct. AW'er, og ved hvilken alder typen personen trækker sig tilbage (63, 65 eller 67 år).

For Norge, Sverige, Island og Finland er beregningerne foretaget for en person, der er født i 1980. For Danmark og Færøerne er beregningerne foretaget for en person, der trækker sig tilbage i 2008. Beløb i EURO 2008.

Tabel 5.2 Disponibel indkomst pr. måned for en arbejder, der har arbejdet på fuld tid afhængig af indkomstprofilen i arbejdslivet og pensionstidspunktet med fuldt ophør på arbejdsmarkedet.

	Danmark (1 € = 7,45 DKK)	Færøerne (1 € = 7,45 DKK)	Finland	Island (1 € = 127,46 ISK)	Norge (1 € = 8,01 NOK)	Sverige (1 € = 9,25 SEK)
63 år	1.483	0	1.066	0	1.688	1.090
65 år	1.598	0	1.092	1.000	1.664	1.121
67 år	1.725	1.206	1.133	1.508	1.714	1.147
AW 100 %						
63 år	1.483	0	1.198	0	1.774	1.165
65 år	1.797	0	1.348	1.405	1.927	1.312
67 år	1.938	1.206	1.494	1.722	2.096	1.527
AW 150 %						
63 år	1.483	0	1.418	0	1.922	1.664
65 år	1.974	0	1.624	1.762	2.053	1.927
67 år	2.126	1.206	1.790	2.121	2.353	2.246
AW 200 %						
63 år	1.426	0	1.626	0	1.936	2.191
65 år	2.356	0	1.847	1.941	2.069	2.434
67 år	2.512	1.206	2.095	2.327	2.449	2.847

Anm.: Omregning fra de enkelte landes valutaer til EURO er foretaget på baggrund af et årligt gennemsnit af kurser taget fra Danmarks Statistik, Statistikbanken, for SEK, NOK og DKK i 2008. Omregningen fra ISK til EURO er foretaget på baggrund af oplysninger fra den Islandske Centralbanks (Sedlabanki Islands) hjemmeside.

For Norge Sverige og Finlands vedkommende stiger pensionsudbetalingen, jo længere tid man venter, fordi man hermed kan optjene pensionsrettigheder i flere år. Dette tilskynder folk til at blive længere tid på arbejdsmarkedet. I Norge og Sverige har det yderligere effekt på pensionsudbetalingerne,

at det delingstal, man anvender til at beregne den årlige pensionsudbetaling fra, falder, jo længere tid man udskyder tilbagetrækningen. Dette vil forhøje pensionstilsagnene yderligere. Det bemærkes dog, at indkomsten falder i Norge, hvad angår typetilfælde AW 67 pct., når man venter med at gå på pension fra 63 til 65 år. Det sker, selv om bruttopensionen er lavere ved 63 år end ved 65 år og 67 år. En del af forklaringen er, at skatten er lav, når pensionsalderen er 63 år, og samtidig vil personen stadig modtage 'bostøtte' (boligtilskud), hvilket helt bortfalder, hvis tilbagetrækningsalderen er 65 eller 67 år.

I Danmark stiger indkomsten efter tilbagetrækningen fra 63-65 år, fordi man overgår fra berettigelse til efterløn til folkepension. Undlader man at gå på efterløn, udbetales en skattefri præmie ved 65-års-alderen, der skaber et yderligere incitament til at blive længere på arbejdsmarkedet. Da det er en engangsudbetaling, er der dog ikke taget højde den skattefrie præmie i ovenstående beregninger. Ydelserne stiger yderligere fra 65-67 år, fordi det her er antaget, at en person har haft sin folkepension opsat og dermed kan opnå højere pensionstilsagn fra folkepensionen. Endvidere stiger tilbagetrækningsindkomsten over alderstrinene 63-67 år, fordi typepersonerne har haft flere år til at bidrage til arbejdsmarkedspensionerne og ATP.

I Island stiger tilbagetrækningsindkomsten fra 65-67 år, fordi en person bidrager mere til arbejdsmarkedspensionerne og bliver berettiget til højere udbetalinger herfra, og fordi man fra 67-års-alderen også bliver berettiget til grundpensionen.

Færøerne ligger med en flad pensionsrate for alle indkomstgrupper fra 67-års-alderen.

Med undtagelse af en 200 pct. AW i Sverige har Norge generelt de højeste pensionsindkomster for personer, der ønsker at gå på pension som 63-årig. De forholdsvist høje disponible indkomster ved pension som 63-årig skyldes nye regler for AFP (avtalefestet pension), idet pensionen indeholder et tidsbegrænset tillæg, som kun udbetales fra 62 år til 66 år. Da vi ser på pensionsindkomsten på tilbagetrækningstidspunktet og ikke på en tilbagediskonteret værdi af fremtidig forventet pensionsindkomst, viser tabellen ikke den livsvarige effekt af udskudt tilbagetrækning. Den livsvarige effekt på pensionen af at udsætte tilbagetrækningsalderen til 67 år kan for Norges del være større end det, tabellen umiddelbart kunne give indtryk af.

For danskeren, der trækker sig tilbage som 63-årig eller 65-årig, er beregningen af folkepensionen og efterlønnen uafhængig af den tidligere arbejdsindkomst. Til gengæld får danskeren flere år til at indbetale til arbejdsmarkedspensioner og kan forøge sin tilbagetrækningsindkomst ad den vej. Pen-

sionsindkomsten for en 63-årig i tabel 5.1 er derfor udelukkende baseret på den maksimale ydelse for efterløn. Det forklarer, at der sker en væsentlig forbedring i den disponible indkomst, når en person venter med at trække sig tilbage til 65-års-alderen.

I Finland ser man særligt effekten af, at pensionstilsagnene afspejler stigende pensionsoptjening ved senere pensionering. Dette ses for alle, men tydeligst for højindkomstgrupperne på grund af den noget højere procent-sats af lønnen, som pensionen optjenes på baggrund af efter 63-års-alderen.

Selv om Sverige har de laveste disponible indkomster i pensionstilværelsen for de arbejdere, der har AW 67 pct. eller AW 100 pct., så kommer den disponible indkomst godt med for arbejdere med AW 150 pct. og AW 200 pct., hvor Sverige endda i nogle tilfælde sætter rekorden blandt de nordiske lande.

Pensionisters dækningsgrad

Sammenligningen af disponible indkomster i forrige afsnit har svagheder, der begge beror på, at der er tale om et nominelt mål. Målet tager ikke højde for hvad indkomstniveauet i øvrigt er i de enkelte lande. Derfor kan man ud fra den nominelle disponible indkomst ikke sige meget om, hvorvidt det kan betale sig at arbejde i stedet for at trække sig tilbage. Det nominelle mål gør det også vanskeligt at foretage sammenligninger på tværs af landene, fordi lande med et lavere prisniveau vil have behov for mindre pensioner. Ved at sammenligne de disponible tilbagetrækningsindkomster med et passende alternativ – den disponible indkomst, personen kunne have opnået, hvis han havde arbejdet fuld tid i stedet for trække sig tilbage i det pågældende land – får vi et relativt mål, der for det første kan vurdere, hvor stor den relative kompensation, pensionen giver i forhold til at arbejde, er, og for det andet kan vi sammenligne mere retvisende på tværs af landene. Det passende mål er dækningsgraden.

Dækningsgraden måler forholdet mellem indkomsten som pensionist og arbejdsindkomsten omkring tilbagetrækningstidspunktet. I dette tema beregnes dækningsgraden ud fra den disponible indkomst for at fange, at ikke kun pensionssystemet, men også skattesystemet påvirker kompensationen ved tilbagetrækning. Således vil beregningerne fange, at progressivt indrettede skattesystemer beskatter højindkomstpersoner højere end lavindkomstpersoner.

Dækningsgraden ved pensioneringer giver således et billede af, hvordan typepersonernes indkomst vil ændre sig relativt, når en person lader sig pen-

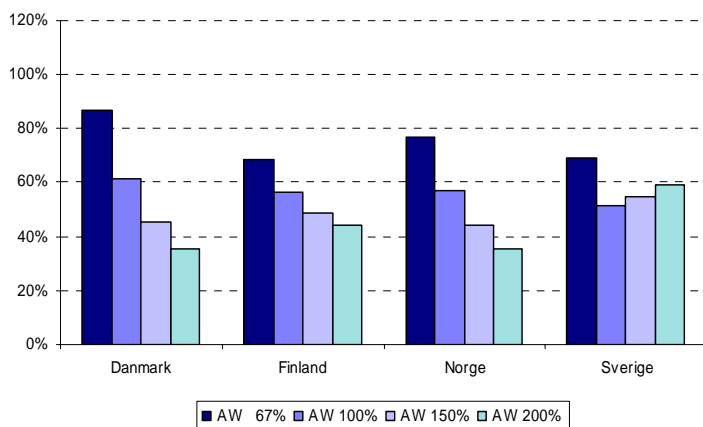
sionere og skifter indkomstkilde fra arbejdsindkomst til den pensionsindkomst, ordningerne i tabel 5.1 vil tilvejebringe.

I den resterende del af dette kapitel måler vi dækningsgraden ved tilbagetrækning på forskellige alderstrin givet de ordninger, der er medtaget i tabel 5.1, og illustrerer, hvordan dækningsgraden påvirkes af en ekstra arbejdsindsats ved siden af pensionen. Reelt set har mange opsparende individuelt tegnede pensionsordninger, som ikke medtages i analyserne. Endvidere viste kapitel 3, at der findes flere ordninger, der påvirker tilbagetrækningsadfærelsen. Disse ordninger ses der bort fra i det efterfølgende.

Dækningsgrader ved fuld tilbagetrækning

Indledningsvist viser vi, hvor stor dækningsgraden er for en person, der går på pension som 63-årig. For hvert land er dækningsgraderne indtegnet i figur 5.1.a afhængigt af, hvilken typeperson vi kigger på. For Danmark og Færøerne er beregningerne foretaget på baggrund af en person, der trækker sig tilbage i 2008. For Norge, Sverige, Finland og Island er beregningerne foretaget for en person, der er født i 1980.

Figur 5.1.a Dækningsgraden ved fuld tilbagetrækning som 63-årig

Figuren skal tolkes som følger: Hvis dækningsgraden, dvs. søjlen, når 100 pct. er der fuld dækning, og pensionsindkomsten svarer til den arbejdsindkomst, en person ville have, hvis han var blevet på arbejdsmarkedet på fuld tid. Hvis dækningsgraden er under 100 pct., vil der være behov for supplerende indkomst fra personlig opsparing eller arbejde ved siden af pensionen for at opnå en fuldtids arbejdsindkomst. Jo længere væk fra 100 pct., desto

større behov og incitament til at tilvejebringe supplerende indkomst, fx fra arbejde ved siden af. Hvis dækningsgraden er større end 100 pct., når typepersonen et indkomstniveau ved pensionering, der er større end det, han ville opnå ved at blive på arbejdsmarkedet. I så fald er der ingen økonomisk vinding ved at forblive på arbejdsmarkedet, og systemet vil ikke opmuntre personen til at blive på arbejde. I typetilfælde nedenfor er der eksempler på, hvor dækningsgraden overstiger 100 pct. De tilhørende søjler er skraveret.

I figur 5.1.a er der ikke foretaget beregninger for Færøerne og Island, da det ikke er muligt at tage pensioner ud som 63-årig i disse lande.

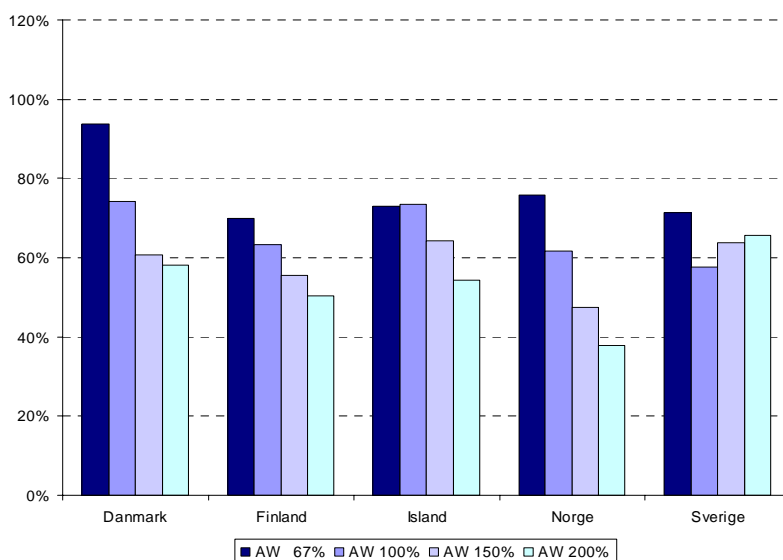
I Danmark, Finland og Norge falder dækningsgraden, når indkomstniveauet stiger, således er det vanskeligere at få dækket sin indkomst ind i pensionstilværelsen, jo højere ens alternativindkomst har været. En højindkomstpersion er således i højere grad afhængig af personlig opsparing end lavindkomstpersionen, hvis vedkommende ønsker at trække sig tilbage på fuld tid og ønsker en høj økonomisk dækning. Dette tilskynder de højt-lønnede til at arbejde. Det samme gør sig imidlertid ikke helt gældende i Sverige, hvor dækningsgraden stadig er højest for AW 67 pct., men lavest for AW 100 pct. med stigninger til AW 150 pct. og igen til AW 200 pct. Det skyldes, at beregningerne i Sverige tager højde for, hvordan den svenske "tjänstepension" kommer til at se ud for privatansatte arbejdere fra 2012. Fra da af skal arbejdsgiveren indbetale 4,5 pct. af lønnen op til et 2008-niveau på SEK 360.000 (€38.919) (7,5 basisbeløb) og hele 30 pct. af al indkomst derover. For de to første typetilfælde: 67 pct. AW og 100 pct. AW gælder, at de kun vil have opsparet 4,5 pct. af deres indkomst i aftalepension, hvorimod de to næste typetilfælde: 150 pct. AW og 200 pct. AW når at opspare 30 pct. af den indkomst, der ligger ud over de 7,5 basisbeløb¹⁴. Den pensionsdækning, der kommer af de 30 pct. for de højere indkomster, betyder mere end det tab i pensionsdækning, der er ved, at ens lovfæstede pension udelukkende er baseret på ens indkomst op til de 7,5 basisbeløb.

Figur 5.2.a og figur 5.3.a illustrerer tilsvarende dækningsgrader for typeperson, der henholdsvis vælger at udskyde pensionstidspunktet til 65 år eller 67 år.

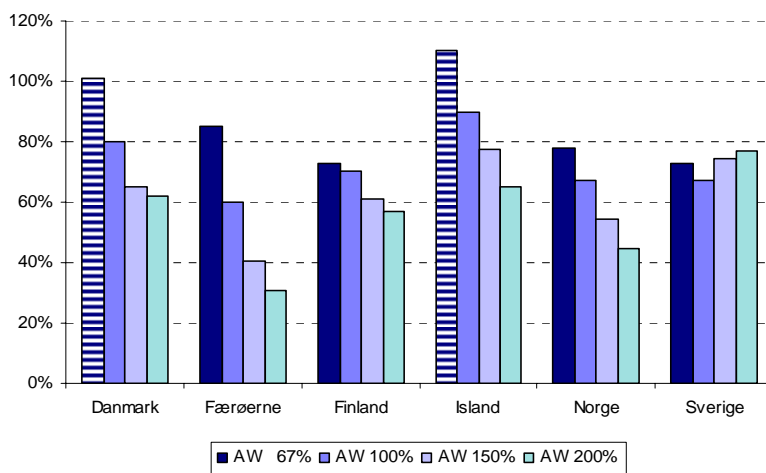
---

¹⁴ For indkomster under 7,5 basisbeløb indbetales totalt 23 % i lovbestemte pension og 'tjänstepensionen'.

Figur 5.2.a Dækningsgraden ved fuld tilbagetrækning som 65-årig

Figur 5.3.a Dækningsgraden ved fuld tilbagetrækning som 67-årig

Skraverede søjler indikerer at dækningsgraden overstiger 100 pct.

Det fremgår af figur 5.2.a og figur 5.3.a, at det i de fleste tilfælde kan svare sig at udskyde pensionstidspunktet. En dansker med AW 67 pct., der venter med at trække sig tilbage fra 63 til 65 år, vil gå fra at få dækket 87 pct. til 98 pct. af den disponible indkomst, hvilket igen stiger til over 100 pct., hvis personen udskyder pensionstidspunktet yderligere til de 67 år. Det skal her bemærkes, at søjler er skraveret i tilfælde, hvor dækningsgraden overstiger 100 pct. Under forudsætning af, at man ikke ønsker en højere indkomst efter pension end før pension, kan det i disse tilfælde bedre betale sig at trække sig tilbage end at arbejde fuld tid. Det kan derfor næppe betale sig for lavindkomst personen at udskyde pensionering i Danmark til efter 65 år. I Danmark er dækningsgraden ikke helt så høj for de typepersoner, der har sluttet arbejdskarrieren med at tjene mindst så meget som en gennemsnitlig arbejder. I denne anden ekstrem ligger AW 200 pct., hvor dækningsgraden stiger til næsten det dobbelte (lige under 60 pct.), hvis personen vælger at blive på arbejdsmarkedet til de 65 år i stedet for at gå på pension som 63-årig. Som 67-årig er dækningsgraden for denne person lidt over 60 pct. Dækningsgraden stiger således ikke så kraftigt for højindkomstpensionerne ved at udskyde pensionen fra 65 til 67 år. Til gengæld er kompensationsniveauet så lavt, at det vil kræve en supplerende indkomst for at opnå fuld dækning. Dette kunne ske ved individuel opsparing eller ved at udskyde pensionen eller arbejde ved siden af.

I Norge ser det ikke ud til, at det betaler sig at vente med at gå på pension, hvis man ikke tjener så meget (67 pct. AW). Hvis man tjener mindst som en gennemsnitlig arbejder, kan der til gengæld være stigninger i dækningsgraden på op til 5 procentpoint (100 pct. AW). I både Finland og Sverige stiger dækningsgraderne jævnt fra at trække sig tilbage som 63-årig til 65-årig og 67-årig.

Med undtagelse af 200 pct. AW'eren i Sverige ligger dækningsgraden i Island i alle tilfælde højere end i de øvrige lande. Minimumspensionsgarantien i Island har været relativt høj i mange år, og en stigning på næsten 20 pct. (uden fortilfælde) 1. januar 2009, indført for at beskytte lavindkomstpensionister i den nuværende dybe recession, landet er i, bevirker dette tiltag ganske høje dækningsgrader i Island. Således beskytter denne ordning mod voldsomme værditab i opsparingsbaserede ordninger, som ikke er fanget i dækningsgradsberegningerne. Med dette in mente ligger dækningsgraden for en 65-årig 67 pct. og 100 pct. AW'er i Island på omkring 75 pct. Dækningsgraden falder for AW'erne med højere indkomster. Ved tilbage-trækning ved 67-års-alderen i Island er der et entydigt fald i dækningsgraden med stigende indkomstniveau. Faktisk ligger dækningsgraden 100 pct.

over fuld dækning for 67 pct. AW'eren, for hvem det altså ikke kan betale sig at blive på arbejdsmarkedet, når personen bliver 67 år. For 200 pct. AW'eren har Sverige de højeste dækningsgrader i de nordiske lande uanset, i hvilken alder personen vælger at gå på pension.

Gevinster i dækningsgrader ved arbejde ved siden af pensionen

I dette afsnit ser vi på den dækningsgradsgevinst en typeperson opnår ved at arbejde enten 1 eller 3 dage ved siden af pensionen. Vi kigger på denne gevinst ved at arbejde ved siden af pensionen 1 eller 3 dage ved at se på den procentpointmæssige forøgelse, der kommer i de dækningsgrader, vi præsenterede i figur 5.1.a, 5.2.a og 5.3.a. Hvis den samlede dækningsgrad når over 100 pct., er søjlen skraveret. I så fald er indtægten højere end den, en person opnåede inden tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. En skravering indikerer således, at den totale disponible indkomst ved tilbagetrækning og arbejde ved siden af overstiger den disponible indkomst personen havde umiddelbart før vedkommende trak sig tilbage fra fuldtids arbejde uden pension.

I appendiks 3 er der vedlagt tabeller over de totale dækningsgrader ved tilbagetrækning helt eller delvist (dvs. med 1 eller 3 dages arbejde ved siden af tilbagetrækningsordningerne).

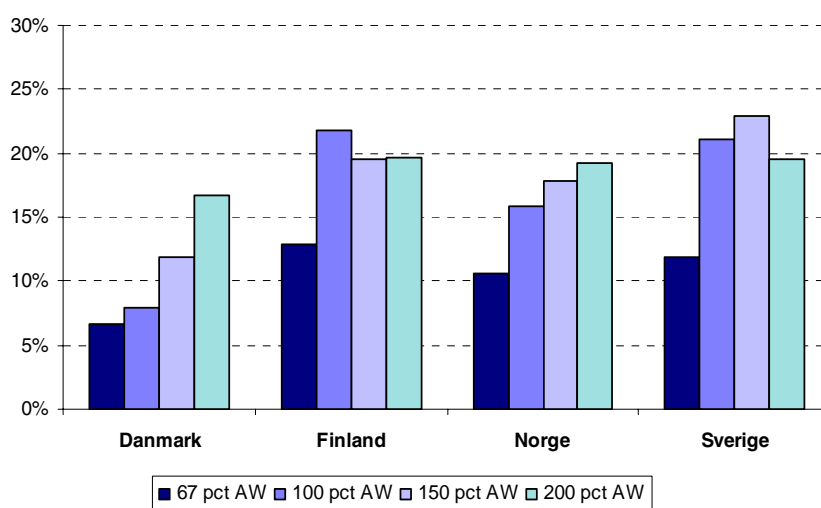
Gevinster i dækningsgrader ved arbejde ved siden af pensionen for 63-årige

Figur 5.1.b viser den dækningsgradsgevinst, typepersonerne vil opnå ved at arbejde 1 dage mere om ugen. Figuren er beregnet ved at tilføje en arbejdsindkomst på 20 pct. på typepersonens bruttoindkomst, svarende til 1/5 arbejdsuge.

Hvorvidt systemet opmuntrer til at arbejde, afhænger af flere forhold. For det første, hvis den samlede dækningsgrad er under 100 pct., er der behov for yderligere indkomst (under antagelse af at personen ønsker at opretholde sin arbejdslivsindkomst) hvilket opmuntrer til arbejde (i situationer, hvor den samlede dækningsgrad overstiger 100 pct., er søjlerne skraveret). For det andet, hvis gevinsten ved arbejde ved siden af er høj, kan man hurtigt opnå fuld dækning. Dette opmuntrer til arbejde ved siden af. På den anden side opnås fuld dækning hurtigt, hvis gevinsten er for stor, hvilket har

negativ effekt på incitamentet til at arbejde. Hvis gevinsten derimod er for lav for en ekstra arbejdsindsats, falder incitamentet til arbejde på den ene side, fordi gevinsten ved en ekstra arbejdsindsats er for lille, og på den anden side stiger incitamentet til at arbejde, fordi der skal lægges flere timer for at nå den samme indkomst.

Figur 5.1.b Gevinst i dækningsgrad ved 1 dags arbejde efter pensionering, 63 år

Figur 5.1.b viser, at dækningsgradsgevinsten ved 1 arbejdsdag ved siden af tilbagetrækningsordningen generelt er lavest i Danmark. Dette skyldes de modregninger, der kommer i efterlønnen ved øget arbejde. Da modregningen sker på baggrund af en time for time modregning, er modregningen relativt størst for lavindkomstgrupperne, hvorfor dækningsgradsgevinsten stiger med indkomst.

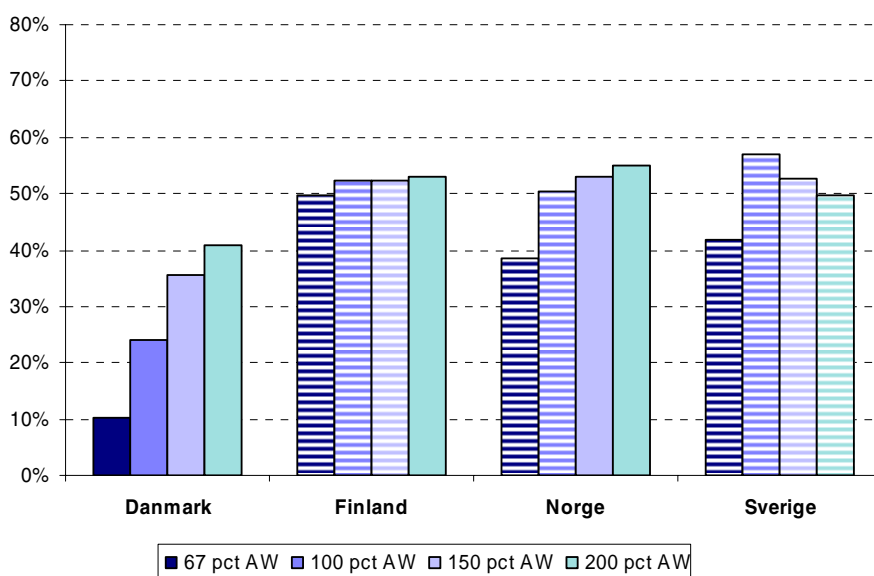
Gevinsten ved ekstra arbejde som 63-årig er i alle lande lavest for lavindkomstgrupperne. Men her skal det dog bemærkes, at det også er disse grupper, der niveaumæssigt har den højeste dækningsgrad (jf. figur 5.1.a). I Danmark og Norge stiger gevinsten ved at arbejde 1 ekstra dag om ugen med indkomsten. I Norge er gevinsten tæt på 19 procentpoint for 200 pct. AW, i Danmark ligger compensationen på 17 procentpoint i dækningsgradsgevinst.

For Finland og Sverige ligger dækningsgradsgevinsten på henholdsvis 13 og 12 procentpoint for 67 pct. AW'eren. For de øvrige indkomstpersioner

ligger gevinsten tæt på 20 procentpoint i begge lande. Dog er kompensatio-
nen højest for 100 pct. AW'ere i Finland og 150 pct. AW'eren i Sverige.

I figur 5.1.c viser gevinsten ved 3 dages arbejde efter pensionering som
63-årig. Figuren er beregnet ved at tilføje en arbejdsindkomst på 60 pct. på
typepersonens bruttoindkomst, svarende til 3/5 arbejdsuge.

Figur 5.1.c Gevinst i dækningsgrad ved 3 dages arbejde efter pensionering,
63 år

Skraverede søjler indikerer, at den samlede dækningsgrad ved tilbagetrækning og arbej-
de overstiger 100 pct. Derfor indikerer skraveringen, at den totale disponible ind-
komst ved tilbagetrækning og arbejde ved siden af overstiger den disponible ind-
komst personen havde umiddelbart før vedkommende trak sig tilbage fra fuldtids
arbejde uden pension.

I figuren er alle søjler skraveret for Sveriges vedkommende. Det betyder, at
det for alle typepersonerne gælder, at deres totale dækningsgrad overstiger
100 pct., hvis de arbejder 3 dage om ugen ved siden af pensionen som 63-
årige. Det samme er gældende for 67-150 pct. AW'erne i Finland og 67 og
100 pct. AW'erne i Norge. Det betyder, at det nu og her for disse 63-årige
svenskere, finnere og nordmænd betaler sig at trække sig delvist tilbage med
mindre end 3 arbejdsdage. Figuren analyserer dog kun forholdene omkring
tilbagetrækningstidspunktet, men fanger ikke, at personerne ville have op-

tjent større pensionsrettigheder til den resterende del af pensionstilværelsen ved at udskyde tilbagetrækningen.

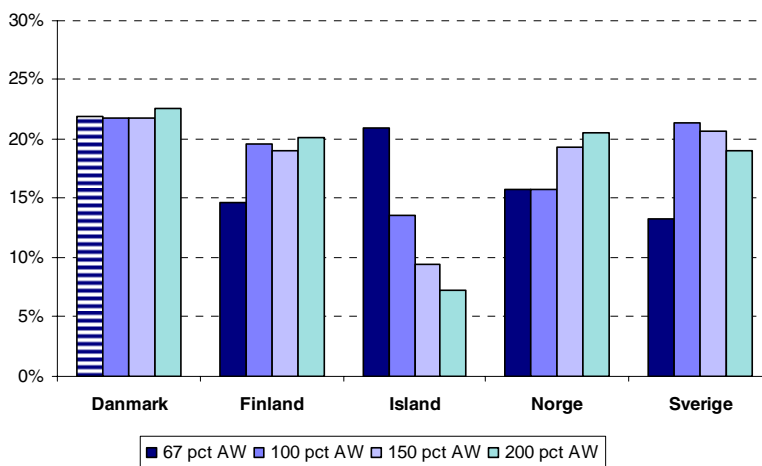
Figur 5.1.c viser endvidere, at kompensationen i form af dækningsgradsgevinst er lavest for typepersonen med lavest indkomst i alle nordiske lande. Derudover viser figuren, at den 63-årige, der har trukket sig tilbage i Danmark, ikke kan forvente den samme kompensation for en 3 dages arbejdsindsats som en tilsvarende person i de øvrige Nordiske lande. I Danmark ligger gevinsten for 67 pct. AW'eren på 10 procentpoint. Denne stiger til 41 procentpoint for 200 pct. AW'eren. Til sammenligning ligger gevinsten på 50-53 procentpoint for alle typepersoner i Finland. I Norge opnår 67 pct. AW'eren en dækningsgradsgevinst på 39 procentpoint. Denne stiger til 55 procentpoint for 200 pct. I Sverige opnår 67 pct. AW'eren en dækningsgradsgevinst på 42 procentpoint. 100 pct. AW'eren vinder 57 procentpoint, og gevinsten falder ned til 50 procentpoint for 200 pct. AW'eren.

Alt i alt viser figur 5.1.c, at den største tilskyndelse til at arbejde 3 dage ved siden af en tilbagetrækningsordning findes for 200 pct. AW'eren i Finland og 150 og 200 pct. AW'eren i Norge. For disse typepersoner er den totale dækningsgrad stadig under 100 pct. givet de ordninger, der er inddraget i beregningerne, mens dækningsgradsgevinsten ligger over 50 procentpoint (dvs. tæt på 60 procentpoint) ved at arbejde 3 dage om ugen.

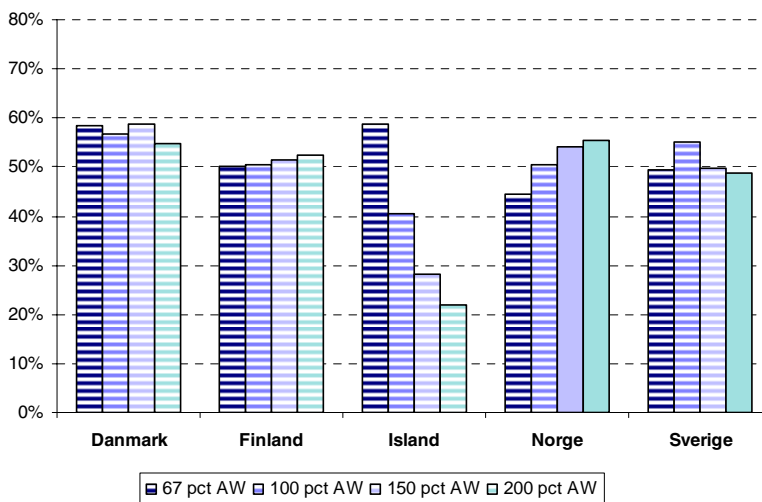
Gevinster i dækningsgrader ved arbejde ved siden af pensionen for 65-årige

Gevinsten i dækningsgrad for én og tre dages arbejde ved siden af pensionen som 65-årig fremgår af figur 5.2.b og c.

Figur 5.2.b Gevinst i dækningsgrad ved 1 dags arbejde efter pensionering, 65 år.

Figur 5.2.c Gevinst i dækningsgrad ved 3 dages arbejde efter pensionering, 65 år

Skraverede søjler indikerer, at den samlede dækningsgrad ved tilbagetrækning og arbejde overstiger 100 pct. Derfor indikerer skraveringen, at den totale disponible indkomst ved tilbagetrækning og arbejde ved siden af overstiger den disponible indkomst personen havde umiddelbart før vedkommende trak sig tilbage fra fuldtids arbejde uden pension.

Figur 5.2.b viser, at den totale dækningsgrad ved 1 dags arbejde ved siden af pensionen kun overstiger 100 pct. for 67 pct. AW'eren i Danmark. Når vi ser på 3 dages arbejde ved siden af pensionen, er det kun for Islands 150 og 200 pct. AW'ere og Norges 200 pct. AW'er, at dækningsgraden ikke overstiger 100 pct.

Når vi ser på niveauet i dækningsgradsgevinsten ved arbejde ved siden af pensionen for de 65-årige, ændrer billedet sig i forhold til det, vi så for de 63-årige.

I Danmark opnår en person en gevinst på 22-23 procentpoint ved 1 dags arbejde og 55-59 procentpoint for 3 dages arbejde ved siden af pensionen. I Danmark er forklaringen på forskellen mellem den 63-årige tilbagetrukne og den 65-årige, at den 63-årige var underlagt reglerne for efterløn, mens den 65-årige nu kan oppebære folkepensionen. I Finland er gevinsten 15 procentpoint for 1 dags arbejde for 67 pct. AW'eren, mens de øvrige AW'ere vinder omkring de 20 procentpoint ved 1 dags arbejde. Ved 3 dages arbejde vinder alle 65-årige finske typepersoner 50-53 procentpoint. De norske 67 og 100 pct. AW'ere vinder ca. 16 procentpoint ved 1 dags arbejde. 150 pct. og 200 pct. AW'eren vinder omkring 20 procentpoint. I Norge er gevinsten for 3 dages arbejde ved siden af pensionen for 67 pct. AW'eren 44 procentpoint. Gevinsten stiger med AW'eren op til 55 procentpoint for 200 pct. AW'eren.

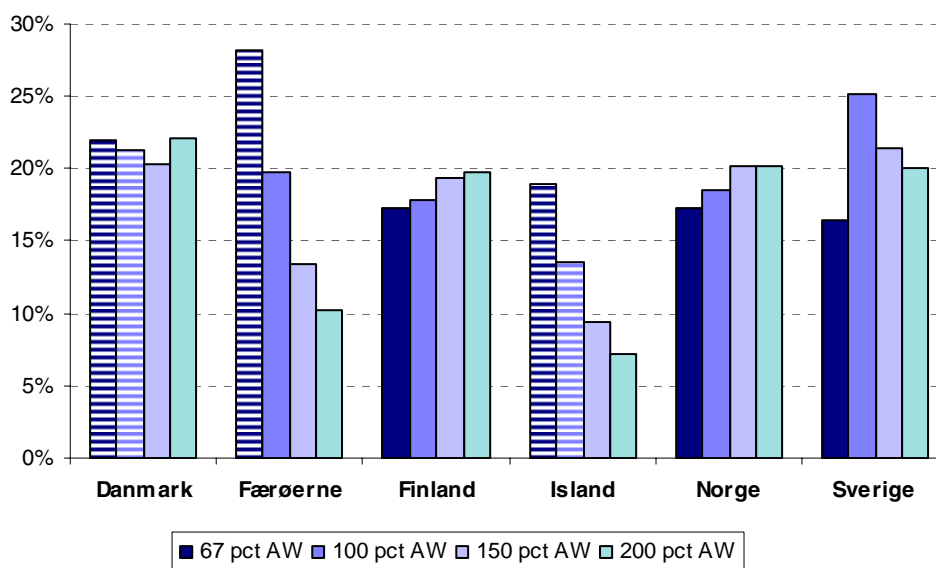
De, som trækker sig tilbage som 65-årige i Island og arbejder ved siden af, forbedrer deres levestandard, men ikke mere end personer i de øvrige lande. Faktisk vinder højindkomstindivider ikke meget ved at arbejde 1 eller 3 dage ved siden af tilbagetrækningen, sammenlignet med tilsvarende grupper i de øvrige lande. Dette skyldes formentligt, at folkepensionen i Island indtægtsreguleres ganske betydeligt.

Alt i alt viser figur 5.2.b og c, at hvis man ønsker at supplere pensionsindkomsten med arbejdsindkomst for at opnå fuld indkomstdækning ved pensionering, kan dette gøres ved en arbejdsindsats på mellem 1 og 3 dage for de fleste typepersoners vedkommende. Der er dog en væsentlig forskel på, hvordan forskellige indkomstgrupper kompenseres ved øget arbejde i de enkelte lande. Den tydeligste forskel ligger mellem Island og Norge. Dækningsgradsgevinsten er lavest for højindkomstgrupperne i Island, mens gevinsten er højest for højindkomstgrupperne i Norge. For højindkomstgrupperne betyder dette på den ene side, at nordmændene har et relativt stærkt incitament for at arbejde ved siden af pensionen, fordi belønningen er høj, og på den anden side, at nordmændene hurtigere når fuld dækning i forhold til arbejdslivets indkomst, hvilket trækker incitamentet til at arbejde ned.

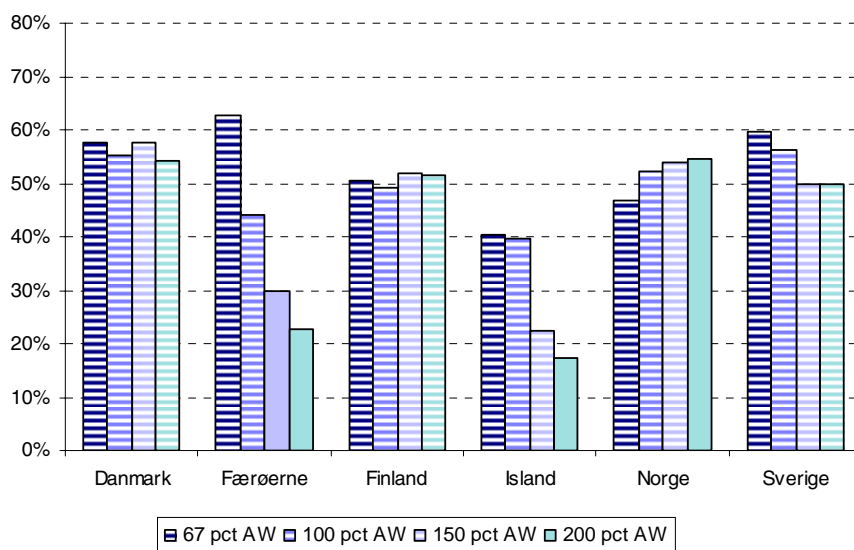
Gevinster i dækningsgrader ved arbejde ved siden af pensionen for 67-årige

Når vi i figur 5.3.b og c ser på henholdsvis gevinsten i dækningsgrad ved arbejde 1 dag og 3 dage ved siden af pensionen, kan vi nu også inddrage Færøerne i analysen, idet man her modtager folkepensionen som 67-årig.

Figur 5.3.b Gevinst i dækningsgrad ved 1 dags arbejde efter pensionering, 67 år

Figur 5.3.c Gevinst i dækningsgrad ved 3 dages arbejde efter pensionering, 67 år

Skraverede søjler indikerer, at den samlede dækningsgrad ved tilbagetrækning og arbejde overstiger 100 pct.

Når vi ser på figur 5.3.b, ser vi, at søjlerne for 67 og 100 pct. AW'eren i Island og Danmark, 67 pct. AW'eren på Færøerne er skraverede. Det indikerer, at dækningsgradsgevinsten når over 100 pct. for disse typepersoner, og det for disse ikke kan betale sig, at arbejde ved siden af tilbagetrækning (under antagelse af at man ikke ønsker at opnå en højere indkomst end før hel eller delvis tilbagetrækning). I figur 5.3.c ser vi, at de eneste typepersoner, der ikke når en dækningsgrad på 100 pct. ved 3 dages arbejde, er 200 pct. AW'erne i Island, Færøerne og Norge. Men gevinsten ved at lægge tre dages arbejde er kun over 50 procentpoint i Norge.

Derudover viser figurerne, at dækningsgradsgevinsterne ligger på 20-22 procentpoint for alle AW'ere ved at arbejde 1 dag om ugen ved siden af folkepensionen. Gevinsten ligger på mellem 54 og 58 pct. for 3 dages arbejde. På Færøerne falder gevinsten for 1 dags arbejde fra 28 procentpoint for 67 pct. AW'eren til 10 procentpoint for 200 pct. AW'eren. Ligeledes ser vi et fald over indkomsttypepersonerne for 3 dages arbejde ved siden af pensionen på Færøerne. 3 dages arbejde ved siden af pensionen giver en dæk-

ningsgradsgevinst på 63 procentpoint for 67 pct. AW'eren og 23 pct. for 200 pct. AW'eren. I Finland og Norge stiger gevinsten ved 1 dags arbejde med typepersonernes indkomst. 67 pct. AW'eren vinder 17 procentpoint, mens 200 pct. AW'eren opnår en gevinst på 20 procentpoint. Ved 3 dages arbejde opnår de 67-årige finner en gevinst på mellem 50 og 52 procentpoint, mens 67 pct. AW'eren i Norge vinder 47 procentpoint, og 200 pct. AW'eren vinder 55 procentpoint ved 3 dages arbejde.

I Sverige er gevinsten ved 1 dags arbejde ved siden af pensionen for de 67-årige 16 procentpoint. 100 pct. AW'eren opnår den højeste gevinst på 25 procentpoint. Gevinsten falder ned til 20 procentpoint for 200 pct. AW'eren. For 3 dages arbejde ved siden af pensionen er gevinsten højest for 67 pct. AW'eren med 60 procentpoint. Gevinsten falder til 50 procentpoint for 200 pct. AW'eren.

Som det var tilfældet for de 65-årige, viser tabel 5.3.b og c, at det for de analyserede 67-årige typepersoner oftest ikke kan betale sig at arbejde mere end højst et par dage om ugen ved siden af pensionen, da den samlede dækningsgrad i så fald vil overstige 100 pct. Gevinsten ved at arbejde ekstra svarer nogenlunde til arbejdsindsatsen for alle typepersoner, der arbejder 1 dag (dækningsgradsgevinster tæt på 20 procentpoint) og 3 dage (dækningsgradsgevinster tæt på 60 procentpoint) i Danmark, Finland, Norge og Sverige. På Færøerne og i Island derimod falder gevinsten ved arbejde med indkomsten.

Opsummering

Kapitel 5 gennemgik nettodækningsgraden ved tilbagetrækning som 63-, 65- og 67-årige for forskellige typepersoner defineret ud fra indkomstniveauet. Desuden så kapitlet på gevinsterne i dækningsgraden omkring tilbagetrækningstidspunktet ved at arbejde ved siden af.

Det overordnede billede er, at dækningsgraden er højere for personer, der har haft en relativt lav indkomst på arbejdsmarkedet, end for personer, der har haft en relativt høj indkomst. Det afspejler progressionen i skattesystemerne og omfordelingslementer i pensionsystemerne i de nordiske lande. Dette billede er dog ikke dækkende for alle nordiske lande, da man i Sverige nok finder, at de allerlaveste indkomster har den højeste dækningsgrad (personer med en 67 pct. AW indkomst), men at dækningsgraden er stigende for 100 pct. AW'eren over personer med højere indkomster. Dette skyldes en tærskelværdi i den svenske "avtalefestede" pension, hvor arbejdsgiveren til privatansatte personer med en årsindkomst under SEK 360.000 (€ 38.919) indbetaler 4,5 pct. af deres indkomst til en pensionsordning, mens indkomst derudover udløser en indbetalingsprocent på 30. Hermed betaler arbejdsgiverne til privatansatte højindkomstpersioner en relativt højere andel af deres indkomst til pension. Dette slår igennem på dækningsgraderne i Sverige..

For 63-årige ligger dækningsgraden højest for lavindkomsttypepersonerne i Danmark i forhold til Sverige, Norge og Finland. På den ene side tilskynder dette til en relativt tidligere tilbagetrækning i Danmark end i de øvrige nordiske lande, da man opnår en højere dækningsgrad i Danmark. På den anden side er gevinsten ved at vente med at trække sig tilbage til 65-årsalderen større i Danmark end de øvrige lande, hvilket giver en relativt større tilskyndelse til, at danskerne alligevel venter med tilbagetrækningen.

Gevinsten ved at vente med tilbagetrækning til 67-årsalderen er væsentlig i alle landene. På Færøerne og i Island ser vi, at forskellen i den dækningsgrad, de obligatoriske og offentlige pensioner giver forskellige indkomstgrupper, er langt højere end de øvrige nordiske lande. Lavindkomstgrupperne kan forvente langt højere dækning end højindkomstgrupperne.

I Danmark afspejler stigningen dækningsgraden fra 63-65 år at man overgår fra berettigelse fra efterløn til folkepension. Endvidere opnås en skattefri præmie, hvis man undlader at gå på efterløn. Fra 65-67 år stiger dækningsgraden, fordi man har mulighed for at opsat folkepension. I Norge, Sverige og Finland stiger dækningsgraden fra 63 over 65 til 67 fordi man optjener en højere pensionsret.

Omkring tilbagetrækningstidspunktet er gevinsten ved at arbejde ved siden af pensionen som 63-årig højest for højindkomstgrupperne i Finland og Sverige. I disse lande kan man modtage sin alderspension på dette alderstrin. I Norge og i særlig grad Danmark er gevinsten ved at arbejde lidt ved siden af pensionen noget lavere end i Sverige og Finland, især for lavindkomstgrupperne. For Norge skyldes dette særskilte skatteregler for pensionister, som giver høj marginalskat for lavindkomstgrupperne. På dette alderstrin er man berettiget til efterlønnen i Danmark, der har særlige modregningsregler i forhold til arbejdsindkomst¹⁵.

Det overordnede billede i forskellen mellem landene er ikke mærkbart anderledes, når vi ser på gevinsten ved at arbejde 3 dage ved siden af pensionen som 63-årig.

Når vi ser på 65- og 67-årige, er der ikke markante forskelle mellem landene i gevinsten ved at arbejde ved siden af pensionen. Dog skiller Island og Færøerne sig ud ved, at gevinsten ved at arbejde er markant højere for lavindkomsttypepersoner end for højindkomsttypepersonerne. På Færøerne skyldes det skattefrie grundbeløb til alderspensionister og særligt tillæg eller fradrag til lavindkomsttyper og modregning i skattepligtig indtægt for højindkomsttyper for både høj og lavindkomstgrupperne.

---

¹⁵ Efter dagens regler i Norge er der også særlige modregningsregler i den "avtalefestede" pension, men disse vil forsvinde i den private sektor med indførelsen af pensionsreformen i 2011.

Kapitel 6

Sammenfatning

De senere års reformer og forventede justeringer af pensionssystemerne i Norden kan forventes at udskyde tilbagetrækningen for de ældre borgere. Med en pensionsberegning i Finland, Norge og Sverige, der i dag afhænger af livsindkomsten, er systemerne gået mod en højere grad af bidragsbaseret system frem for tilsagnsbaseret. Tilmed tager pensionsberegningerne også højde for middellevetidsudviklingen, der gør systemerne robuste over for den demografiske udvikling. I Danmark har udbygningen af arbejdsmarkedspensionerne medført, at den fremtidige pensionsindkomst i højere grad afhænger af de indbetalinger, man har foretaget gennem overenskomsten, og er således ligesom Finland, Norge og Sverige gået mod et bidragsbaseret system.

I alle de nordiske lande er der bestræbelser i gang for at stimulere den ældre del af befolkningen til at blive længere tid på arbejdsmarkedet. Denne temarapport har beskæftiget sig med initiativer, der skulle stimulere de 60-74-årige til at blive længere tid på arbejdsmarkedet.

Denne rapport spørger: Opmuntre de nordiske systemer 60-74-årige til at arbejde? Vi besvarer spørgsmålet ved at undersøge de muligheder, der findes for tilbagetrækning i de enkelte lande, ved at se på omfanget af anvendelsen af disse ordninger og endelig ved at undersøge, hvordan indkomstdækningen er for tilbagetrækning og arbejde for 63-, 65- og 67-årige.

Alt i alt ser vi, at de nordiske lande opmuntre de 60-74-årige til at arbejde på forskellig vis. Initiativer til at stimulere den enkelte til at arbejde er forskelligartet og afhænger af pensionssystemernes grundlæggende indretning. I Norge, Sverige og Finland afhænger alderspensionerne af den enkeltes arbejdsmarkedshistorie. Systemerne er indrettet, så pensionstilsagnene afhænger af livsindkomsten (for Norges vedkommende efter 2011-reformen). Så ved at udskyde tilbagetrækningen kan man opnå større pensionsrettigheder gennem arbejde. I Sverige og Norge (efter pensionsreformen i 2011) falder det delingstal, der anvendes til at beregne de årlige pensionstilsagn, ud fra, om man udskyder tilbagetrækningen. Dette tilskynder yderligere til sen tilbagetrækning. I Finland stiger pensionsoptjeningsraten i alderen 63-68 år, hvilket skaber et yderligere incitament til at arbejde.

I Danmark, Island og Færøerne afhænger pensionstilsagnene ikke direkte af den enkeltes arbejdsmarkedshistorie. Der er alligevel ordninger i landene, der tilskynder til arbejde, når personerne når de almindelige pensionsaldrer. I Island forhøjes pensionstilsagnene en halv procent for hver måned, pensionen udskydes. I Danmark kan man opsætte pensionen og ad den vej opnå forhøjede pensionstilsagn. På Færøerne er der særlige skattebegunstigelser, der tilskynder ældre til at arbejde. Disse ordninger fjerner barrierer for personer, der ønsker at arbejde ud over den almindelige pensionsalder.

De fleste nordiske lande har obligatoriske pensionsordninger gennem en ansættelse. Disse bevirker højere indkomstdækning i pensionstilværelsen. Dette kan potentielt føre til, at incitamentet til at arbejde for de 60-74-årige er lavt, fordi man har sikret en større pensionsdækning. Dog viser analyserne i kapitel 5, at selv om disse obligatoriske ordninger inddrages i dækningsgradsberegningerne, så er det kun i sjældne tilfælde, at de analyserede typepersoner opnår fuld pensionsdækning. Særligt for at især højindkomstgrupperne kan opnå fuld indkomstdækning ved tilbagetrækningen, er de nødt til at foretage en frivillig pensionsopsparring eller arbejde ved siden af tilbagetrækningen.

I Norge, Sverige, Danmark og Finland findes offentligt tilvejebragte tilbagetrækningsordninger for personer i de tidlige 60'ere. Fælles er dog, at jo længere tid, man venter med at trække sig tilbage, desto højere dækningsgrader kan man forvente. Med undtagelse af Sverige er dækningsgraderne væsentligt lavere for højindkomstgrupperne i disse lande. Således har højindkomstgrupperne i Norden generelt en større tilskyndelse til at arbejde end lavindkomstgrupperne.

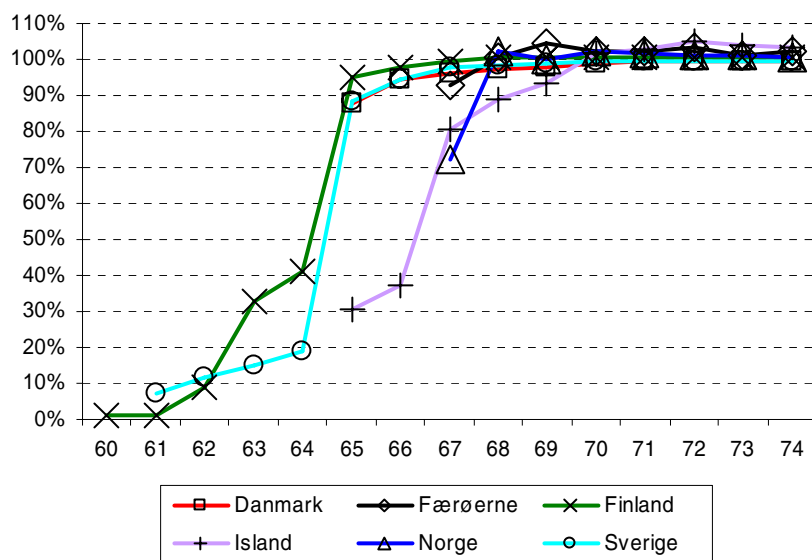
I Island og på Færøerne er der kun få offentligt støttede tilbagetrækningsordninger for personer under 67 år ud over førtidspensionerne. De, der findes, retter sig mod begrænsede erhvervsgrupper såsom fiskere og særlige beskæftigelses kategorier inden for den offentlige sektor. Få tilbagetrækningsmuligheder for personer i de tidlige 60'ere bevirker, at islændinge og færinger typisk venter længe med fuld tilbagetrækning. På Færøerne og i Island er der endvidere relativt høje dækningsgrader for lavindkomstgrupperne og lave dækningsgrader for højindkomstgrupperne, hvilket umiddelbart tilskynder højindkomstgrupperne til at arbejde mere end lavindkomstgrupperne. Til gengæld er gevinsten ved arbejde ved siden af pensionen relativt lav for højindkomstgrupperne.

Appendiks 1:

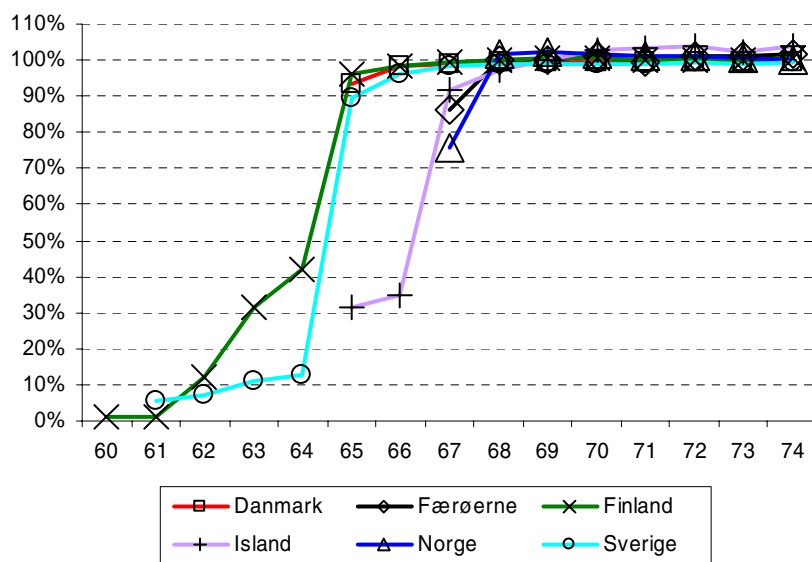
Anvendelsen af tilbagetrækningsordninger uanset om personen har trukket sig helt eller delvist tilbage.

Appendiks 1 vedrører kapitel 4 og viser anvendelsen af henholdsvis alderspension, førtidspension og tidlige tilbagetrækningsordninger, hvor der ikke sondres mellem om personerne har trukket sig helt eller delvist tilbage.

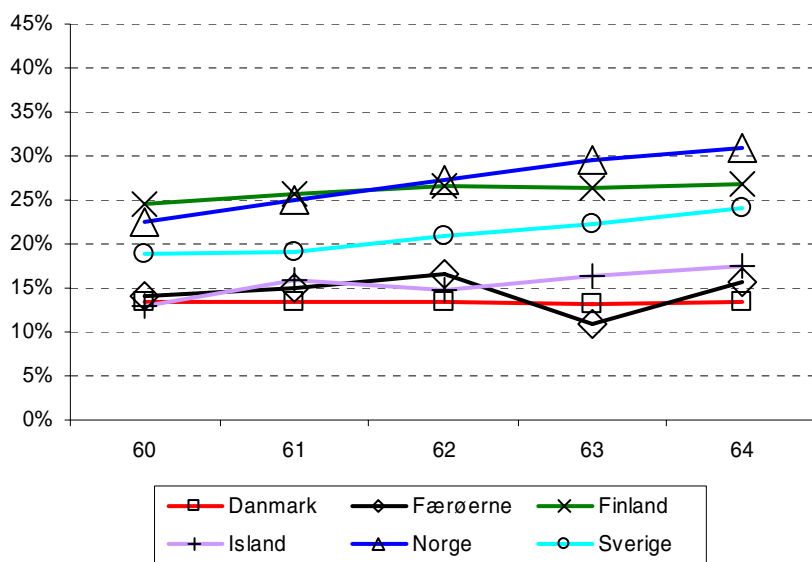
Figur AP1.1.a Andelen af mænd på alderspension 2008

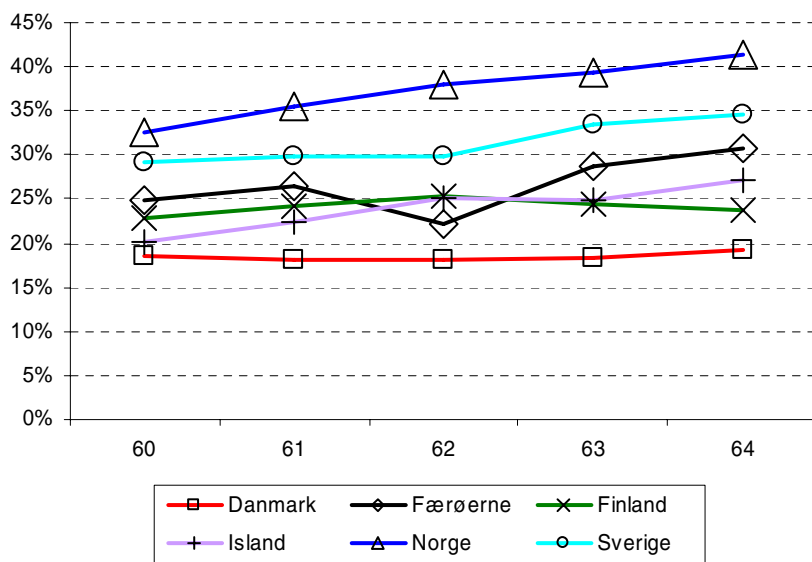
Figur AP1.1.b Andelen af kvinder på alderspension 2008

Figur AP2.1.a Andelen af mænd på førtidspension 2008

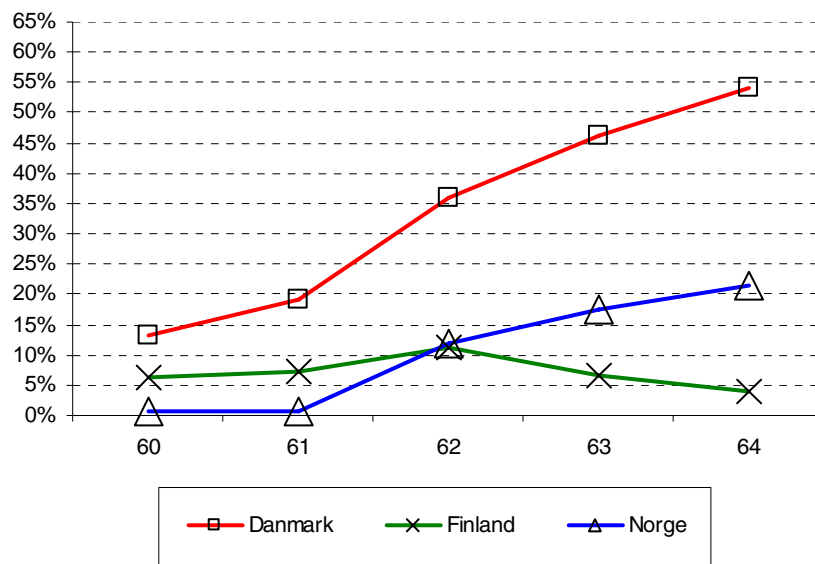

Figur AP2.1.b Andelen af kvinder på førtidspension 2008

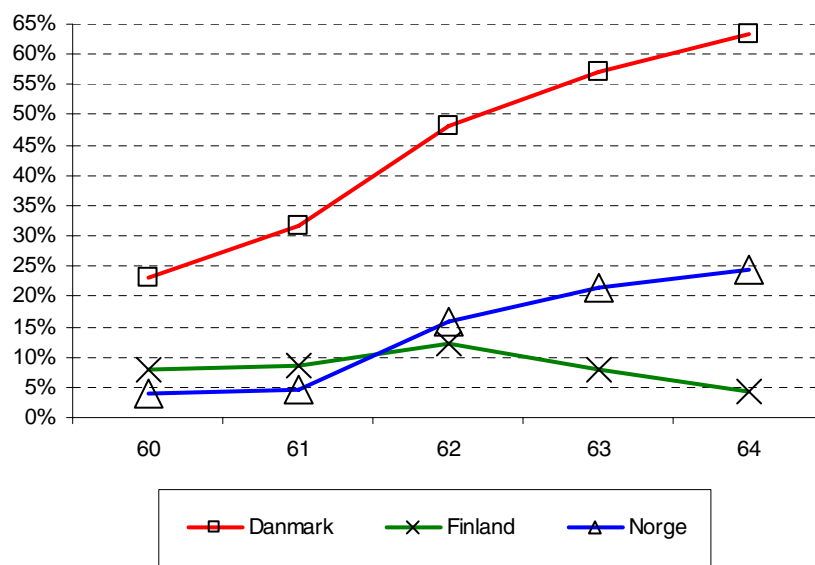

Figur AP3.1.a Andelen af mænd på tidlig tilbagetrækningsordning 2008

Figur AP3.1.b Andelen af kvinder på tidlig tilbagetrækningsordning 2008

Appendiks 2:

Beregningsforudsætninger til kapitel 5

Danmark

Følgende antagelser er anvendt ved typeberegningerne i Danmark.

Pensioneringsåret er 2008, og alle beløb er i 2008 pl. Der er anvendt løn på 1,0375 til at fremskrive 2007-løn til 2008-niveau.

Der er antaget et ubrudt arbejdsliv på henholdsvis 38 år, 40 år eller 42 år.

	Beregnet AW	Gennemsnitlige pensionstilsagn		Indtægt under pension	
		40 år	42 år	1/5 AW	3/5 AW
AW 67	240.800	45.000	47.000	48.160	144.480
AW 100	359.390	96.000	101.000	71.878	215.634
AW 150	449.245	156.000	164.000	107.820	323.460
AW 200	533.706	242.000	254.000	143.760	431.280

AW lønnen for AW 67 og AW 100 er konstant i hele arbejdslivet.

En AW 150 antages at have AW 100 i første halvdel af arbejdslivet og AW 150 i sidste halvdel af arbejdslivet. En AW 200 antages at have AW 100 i første tredjedel af arbejdslivet, herefter AW 150 i den næste tredjedel og i den sidste tredjedel AW 200. I tabellen ovenfor er angivet, hvad den beregnede AW er som følge af ovenstående antagelser.

De gennemsnitlige pensionstilsagn er beregnet som en procentsats af den beregnede AW fremskrevet over arbejdsårene. Det samlede pensionstilsagn er herefter delt ud på 15 år. Procentsatserne er valgt til henholdsvis 7 pct. for AW 67, 10 pct. for AW 100, 13 pct. for AW 150 og 17 pct. for AW

200. Det skal bemærkes, at de beregnede gennemsnitlige pensionstilsagn er meget følsomme over for valg af procentsats samt antallet af år, pensionen deles ud på.

Ved tilbagetrækning i en alder af 63 år efter 38 år på arbejdsmarkedet er det antaget, at personen går på efterløn, da det ikke er muligt at gå på folkepension som 63-årig i Danmark. Det forudsættes, at evt. arbejdsmarkedspensioner (arbejdsgiverbetalte) ikke udbetales i efterlønsperioden, og det forudsættes, at alle ved overgangen til efterløn som 63-årige har opfyldt 2-års reglen, således at det ikke påvirker efterlønsatsen.

Ved tilbagetrækning i en alder af 67 år efter 42 år på arbejdsmarkedet er det antaget, at AW 67, AW 100, AW 150 og AW 200 får tillagt 12 pct. til folkepensionen som udtryk for 24 måneders opsættelse af folkepensionen.

Ved tilbagetrækning i en alder af 63 år antages det, at alle modtager 0 kr. om året fra ATP, da ATP udbetalingen følger folkepensionsalderen, der i 2008 er 65 år i Danmark.

Ved tilbagetrækning i en alder af 65 år antages det, at alle modtager 20.000 kr. om året fra ATP.

Ved tilbagetrækning i en alder af 67 år antages det, at alle modtager 23.600 kr. om året fra ATP, da ATP udbetalingen forhøjes, hvis man vælger at udskyde udbetalingen.

Det er antaget, at indbetalingen til ATP ikke fortsættes.

Boligudgift er forudsat at være kr. 34.124 om året.

Færøerne

Ved beregning af typetilfælde for Færøerne er anvendt 2008 som pensioneringsår, og anvendte ydelser afspejler dette.

Der er anvendt en fremskrivning af AW2007 ved hjælp af lønindeks på 1,0206, hvorved AW2008 er blevet DKK 293.550.

Der er kun foretaget beregninger for pensionsalderen på 67 år, da det ikke er muligt at opnå alderspension tidligere, jf. færøsk lovgivning.

Der anvendes ikke arbejdsbetinget pensionstilsagn på Færøerne. Ud over alderspension modtager alle over 67 solidarisk arbejdsmarkedsefterløn, men dette sker uafhængigt af deltagelse på arbejdsmarkedet.

Færøsk lovgivning medfører modregning i en del af alderspensionen ved sideløbende indtægt. Effekten af denne modregning grundet arbejdsindtægt som pensionist i 1 dag henholdsvis 3 dage om ugen er indregnet i bruttoydelserne.

Ved at udsætte modtagelse af alderspension modtager man i stedet et ekstra skattefradrag. Effekten af dette fradrag, set i forhold til den skattefri andel af alderspensionen, medfører imidlertid, at man modtager DKK 33.828 mere om året som alderspensionist end ved at undlade at blive pensioneret. Da fradraget ikke er progressivt, ændres beløbet ikke uanset indtægtsgruppe svarende til AW67, AW100, AW150 eller AW200.

Finland

Alle typeeksemplerne er beregnet på baggrund af en person, som er født i 1980.

Det gældende finske pensionssystem har en "livstidsmultiplikator", som tager højde for middellevetiden og tilpasser pensionerne i den forbindelse. Denne multiplikator er unik for hver fødselskohorte og er beregnet, når kohorten bliver 62. Den første multiplikator bliver etableret i 2010 og anvendes på 1948-fødselskohorten.

Pensioneringsåret er 2042 for 63-årige, 2044 for 65-årige og 2046 for 67-årige. Alle beløb er i 2008-priser. Der er anvendt løn på 1,0518 til at fremskrive 2007-løn til 2008-niveau.

Den anvendte livstidsmultiplikator er 0,83508.

Boligstøtte er blevet beregnet ud fra den gennemsnitlige støtte i slutningen af 2008. Den er beregnet for en person, der bor uden for Storhelsinki, men ikke på landet. Boligudgift forudsættes at være 4.588,72 € om året.

	Beregnet AW	Gennemsnitlige pensionstil-		Indtægt under pension	
		40 år	42 år	1/5 AW	3/5 AW
AW 67	24.429 €	13.800 €	15.300 €	4.886 €	14.657 €
AW 100	36.643 €	20.400 €	23.000 €	7.329 €	21.986 €
AW 150	54.965 €	25.600 €	29.500 €	10.993 €	32.979 €
AW 200	73.286 €	30.800 €	36.000 €	14.657 €	43.972 €

Island

Følgende antagelser er anvendt ved typeberegningerne.

I alle typeberegningerne er regnet med en person, som er født i 1980.

Alle beløb er i 2008-priser.

Den lovbundne tillægspension blev først oprettet i 1974 og harmoniseret med lovændringen i 1997. Det betyder, at pensionister i dag har forskellige rettigheder, som både beror på tillægspensionsfonde og på deres alder. Beregningerne beror på en person, som er født i 1980, og som går på pension er ved tillægspension regnet ud fra minimumsrettigheder ifølge loven fra 1997.

Med hensyn til tillægspensionsberegningen er forudsætningen, at:

1. AW 67 har løn som AW 67 i hele indtjeningsperioden.
2. AW 100 har løn som AW 100 i hele indtjeningsperioden.
3. AW 150 starter som 25-årig med en løn på AW 100 og slutter med en løn som AW 150 ved pensionering. Det er fra 25 til 39 år gammel (15 år) med en løn på AW 100 og AW 150 i sidste halvdel af arbejdslivet eller fra 40 til 65/67 år gammel (25/27 år).
4. AW 200 har løn som AW 100 som 25 åring, 150 AW som 40 åring og 200 AW ved pensionering. Det er fra 25 til 39 år gammel med en løn på AW 100 (i 15 år) og AW 150 i halvdelen af årene fra 40 til pensionering (i 12,5/13,5 år), men AW 200 i den anden halvdel eller fra 40 til 65/67 år gammel (i 12,5/13,5 år).

I typeberegningerne, hvor pensionisten arbejder 1 dag om ugen (1/5 AW), er regnet med lønindkomst, som er 20 pct. af gennemsnitsløn (100 pct. AW), og før pensionist, som arbejder 3 dage om ugen (3/5 AW), er regnet med lønindkomst, som er 60 pct. af gennemsnitsløn (100 pct. AW).

Grundpension betales som regel fra 67-års-alderen, men sømænd kan gå på pension fra 60-års-alderen, hvis de har været mindst 25 år til søs (i 2008 var der kun 44, som var yngre end 67 år, som fik grundpension). I typeberegningerne er grundpensionen kun taget med før 67-års-alderen.

Pensionsfonden (arbejdsmarkedspensionerne) skal egentlig efter nærmere bestemmelser i forordning begynde betaling af alderspension, når et medlem er fyldt 65-67 år. Pensionsfonden kan også give medlemmet mulighed for at fremskynde eller opsætte pensionsudtag i 5 år. Pensionsfondenes laveste niveau før forsikring og før tillægspension, defineret ifølge loven om af-

gift, er 56 pct. af månedslønnen for en person der har indbetalt i 40 år. Det er beregnet ud fra en ret til 1,4 punkter for hvert år ($40 \text{ år} \cdot 1,4 \text{ punkter} = 56 \text{ pct.}$). Generelt er fondenes forsikring højere for de 67-årige, som går på pension. Dvs. der optjenes 1,5 punkter for hvert år, hvilket bevirker en pension på 63 pct. af lønnen, hvis pensionisten begyndte at arbejde som 25-årig. For dem, som begynder pensionsudtagning som 65-årige, gælder minimumsreglen bevirkende en pension på 56 pct. af lønnen.

Boligudgifter eller -støtte er ikke medregnet. Mellem 70 og 80 pct. af pensionisterne i Island bor i egen bolig (med meget forskellige omkostninger) og modtager ingen boligstøtte.

Norge

Norge har lagt det regelværk for alderspension, som forventes indført i forbindelse med pensionsreformen i 2011, til grund for sine beregninger.

Alle typeeksemplerne er beregnet på baggrund af en person, som er født i 1980.

For årene 2008 og tidligere har Norge lagt den faktiske gennemsnitsløn til grund for beregningerne. Efter 2008 er der antaget en 0-procents inflation og en 0-procents lønvækst, således at alle resultaterne er i 2008-kroner.

Norge har inkluderet alderspension fra "folketrygden", obligatorisk "tjenestepension" og "avtalefestet pension" (AFP) i den private sektor i beregningerne. Cirka 80 pct. af alle, som er i arbejde ved 62-års-alderen, er omfattet af AFP.

Alle arbejdstagere i Norge har supplerende pensionsordninger gennem den virksomhed, de arbejder i, og som er finansieret af indskud fra den enkelte arbejdstager og arbejdsgiver (omtalt som "tjenestepension" i Norge). Det er stor variation mellem tjenestepensionsordningerne i Norge, fordi dette er noget, som oprettes på den enkelte virksomhed. Men der findes visse minimumskrav til "tjenestepension" (såkaldt obligatorisk "tjenestepension"), og i beregningen af typeeksemplerne har Norge lagt minimumskravene for bidragsbaseret "tjenestepension" til grund.

Beregningerne inkluderer bostøtte (boligtilskud). Reglerne for bostøtte er ganske komplicerede i Norge, og bostøtten afhænger ikke kun af husholdningens indtægt og formue, men også blandt andet af, hvilken kommune i Norge man bor i, størrelsen af lejligheden, boligtype og lejeomkostninger. Typeeksemplerne beror på en person, som bor alene i Oslo Kommune, som

ikke har nogen formue, og som lejer en bolig med lejeomkostninger på NOK 4.575 pr. måned. Disse lejeomkostninger svarer til de gennemsnitlige boomkostninger (husleje og/eller renter og afdrag) i Norge for én-personshusholdninger i 2008 ifølge Statistisk Sentralbyrå.

Sverige

Sverige har foretaget beregningerne under antagelse af en 0-procents inflation og en 0-procents lønudvikling.

Pensionister med lav indkomst har ret til et "bostadstillägg" (BTP), men skal ansøge om at få dette. I beregningerne antages, at typepersonerne har søgt dette tillæg. For typetilfældet 67 pct. af AW (med undtagelse af de personer, der er gået på pension ved 67-års-alderen og er fortsat med at arbejde) indgår derfor BTP i indkomsten.

Appendiks 3:

Dækningsgrader ved fuld eller delvis tilbagetrækning

Dækningsgrader ved fuld eller delvis tilbagetrækning ved 63-års-alderen

	Danmark	Fær- øerne	Finland	Island	Norge	Sverige
	AW 67 %					
Fuld tilbagetrækning	87 %	.	68 %	0 %	77 %	69 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	94 %	.	81 %	0 %	88 %	81 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	97 %	.	118 %	0 %	116 %	111 %
	AW 100 %					
Fuld tilbagetrækning	61 %	.	56 %	0 %	57 %	51 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	69 %	.	78 %	0 %	73 %	72 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	85 %	.	109 %	0 %	107 %	108 %
	AW 150 %					
Fuld tilbagetrækning	46 %	.	48 %	0 %	44 %	55 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	57 %	.	68 %	0 %	62 %	78 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	81 %	.	101 %	0 %	97 %	108 %
	AW 200 %					
Fuld tilbagetrækning	35 %	.	44 %	0 %	35 %	59 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	52 %	.	64 %	0 %	55 %	79 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	76 %	.	97 %	0 %	90 %	109 %

Dækningsgrader ved fuld eller delvis tilbagetrækning ved 65-års-alderen

	Danmark	Færø- erne	Fin- land	Island	Norge	Sverige
AW 67 %						
Fuld tilbagetrækning	94 %	.	70 %	73 %	76 %	71 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	116 %	.	85 %	94 %	92 %	85 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	152 %	.	120 %	132 %	120 %	121 %
AW 100 %						
Fuld tilbagetrækning	74 %	.	63 %	73 %	62 %	58 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	96 %	.	83 %	87 %	77 %	79 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	131 %	.	114 %	114 %	112 %	113 %
AW 150 %						
Fuld tilbagetrækning	61 %	.	56 %	64 %	47 %	64 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	83 %	.	75 %	74 %	67 %	84 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	120 %	.	107 %	93 %	101 %	114 %
AW 200 %						
Fuld tilbagetrækning	58 %	.	50 %	54 %	38 %	66 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	81 %	.	70 %	62 %	58 %	85 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	113 %	.	103 %	76 %	93 %	115 %

Dækningsgrader ved fuld eller delvis tilbagetrækning ved 67-års-alderen

	Danmark	Færø- erne	Fin- land	Island	Norge	Sverige
AW 67 %						
Fuld tilbagetrækning	101 %	85 %	73 %	110 %	78 %	73 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	123 %	113 %	90 %	129 %	95 %	89 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	159 %	148 %	123 %	150 %	125 %	132 %
AW 100 %						
Fuld tilbagetrækning	80 %	60 %	70 %	90 %	67 %	67 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	101 %	80 %	88 %	103 %	86 %	92 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	135 %	104 %	119 %	130 %	119 %	124 %
AW 150 %						
Fuld tilbagetrækning	65 %	41 %	61 %	77 %	54 %	74 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	86 %	54 %	81 %	87 %	75 %	96 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	123 %	71 %	113 %	100 %	108 %	124 %
AW 200 %						
Fuld tilbagetrækning	62 %	31 %	57 %	65 %	45 %	77 %
Tilbagetrækning + 1 dags arbejde	84 %	41 %	77 %	72 %	65 %	97 %
Tilbagetrækning + 3 dages arbejde	116 %	54 %	108 %	83 %	99 %	127 %

Publikationer udgivet af NOSOSKO efter 2000

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 1998.
Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 13:00. København 2000.

Social Protection in the Nordic Countries 1998. Scope, expenditure and financing.
Nordic Social-Statistical Committee no. 14:00. Copenhagen 2000.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 1999.
Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 15:01. København 2001.

Social Protection in the Nordic Countries 1999. Scope, expenditure and financing.
Nordic Social-Statistical Committee no. 16:01. Copenhagen 2001.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2000.
Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 17:02. København 2002.

Social Protection in the Nordic Countries 2000. Scope, expenditure and financing.
Nordic Social-Statistical Committee no. 18:02. Copenhagen 2002.

Nordic/Baltic Social Protection Statistics 2000.
Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 19:03. København 2003.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2001.
Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 20:03. København 2003.

Social Protection in the Nordic Countries 2001. Scope, expenditure and financing.
Nordic Social-Statistical Committee no. 21:03. Copenhagen 2003.

*Sustainable Social and Health Development in the Nordic Countries. Seminar
27th May 2003, Stockholm.* Nordic Social-Statistical Committee no. 22:03.
Copenhagen 2003.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2002.
Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 23:04. København 2004.

Social Protection in the Nordic Countries 2002. Scope, expenditure and financing. Nordic Social-Statistical Committee no. 24:04. Copenhagen 2004.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2003. Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 25:05. København 2005.

Social Protection in the Nordic Countries 2003. Scope, expenditure and financing. Nordic Social-Statistical Committee no. 26:05. Copenhagen 2005.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2004. Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 27:06. København 2006.

Social Protection in the Nordic Countries 2004. Scope, expenditure and financing. Nordic Social-Statistical Committee no. 28:06. Copenhagen 2006.

Sustainable Social and Health Development in the Nordic Countries. Seminar 6th April 2006, Oslo. Nordic Social-Statistical Committee no. 29:06. Copenhagen 2006.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2005. Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 30:07. København 2007.

Social Protection in the Nordic Countries 2005. Scope, expenditure and financing. Nordic Social-Statistical Committee no. 31:07. Copenhagen 2007.

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2006/07. Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 32:08. København 2008.

Social Protection in the Nordic Countries 2006/07. Scope, expenditure and financing. Nordic Social-Statistical Committee no. 33:07. Copenhagen 2008

Ålderspensionssystem i Norden. Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 34:08. København 2008.

Old-age Pension Systems in the Nordic Countries. Nordic Social-Statistical Committee no. 35:09. Copenhagen 2009

Social tryghed i de nordiske lande. Omfang, udgifter og finansiering 2007/08. Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 36:09. København 2009.

Social Protection in the Nordic Countries 2007/08. Scope, expenditure and financing. Nordic Social-Statistical Committee no. 37:09. Copenhagen 2009

Opmuntret de nordiske systemer 60-74-årige til at arbejde? Nordisk Socialstatistisk Komité nr. 38:09. København 2009.